

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia lapsen huomioimisesta ja
osallisuudesta aikuissosiaalityössä

Marja-Riitta Sundqvist

Pro gradu – tutkielma

Syksy 2015

Sosiaalityö

Lapin Yliopisto

Lapin Yliopisto, yhteiskuntatieteen tiedekunta

Työn nimi: Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia lasten huomioimisesta ja osallisuudesta aikuissosiaalityössä

Tekijä: Sundqvist, Marja – Riitta

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityön koulutusohjelma

Työn laji: Pro gradu – työ x Sivulaudaturtyö_ Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 76

Vuosi: Syksy 2015

Tiivistelmä

Tämän tutkielman tarkoituksena on tutkia miten sosiaalityöntekijät huomioivat perheen alaikäiset lapset aikuissosiaalityön toimintakentällä kunnassa. Tarkastelen tutkittavaa ilmiötä laadullisen tapaustutkimuksen avulla. Olen kiinnostunut siitä, miten lasten osallisuus toteutuu aikuisten sosiaalipalveluissa kunnassa. Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen muodostaa Uri Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria (1979). Bronfenbrennerin teorian mukaan yksilö on aktiivinen toimija, jonka teoilla on vaikutusta häntä ympäröivään todellisuuteen. Tarkastelen lapsen osallisuuden toteutumista Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaisesti eri tasoilla: mikro-, meso-, ekso- ja makrotasoilla.

Huhtikuun 2015 alussa voimaan tullut sosiaalihuoltolaki asettaa vahvan vaatimuksen sille, että lapsi on aina sosiaalihuollon asiakas, kun sosiaalihuoltoa hakevassa, käytävissä tai sen kohteena olevassa perheessä on alaikäinen lapsi. Aikuissosiaalityön toimintakentällä ensisijaisina asiakkaina ovat aikuiset, mutta sosiaalihuollon toteutuminen vaikuttaa myös lapsen tilanteeseen. Lapsen elämään vaikuttavia päätöksiä tehdään esimerkiksi päihde- ja mielenterveystyössä, jotka ovat keskeistä toiminta-aluetta aikuissosiaalityössä. Lasten sijoittamisen syyt kodin ulkopuolelle liittyvät usein aikuissosiaalityön perustehtävään. Tutkielman aineisto koostuu kuuden sosiaalityöntekijän teema-haastattelusta, jotka työskentelevät aikuissosiaalityössä kunnassa. Aineiston analysoin teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä.

Tutkimustulosten mukaan lapsen osallisuus ei toteudu kunnan aikuissosiaalityössä. Lasta ei huomioida systemaattisesti aikuisille suunnatuissa sosiaalipalveluissa. Huomiointi on tilannesidonnaista ja työntekijälähtöistä. Haastatellut sosiaalityöntekijät toivoivat saavansa lasten huomioinnin lisäämiseksi täydennyskoulutusta, mutta myös ohjeistuksia ja yhteisiä keskustelutilaisuuksia, joissa voitaisiin sopia yhteneväisistä toimintatavoista. Näin asiakkaiden saatavilla olevat palvelut olisivat samansuuntaisia ja asiakkaiden yhdenvertaisuus voi toteutua. Jotta lapsi voi tulla osalliseksi aikuissosiaalityössä, hänet täytyy ensin tehdä systemaattisesti näkyväksi aikuissosiaalityön toimintakentällä.

Avainsanat: Aikuissosiaalityö, lapsi, osallisuus, sosiaalihuoltolaki

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

(Vain Lappia koskevat)

Sisällys

Kuvioluettelo.....	4
1 Johdanto	1
2 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys	4
2.1 Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria	4
2.2 Toimintaympäristönä aikuissosiaalityö	10
2.3 Lapset osana aikuissosiaalityötä	17
2.4 Lapsen osallisuus.....	23
3 Tutkimuksen toteuttaminen	28
3.1 Tutkimuksen tehtävä	28
3.2 Metodologiset lähtökohdat	29
3.3 Tutkimuksen suunnittelu	30
3.4 Tutkimusaineiston analysointi	33
3.5. Tutkimuksen eettisyys	40
4 Tutkimustulokset.....	45
4.1 Lapsen huomioinnin toteutuminen	45
4.2 Lapsen osallisuuden toteutuminen.....	49
4.3 Kehittämisehdotuksia lapsen huomioinnin ja osallisuuden edistämiseksi	54
5 Pohdinta	59
Lähteet	66
Liite 1: Haastattelun teemarunko.....	72

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria (bronfenbrenner 1979) mukailleen	5
Kuvio 2. Lasten hyvinvointi vanhempien toimeentulon kokemuksen mukaan.....	15
Kuvio 3. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina olleet lapset ja nuoret vuosina 1996 – 2013	20
Kuvio 4. Lasten huomioiminen aikuissosiaalityön mikrotasolla.	36
Kuvio 5. Lasten osallisuus aikuissosiaalityön mesotasolla.	37
Kuvio 6. Muutostarpeet alaikäisten lasten huomioinnin lisäämiseksi eksotasolla.	38

1 Johdanto

Lasten ja nuorten hyvinvointi, perheiden jaksaminen sekä lapsiperhepalveluiden ja lastensuojelun tila ovat olleet huolestuneen yhteiskunnallisen keskustelun kohteena jo pidemmän aikaa. Lastensuojelupalveluiden käyttäjät kokevat, että ehkäisevät palvelut eivät toimi ja kaikille saatavilla olevia oikea-aikaisia palveluita ei ole kaikkien saatavilla. Lapsiperheet tarvitsevat palveluja arjen pulmatilanteisiin. Kun oikea-aikaista apua ei ole saatavilla, se voi aiheuttaa tilanteiden tarpeetonta kriisiytymistä. Yhteiskunnassa on monin tavoin pyritty tukemaan perheitä ja ehkäisemään lasten ja nuorten syrjäytymistä. Vaikka näin toimitaan, ongelmat vaikuttavat lisääntyvän ja korjaavien palveluiden menot kasvavat entisestään. (Heinonen 2012, 1; Kananoja 2013, 6, 11, 13). Palvelujärjestelmään tarvitaan toimia, joilla painopiste korjaavasta lastensuojelun palveluista siirretään ennaltaehkäisevän työn suuntaan (Heinonen ym. 2012, 1).

Etsin tutkimuksessani vastausta siihen, miten perheen alaikäiset lapset huomioidaan aikuissosiaalityön toimintakentällä kunnassa. Aikuissosiaalityö ymmärretään kunnalliseksi perustoiminnaksi. Tähän kuuluvat toimeentulotukityö, mielenterveys- ja päihdetyö, kuntouttava työtoiminta sekä tukiasumiseen ja asunnottomuuteen liittyvä työ. Aikuissosiaalityötä voidaan pitää myös asiakkaiden tarvitsemien palveluiden koordinoitintyönä. (Juhila 2008, 26 - 44.) Tutkimukseni paikantuu kunnan sosiaalipalveluiden perustoimintaan. Huhtikuussa 2015 voimaan tullut sosiaalihuoltolaki (1301/2014) ei käytä enää termiä aikuissosiaalityö, vaan puhuu aikuisille suunnatuista sosiaalihuollon palveluista, jossa ensisijaisina asiakkaina ovat aikuiset, mutta sosiaalihuollon toteutuminen tosiasiallisesti vaikuttaa lapsen tilanteeseen. (Shl 1301/2014 5§.) Tutkimuksessani käytän aikuissosiaalityön käsitettä sen selkeyden vuoksi.

Lapsen elämään oleellisesti vaikuttavia päätöksiä voidaan tehdä esimerkiksi päihde- ja mielenterveystyössä. Lapsen elämän kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että hänet osataan huomioida aikuisille suunnatuissa palveluissa. Lapsella on oikeus saada sosiaalipalvelut kasvunsa ja kehityksensä turvaamiseksi ilman perheen lastensuojelunasiakkuutta (Shl 1301/2014 13§.) Aikuisille suunnatut palvelut ovat kohtaamispaikkoja, joissa lasten asiat pitäisi osata ottaa puheeksi hyvin varhaisessa vaiheessa. Aikuissosiaalityössä voidaan auttaa asiakkaita auttamaan omia lapsiaan ja auttaa heitä ymmärtämään per-

heessä tapahtuneiden muutosten mahdollinen vaikutus lapseen. Tämä ei tarkoita lastensuojelun työtehtäviä vaan, että asiakkaan lasten tilanne kartoitetaan keskustelun avulla.

Lastensuojelu linkittyy läheisesti peruspalvelujen ja myös sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalvelujen toimintaan ja saatavuuteen. Lastensuojelun kytkös muihin palveluihin on kahtalainen: lastensuojelun asiakaslapset ovat usein myös muiden sosiaali- ja terveyspalvelujen tarpeessa ja muiden palvelujen riittämättömyys tai saavuttamattomuus aiheuttaa lastensuojelun tarvetta. Tarkasteltaessa lastensuojelun toimivuutta tai toimimattomuutta, on siten tarkasteltava myös muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. (Kananaja 2013, 57 - 59).

Oma kiinnostukseni tutkittavaan aiheeseen kumpuaa omasta työhistoriasta. Olen suuren osan työvuosistani työskennellyt korjaavan lastensuojelun toimintakentällä. Olen ollut mukana kehittämässä toimintamallia lasten tilanteen huomioimiseksi perheen muuttuneessa tilanteessa eri toimintasektoreilla mm. kouluissa, terveydenhuollon palveluissa ja kolmannen sektorin sosiaalipalveluissa. Tutustuessani aikuissosiaalityön toimintakenttään, mielenkiintoni kohdistui siihen, miten aikuissosiaalityössä huomioidaan asiakkaan tai vanhempien alaikäiset lapset. Otetaanko lapset systemaattisesti keskustelun kohteeksi vai sivuutetaanko heidät työskentelyssä ja keskitytään vain siihen asiaan tai haasteeseen, jonka asiakkuudesta on kyse?

Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda näkyville lapset osana aikuisille suunnattuja palveluita kunnan tuottamissa sosiaalipalveluissa. Luvussa kaksi tarkastelen tutkittavaa ilmiötä Bronfenbrennerin (1979) ekologisen systeemiteoriaan peilaten. Bronfenbrennerin luomassa ekologisessa systeemiteoriassa on keskeistä ymmärtää toiminnan eri tasot, mikrojärjestelmä, mesojärjestelmä, eksojärjestelmä ja makrojärjestelmä ja nähdä yksilö vuorovaikutuksessa eri järjestelmien kanssa. (Härkönen 2007, 21 - 24). Kuvaan tutkittavaa ilmiötä Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian kautta, paikannan lapset osaksi aikuisille suunnattuja sosiaalipalveluita kunnassa, jota käsittelen osallisuuden näkökulmasta, siten kuin sosiaalityöntekijät sitä kuvaavat. Sosiaalityöntekijän, jonka ensisijainen kohderyhmä on aikuiset asiakkaat, on huomioitava työssään myös asiakkaan alaikäiset lapset osana aikuisille suunnattua palvelua. Tarkastelen tutkimuksessani lapsen osallisuutta systeemiteorian mukaisissa järjestelmissä aikuissosiaalityön toimintakentällä. Toimintaympäristönä tässä tutkimuksessa on mesotaso, mutta tutkimuksessa liikutaan myös muiden tasojen osa-alueilla.

Luvussa kolme kuvaan tutkimusasetelman, tutkimuksen toteuttamistavan, analyysin ja pohdin eettisiä kysymyksiä. Tutkimusasetelman kuvauksen aloitan tarkastelemalla tutkimuksen lähtökohtia ja perustelemalla metodologisia valintoja. Tässä luvussa määrittelen tutkimustehtävän ja esittelen tutkimuskysymykset. Tutkimustehtävään pyrin löytämään vastauksen teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä.

Viidennessä luvussa käsittelen tutkimustuloksia. Tuloksissa perehdytään sosiaalityöntekijöiden tuottamiin jäsenyyksiin lasten asioiden huomioimisesta aikuissosiaalityössä. Tutkimustuloksissa tuon lasten osallisuuden näkyväksi Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaisesti eri järjestelmissä. Tässä luvussa nivon tutkimustulokset yhteen ja tuon esiin kehittämisehdotuksia. Kuudes luku on pohdinta, jossa tuon esiin keskeisimmät tutkimustulokset ja pohdin niiden merkittävyyttä käytännön työn kannalta. Pohdinnassa tuon esiin mahdolliset jatkotutkimuksen aiheet ja kehityshaasteet.

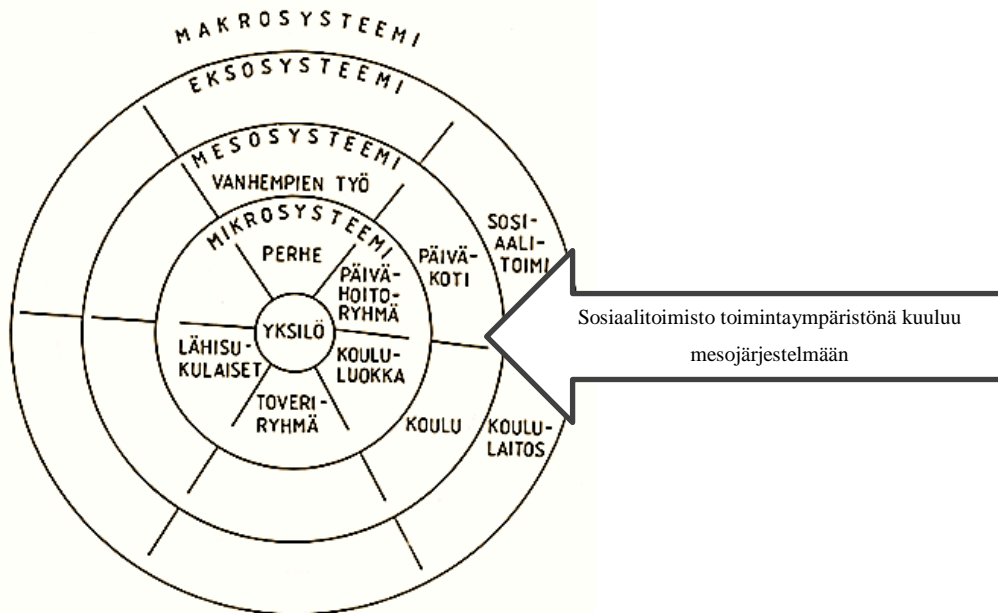
2 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

2.1 Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria

Yleinen systeemiteoreettinen ajattelu pohjautuu tapaan tarkastella ihmistä ja ympäristöä kokonaisvaltaisena systeeminä, jossa kaikki vaikuttaa kaikkeen. Ympäristö nähdään laajana kokonaisuutena, johon kuuluu ihmisen kaikki elinympäristöt (sosiaalinen, fyysinen, kulttuurinen, emotionaalinen, luonnollinen ja historiallinen ympäristö). Ihminen on osa elinympäristöään ja toimii vuorovaikutuksessa elinympäristön ihmisten kanssa. Ihminen vaikuttaa kokonaisuuteen omalla käytöksellään. (Compton ym, 2005, 24 – 37; Payne 2005, 144.)

Sosiaalityön peruslähtökohtana Kyösti Raunio (2004, 26) pitää kokonaisvaltaisuutta ja sen hahmottamista ja huomioimista sosiaalityöntekijän työssä. Systeemiteorian mukaiset järjestelmät voivat olla avoimia tai suljettuja. Avoimet järjestelmät ovat vuorovaikutuksessa muiden järjestelmien kanssa, suljetut ryhmät eivät sitä ole. Yleiselle systeemiteorialle on tyypillistä tarkastella tapahtumia niiden omassa järjestelmässä. Tällöin huomio kiinnitetään järjestelmien välisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen, ei niinkään yksilöihin. Tasapainon puute yksilön ja ympäristön välillä ilmenee ongelmina, mutta ongelma ei ole vain yksilön, vaan se kuvastaa yksilön ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen toimimattomuutta. Systeemiteoriassa keskitytään siihen, miten systeemi toimii tällä hetkellä. (Compton ym 2005, 24 – 37; Payne 2005, 144.)

Kuvio 1. Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaiset toimintaympäristöt (mukaillen Bronfenbrenner 1979)

Uri Bronfenbrennerin luomassa ekologisessa systeemiteoriassa (Kuvio 1) on keskeistä ymmärtää toiminnan eri tasot, mikrojärjestelmä, mesojärjestelmä, eksojärjestelmä ja makrojärjestelmä. (Härkönen 2007, 21 - 24). Bronfenbrennerin (1981) ekologinen systeemiteorian mukainen lähestymistapa tuo näkyväksi perheen roolin yhteiskunnan kokonaisuudessa ja lähiyhteisössään, mutta myös lapsen paikan perheessään. Vanhemmat nähdään lapsen ensisijaisia kasvattajia. Tutkimuksessani tämä tarkoittaa sosiaalityöntekijän näkökulmasta ymmärrystä siitä, miten aikuisen asiakkaan toimiminen eri järjestelmissä vaikuttaa asiakkaan alaikäiseen lapseen. Asiakkaan toimintajärjestelmissä pitää nähdä osana myös lapsi, jotta lapset tulevat näkyviksi, huomioituiksi ja toivottavasti myös autetuiksi. Perheen toimintaan vaikuttavat saadut tuet ja palvelut sekä tyytyväisyys niihin. Lapsen kehitystä voidaan tukea ja edesauttaa tarjoamalla palveluja, jotka parantavat tai ylläpitävät perheen selviytymistä arkipäiväisistä asioista. (Mattus 2011, 16.)

Arjen selviytyminen rakentuu yhdessä muiden kanssa. Yksittäiset jäsenet kuuluvat arjessaan erilaisiin ryhmiin kuten perheeseen, päiväkotiin, kouluun, työhön, vapaa-ajan harrasteisiin, kavereihin, ystäväpiireihin, internetin yhteisöt ja sosiaaliseen mediaan. Ryhmien väliset siteet voivat olla tiukempi kuten esimerkiksi uskonnollisessa yhteisössä tai löysempiä kuten harrastusporukoissa. Sosiaalityön asiakastilanteissa pyritään usein liittämään asiakas heidän arjen selviytymistä tukeviin yhteiskunnallisiin suhteisiin ja

yhteisöihin. Yhteisöissä eläminen ja johonkin kuuluminen sisältää osallisuuden näkökulma yksilölle merkittävässä asiassa ja yhdessä vaikuttamisen mahdollisuuden. (Pohjola 2015, 17 – 18.)

Tärkeäksi nousee palveluiden ankkuroituminen ihmisen omaan elämismaailmaan (Haberma 1987, 127), jonka asiantuntija asiakas itse on. Sosiaalityön perusymmärryksen mukaan asiakas on tärkeä jäsentää omissa tilanneyhteyksissään situationaalisenä, historiallisena ja lokaalisena toimijana, aktiivisena arkielämän subjektina, ei irrallisena virastoon tulevana asioijana. Ihmisen elämä muotoutuu osana hänen sosiaalista ympäristöön, missä erilaiset vaikutussuhteet kietoutuvat toisiinsa moniulotteisissa prosesseissa. Sosiaalityössä kohteena on ihminen tilanteissaan, ei ihminen ja hänen muuttumisensa. (Pohjola 2010, 61.) Elämä tilanteineen todellistuu aina ajassa ja paikassa. Ihminen kantaa mukanaan kokemuksiaan ja historiaansa. (Pohjola 1998.)

Yhteisön ja sen jäsenten vuorovaikutus synnyttävät sosiaalista pääomaa ja osallisuutta. Parhaimmillaan yhteisössä toimiminen tuottaa jäsenilleen kykyä toimia keskenään ja luottamus toisiinsa lisääntyy. Sosiaalinen pääoma voidaan ymmärtää piirteeksi, joka vahvistaa yhteisön toimintaa edistävää luottamusta, vastavuoroisuutta ja verkostoitumista sekä yhteenkuuluvuuden tunnetta. (Kostamo-Pääkkö ym. 2015, 8.)

Tarkastelen Bronfenbrennerin luomaa ekologista systeemiteoriaa ja paikannan alaikäiset lapset osaksi aikuisen sosiaalihuollon asiakkaan systeemiä. Ekologisen systeemiteorian mukaan sisin järjestelmä on *mikrojärjestelmä*. Yksilö ja perhe muodostavat mikrojärjestelmän, jossa keskeistä on tässä lähiympäristössä olevat ihmissuhteet ja niiden välinen vuorovaikutus. (Härkönen 2007, 27-30.) Jos ajatellaan perheen alaikäisiä lapsia ja perheen aikuista/aikuisia, tämä tarkoittaa vuorovaikutuksen toimimista perheen eri jäsenten välillä perheen sisällä. Lapsen kehityksen kannalta merkityksellisiä seikkoja ovat arjen sujuminen ja vuorovaikutustilanteet. Lasten hyvinvointi on riippuvainen suhteessa vanhempiin, joten perheellä on vahva rooli toisista huolehtimisessa. (Beardslee 1998, 525, Pohjola 2015, 29.) Vanhemman elämän haasteet vaikuttavat lapsiin sen mukaan, miten ne vaikuttavat vanhemmuuteen. (Solantaus & Beardslee 2001, 118 – 134). Useimmat vanhemmat kantavat huolta vanhemmuudestaan riippumatta siitä, millainen perheen tulotaso on. Huoli jaksamisesta vanhempana on kuitenkin yhteydessä perheen tulotason. Myös työssäkäyvissä perheissä äidit ja isät kokevat aikapulaa ja huolestuvat

jaksamisestaan vanhempana (Salmi & Lammi - Taskula 2004; Julkunen ym. 2004; Lammi –Taskula & Salmi 2008.)

Perhe tarkoittaa meille kaikille jotain subjektiivista kokemusta ja mielikuvaa. Ydinperheen malli on mielessämme käsittäen isän, äidin ja lapset joko yhdessä tai erikseen. Perheajatuksen liittyy myös ajatus kodista, yhteisestä paikasta, jossa ihmiset elävät keskenään. Toisaalta yhteiskunta asettaa perheille ja vanhemmille vaatimuksia. Johanna Hurtigin (2003, 14) mukaan perheen suhdetta valtioon voidaan erottaa pohdinnalla siitä, onko vanhemmuuden painopiste tehtävässä vai suhdeluonteisuudessa. Suhde korostaa vanhempien kykyjä ja ominaisuuksia toteuttaa vanhemmuuteen liittyviä velvollisuuksia. Suhteen merkitystä korotettaessa korostuu vanhemman ja lapsen välinen suhde ja sen merkitys lapsen kasvulle ja kehitykselle. Suhteen korostuessa valtiolla on velvollisuus turvata perheen hyvinvoinnin mahdollisuudet. Tehtäväpainotteisessa näkökulmassa valtio aktivoituu, mikäli vanhemmat eivät selviä tehtävästään (Hurtig 2003, 14). Kuitenkin perheellä on kaksijakoinen rooli, monesti perhe nähdään lasten ja nuorten hyvinvoinnin uhkatekijänä, mutta samalla ratkaisuna lasten vaikeuksiin (Lämsä 2009, 222).

Perhe on yhteiskunnan perusinstituutio, jonka varassa yhteisö voi toimia ja jonka avulla yhteisöllä on olemassaolomahdollisuudet. Perheen yhteiskunnallisista tehtävistä kasvatustehtävä on keskeinen. Kasvatustehtävän mukaisesti perhe-elämä opettaa lapsille yhteisön jäseniä koskevat normit. Perheen tehtävä on myös huolehtia lasten muusta kasvatuksesta ja perustarpeista. Lisäksi yksilön kannalta perheellä on useita tehtäviä. Perheen toiminnassa tulevat tyydytetyiksi myös biologiset tarpeet, joita ovat muun muassa uni ja nälkä. Hoivaamistarve tulee tyydytetyiksi perheessä etenkin lapsista huolehtimisena. Hoivaaminen kohdistuu myös kotiin tai toiseen aikuiseen. Perheessä koetaan myös turvallisuus. On välttämätöntä tuntea olonsa turvalliseksi kotona ja perheen parissa. Perheen tehtävänä on opettaa lapsille ja muille perheen jäsenille sosiaalisten tarpeiden tyydyttämistavat. Sosiaalisiin tarpeisiin kuuluu muun muassa sosiaalisen elämän pelisäännöt, valmiudet toimia erilaisissa tilanteissa ja oppia jakamaan vastuu kaikkien kesken. Lisäksi perhe-elämä vahvistaa tunne-elämää ja rakastaminen on tärkeässä asemassa. Perhe vahvistaa myös jäsentensä mielenterveyttä ja itsetuntoa, mutta voi myös järkyttää niitä perusteellisesti. Yhteisvoiman ansiosta perhe voi olla yhdessä paljon enemmän kuin yksittäisten perheenjäsenten voimavarojen summa. (Paananen 1990, 9 – 13.)

Vanhemman toimintakyvyn heiketessä esimerkiksi työttömäksi jäädessään tai sairastuessaan vakavasti, se vaikuttaa vanhemman ja lapsen muodostamaan mikrojärjestelmään väistämättä. Vanhemman jäädessä työttömäksi perheen tulotaso voi heiketä ja vanhemmalla tämä tilanne voi aiheuttaa huolta. Tämä voi aiheuttaa vanhemman vanhemmuuteen tilanteen, jossa vanhemman läsnäolo suhteessa lapseen muuttuu. Vanhempi ei välttämättä jaksa paneutua lapselta tuleviin tarpeisiin. Päihdehuollon asiakkaan, joka asioi sosiaalitoimistossa, palvelujärjestelmän pitää tuoda näkyväksi alaikäiset lapset ja tunnistaa, miten aikuisen juominen näkyy lapsen elämässä. Kuka lapsista huolehtii vanhemman juodessa? Millaiselta päihtynyt vanhempi näyttää lapsen silmin? Muuttunut tilanne voi vaikuttaa lapsen ja vanhemman väliseen vuorovaikutukseen heikentävästi. Vanhempi voi ajautua hakemaan taloudellista tukea tilanteessaan sosiaalihuollon toimeentulotuen piiristä, jolloin sosiaalityöntekijän pitäisi tehdä perheen alaikäisistä lapsista näkyviä ennen kaikkea vanhemmalle, mutta myös sosiaalihuoltolain (1301/2014) edellyttämällä tavalla.

Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaan mikrojärjestelmää seuraa *mesojärjestelmä*, joka muodostuu ihmissuhteista sukulaisten ja ystävien kesken. Mesojärjestelmään kuuluu myös yksilön suhde yhteiskunnan virallisten tahojen kanssa, kuten esimerkiksi kunnan sosiaalitoimi, koulu, päiväkotit ja harrastukset. Merkityksellistä mesojärjestelmän toiminnassa on, miten mikro- ja mesojärjestelmä toimivat yhteen ja, miten ne tukevat toisiaan. (Härkönen 2007, 30.) Lapsen vanhemman ja sosiaalitoimen työntekijän yhteen toimiminen näkyy välillisesti myös lapsen elämään, vaikka aikuinen ensisijaisesti asioisi sosiaalitoimistossa. Tästä säädetään myös sosiaalihuoltolaissa (1301/2014, 5§). Lapsen edun toteutuminen lain edellyttämällä tavalla vaatii työntekijöiltä osaamista lapsen kohtaamiseen ja tarpeen mukaisesti eri ammattiryhmien osaamisen hyödyntämistä. Myös läheisverkoston kartoittaminen on olennainen osa perussosiaalityötä. (Sosiaalihuoltolaki 2015, 27, 78.)

Sosiaalityöntekijän tulee kartoittaa perheen kokonaistilanne tavatessaan aikuisia perheenjäseniä ja tehdä palvelutarpeen arviointi, mikäli hän tapaa uutta asiakasta tai edellisestä kokonaistilanteesta kartoituksesta on jo aikaa. Miten perheessä tapahtunut muutos on vaikuttanut perheen muihin jäseniin ja lapsiin? Usein lapset pärjäävät vanhemman muuttuneesta tilanteesta huolimatta, mutta tärkeää on, että perheen aikuiset ymmärtävät, että muutoksella on merkitystä myös lapsen tilanteeseen. Taloudellisen tilanteen heikentyessä vanhempi voi joutua arvioimaan sitä, että etsii perheen toimeentuloon säästöjä

esimerkiksi lopettamalla lapsen harrastuksen. Taloudellinen niukkuus vaikuttaa vanhemmuuteen jatkuvana huolena perheen toimeentulosta. Tulojen niukkuus pienentää arjen mahdollisuuksia ja väistämättä vie vanhemman voimavaroja etenkin, jos perheessä on yksi rahan hankkija ja lasten vastuullinen hoitaja. (Krok 2009, 188.) Harrastus voi olla lapsen elämän kannalta tärkeä, jolloin sosiaalityöntekijä voi arvioida, voiko omalla toiminnallaan ja päätöksenteolla lähteä turvaamaan lapsen harrastusta, jotta lapsen vuorovaikutussysteemeissä ei tapahtuisi suuria muutoksia. Lapsi voisi säilyttää itselleen tärkeän harrastuksen vanhemman työttömyydestä ja taloudellisesta tilanteesta huolimatta. Yhteisössä todellisuus merkitsee sen jäsenille asioita, jotka voivat olla tärkeitä, yhdenentekeviä tai torjuttavia (Johansen 2007, 105).

Laajempi *eksojärjestelmä* Bronfenbrennerin mukaan käsittää yhteiskunnan julkiset organisaatiot kuten sosiaalitoimen, koululaitoksen, kouluterveydenhuollon jne. (Härkönen 2007, 30 – 31). Eksojärjestelmä luo rakenteen toiminnalle ja tavalle, miten organisaatiossa huomioidaan alaikäiset lapset aikuisten palveluissa. Julkisissa instituutioissa työskentelee paljon ihmisiä, jotka ovat suoraan tai välillisesti yhteydessä lasten asioihin. Näin ollen kaikkien työntekijöiden olisi hyvä tietää ja tiedostaa lasten asema myös välillisesti toimiessaan aikuisten asiakkaiden kanssa. Sosiaalihuoltolakiin (1301/2014, 7§) on kirjattu rakenteellisen sosiaalityön vaatimus. Rakenteellinen sosiaalityö tulee näkyväksi sosiaalihuollon asiakkaiden ongelmina, tarpeina ja vahvuuksia ja niiden suhteina yhteisöön ja yhteiskuntaan. Rakenteelliseen sosiaalityöhön sisältyy asiakastyöhön perustuva tiedon tuottaminen (Sosiaalihuoltolaki 2015, 15-16.) Rakenteellisella sosiaalityöllä voidaan tehdä näkyväksi eksojärjestelmässä olevat vanhemmuuden haasteet, jotka vaikuttavat alaikäisten lasten elämään. *Rakenteellisen sosiaalityön* (Shl 7§) ollessa kirjattuna sosiaalihuoltolakiin se on myös osa *makrojärjestelmää*.

Bronfenbrennerin mukaan makrojärjestelmä on kaikista kaukaisin yksilön ja perheen näkökulmasta. Makrojärjestelmään kuuluu lainsäädäntö, yhteiskunnan arvot ja asenteet. Makrojärjestelmässä tehdyt päätökset vaikuttavat kaikkeen yhteiskunnan toimintaan. (Härkönen 2007, 31 – 32.) Makrotason työssä tavoitellaan hyvinvointipolitiikkaa, jonka toimintakohteena on väestön hyvinvointi sisältäen työn, sosiaaliturvan, koulutuksen, asumisen, perheen jne. Hyvinvoinnin ajatellaan olevan yhteiskunnassa tavoiteltava tila jokaiselle yhteiskunnan jäsenelle, se kuuluu kaikille. Kyse on sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta ja solidaarisuudesta sekä tasa-arvon kohtuullisesta toteutumisesta. Hy-

vinvointipolitiikan tehtävänä on myös henkisten voimavarojen kasvu. (Niemelä 2011, 18, 19.)

Tutkimukseni paikantuu pääosin mesotason työskentelyyn, johon kuuluu yksilön vuorovaikutus viranomaisten kanssa. Lasta ajatellen mesotason työskentelyssä viranomaisilla on erityinen velvoite kohdella lapsia tasa-arvoisesti yksilöinä ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Suomen perustuslaki 6§ 731 /1999). Mikrotason huomioimiseen ja mesotasolla tapahtuvassa työskentelyssä on vaade makrotason lainsäädännöstä, yhteiskunnan arvoista ja asenteista. Makrotaso ohjaa myös tämän tutkimuksen toimintaympäristöä, kuntaa organisaationa, toimimaan lasten parhaaksi. Makrotaso edellyttää lasten osallisuuden toteutumista. Sosiaalityöntekijät joutuvat huomioimaan mesotason työssään myös mikro -, ekso -, ja makrotason asettamat vaatimukset.

2.2 Toimintaympäristönä aikuissosiaalityö

Kansainvälinen sosiaalityön määritelmä (IFSW 2000) kuvaa sosiaalityön tavoitteeksi lisätä hyvinvointia edistämällä yhteiskunnallista muutosta sekä ihmissuhdeongelmien ratkaisua, elämänhallintaa ja itsenäistymistä. Sosiaalityön kohteena ovat vuorovaikutustilanteet ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. Sosiaalityön perustana ovat ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteet. Sosiaalityössä nähdään ihmisen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutuksen monimutkaisuus, samoin ihmisten alttius monille erilaisille vaikutteille ja kyvyt muuttaa häneen vaikuttavia, myös biososiaalisia tekijöitä.

Sosiaalityö perustana ovat ihmisoikeudet ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Ihmisoikeudet kuuluvat kaikille ihmisille ja YK:n ihmisoikeuksien julistus on pohja kaikelle toiminnalle, jossa ihmiset kohtaavat. Suomen perustuslaki (1999/731), laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) sekä hallintolaki (2003/44) säätävät ihmisarvon kunnioittamiseen liittyvistä asioista. Sosiaalityön toiminnassa korostuu kokonaisvaltainen yhteiskunnallinen osaaminen. Asiakkaiden tilanteiden muutokseen tarvitaan usein pitkäjänteistä sosiaalityötä ihmisten elinympäristöissä. Tavoitteena on luoda, palauttaa ja ylläpitää ihmisten omaehtoisen selviytymisen, hyvän elämänlaadun ja elämänhallinnan edellytyksiä, ehkäistä syrjäytymistä, tukea asiakkaiden myönteisiä

elämänvalintoja sekä täysivaltaista yhteiskunnan jäsenyyttä. Mutkikkaiden tilanteiden ratkaisemiseksi on olennaista käynnistää nopeasti sektorirajat ylittävä, joustava yhteistyö, joka kannustaa asiakasta toimijuuteen yhteiskunnassa. Keskeistä olisi löytää toimivia palvelukokonaisuuksia asiakkaan tarpeisiin vastaamiseksi erillispalvelujen sijaan. (Sosiaalihuoltolaki 2015, 30 – 31.)

Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) määrittää sosiaalityötä. Sosiaalityöllä (SHL 1301/2014, 15§) tarkoitetaan asiakas- ja asiantuntijatyötä, jossa rakennetaan yksilön, perheen tai yhteisön tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palvelujen kokonaisuus, sovitetaan se yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa sekä ohjataan ja seurataan sen toteutumista ja vaikuttavuutta. Sosiaalityö on luonteeltaan muutosta tukevaa työtä, jonka elämäntilanteen vaikeuksia, vahvistaa yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä. Aikuisten palvelujen merkittävyys lastensuojelun keskeisenä työmuotona jää usein liian vähälle huomiolle (Heinonen ym. 2012, 5). Usein ongelmaksi muotoutuu aikuispalveluiden ja lastensuojelun välinen yhteistyö, jonka pitäisi sujua saumattomasti erityisesti silloin, kun perheellä on muitakin pulmia (Kananoja 2013, 48).

Aikuissosiaalityö on käsitteenä ja toimintana varsin nuorta. Aikuissosiaalityön käsite on vakiintunut yleiseen käyttöön 2000 – luvun aikana. Aikuissosiaalityön tehtävä- ja ammattirakenteet ovat muuttuneet 2000-luvun aikana (Borg 2011, 1; Nummela 2011, 13). Kunnalliset sosiaalipalvelut on tavallisesti organisoitu elämänkaarimallin mukaisesti, jolloin lasten, nuorten, aikuisten ja vanhusten palvelut on eriytetty toisistaan. Kehittämistoiminnassa on usein keskiössä lastensuojelun palvelut ja myöhemmässä vaiheessa myös gerontologiseen sosiaalityöhön on paneuduttu. Aikuissosiaalityö on jäänyt kehittämistyön jalkoihin. (Juhila & Jokinen 2008, 7.) Elämänkaarimallin lisäksi aikuissosiaalityön asiakkuuksia on ohjattu erilaisille työtiimeille esimerkiksi iän tai uuden asiakkuuden perusteella. Laki ei suoranaisesti ohjaa sosiaalityöntekijöiden työtehtäviä aikuissosiaalityössä samassa määrin kuin esimerkiksi lastensuojelussa. Palvelut voivat sirpaloitua usealle eri toimintakentälle myös kunnallisen palvelujärjestelmän ulkopuolelle. Lapsiperheet, jotka eivät tarvitse lastensuojelua, kuuluvat aikuissosiaalityön palveluiden piiriin. (Borg 2011, 1 – 2.)

Aikuissosiaalityön ydin on säilynyt kunnallisessa sosiaalityössä, joka muodostaa toiminnalle Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaisen mesoympäristön. Ai-

kuisten parissa tehtävää sosiaalityötä toteutetaan kuntien sosiaalitoimistojen lisäksi julkisissa erityispalveluissa, sosiaalisissa järjestöissä ja diakoniatyössä. Valtiolla ja kunnalla on edelleen peruspalvelujen järjestysvastuu, mutta käytännössä aikuisten sosiaalipalvelut, kuten esimerkiksi pidempi aikainen päihdekuntoutus tuotetaan usein muualla, esimerkiksi sosiaalisissa järjestöissä. Kunnalle jää tilaajan rooli. Aikuissosiaalityössä korostetaan yksilöiden ja yhteisöjen vastuuta. Kannustava ja aktivoiva politiikka, johon hyvinvointiyhteiskunnassa paljon panostetaan, osuu erityisesti sosiaalityön asiakkaina oleviin aikuisiin ja tätä kautta aikuisten parissa tehtävään sosiaalityöhön. Sosiaalityöntekijät ovat olennaisia toimijoita asiakasprosesseissa yhteistyössä asiakkaan kanssa. (Juhila & Jokinen 2008, 7 – 8.)

Aikuissosiaalityössä, kuten sosiaalityössä yleensä, on kyse suunnitelmallisesta työotteesta, joka perustuu asiakkaan tilanteen arviointiin. Arvioinnin perusteella asetetaan muutostavoitteet ja valitaan välineet, joilla tavoitteet pyritään saavuttamaan. Kyse on usein yksilölähtöisestä työotteesta. Tavoitteen eteen työskentely on pitkäjänteistä ja kokonaisvaltaista. Asiakkaan ongelmien rinnalla kartoitetaan yhdessä asiakkaan kanssa hänen vahvuuksiaan. (Juhila 2008, 15 – 25.) Ilman oikeanlaista tukea vanhemman on vaikea muuttaa elämäänsä parempaan suuntaan. (Taskinen & Törrönen 2004, 15). Vanhemman tukeminen ja kuntouttaminen on välttämätöntä myös lapsen hyvinvoinnin kannalta (Laakso 1998, 24). Myös asian hyväksyminen sekä hyväksynnän välittäminen lapsille voi viedä aikaa (Niemelä 2000, 15).

Katsaus kuntien nettisivuihin kertoo, että esimerkiksi Oulun ja Tampereen kaupungit määrittelevät aikuissosiaalityön kohderyhmäksi 18 – 64 – vuotiaat asiakkaat. Aikuissosiaalityön puoleen voi kääntyä, mikäli tarvitsee tukea arkielämän hallintaan ja suunnitteluun, on työtön ja tarvitsee ohjausta työllisyyspalveluihin liittyvissä asioissa, on asumiseen liittyviä ongelmia, mielenterveys- tai päihdeongelmia, äkillisen kriisin kohdatessa tai tarvitsee sosiaaliturvaan ja palveluihin liittyvää ohjausta tai neuvontaa. Aikuissosiaalityö tukee asiakkaidensa sosiaalista hyvinvointia, toimintakykyä ja omatoimista suoriutumista elämän erilaisissa ongelmissa. Esimerkiksi Oulussa aikuissosiaalityö kuuluu sosiaali- ja perhepalvelut otsikon alle, mutta nettisivujen esittelyteksteissä ei ole mainintaa lasten asioiden huomioimisesta erikseen. (Oulu kaupunki 2015; Tampereen kaupunki 2015.)

Aikuissosiaalityön keskeiseksi menetelmäksi mielletään kuntouttaminen tai kuntoutus. Tällä tarkoitetaan sosiaalista kuntoutusta, jolla pyritään vaikuttamaan syrjäytymiseen ja elämänhallinnan vaikeuksiin. Toinen keskeinen aikuissosiaalityössä käytetty käsite tai menetelmä on arviointi. Arviointi liittyy kuntouttavaan työtoimintaan ja asiakkaan lähtötilanteen arviointiin aktivointisuunnitelmaa laadittaessa. Kolmas aikuissosiaalityön sisältö tiivistyy suunnitelmaksi. Aktivointisuunnitelmien lisäksi tehdään palvelusuunnitelmia ja palvelutarpeen arviointeja. Suunnitelmallisuus on keskeistä niin sosiaali- kuin terveydenhuollossakin. Lainsäädäntö velvoittaa suunnitelmien tekemiseen. Arvioinnista, suunnitelmasta ja kuntoutuksesta muodostuu asiakastyön ydinprosessi, järjestelmällinen muutostyön ketju. (Juhila 2008, 22 – 24).

Sosiaalityöntekijä ja asiakas muodostavat yhteistyössään Bronfenbrennerin systeemiteorian mukaisen mesotason. Aikuissosiaalityö on tarveharkintaista palvelua. Sillä tarkoitetaan asiakkaan tukemista, neuvontaa, ohjausta ja asiakkaan palveluiden koordinoitua ja palveluohjausta. Lisäksi työtteenä on palveluohjaus osana tilannearvion, suunnitelman ja kuntouttamisen ketjua, mutta myös itsenäisenä työtehtävänä asiakkaiden ohjaamisessa palvelujärjestelmässä. Sosiaalityön ei ole tarkoitus antaa kaikkea palvelua, vaan myös ohjata asiakas oikeaan paikkaan. Kunnallisessa aikuissosiaalityössä käsitellään työttömyyteen, taloudellisen tilanteen vaikeutumiseen ja elämänhallinnan vaikeuksiin liittyviä kysymyksiä. Vammaispalvelut, kuntouttavatyötoiminta, asumispalvelut, päihdepalvelut ja toimeentulotuen katsotaan kuuluvan aikuissosiaalityöhön. Aikuissosiaalityö kytkeytyy tiiviisti lakiin. Työtä raamittavat ja sen sisältöä määrittävät laki toimeentulosta, laki kuntouttavasta työtoiminnasta sekä päihdehuoltolaki. Aikuissosiaalityön asiantuntijuuteen kuuluu oikeudellinen osaaminen, lakien tunteminen ja niiden soveltamisen hallitseminen. (Juhila 2008, 26 – 44; Nummela 2011, 11.)

Toimeentulotuella turvataan yksilöiden ja perheiden viimesijainen toimeentulo. Toimeentulotuen juuret ovat vaivais- ja köyhäinhoidossa. Toimeentulotuki kirjattiin sosiaalihuoltolakiin 1984, mutta erillinen toimeentulotukilaki (1997/1412) laadittiin vuonna 1997. Toimeentulotuki ja sosiaalityö ovat olleet Suomessa ja muissa Pohjoismaissa tiiviisti yhdessä. Taloudelliseen apuun on liittynyt pyrkimys vahvistaa omaehtoista toimeentuloa sosiaalityön menetelmin. Toimeentulotuen käsittelyä on viimeisen kahdenkymmen vuoden aikana siirretty pois sosiaalityöntekijöiltä. Sosiaalityön ja toimeentulotuen yhteen liittyminen on nykyisin epäselvää. (Kuivalainen 2013, 15 – 16.)

Vuoden 2017 alusta perustoimeentulotuen käsittely siirtyy Kansaneläkelaitokselle (Kela). Se on osa rakenneuudistusohjelmaa, joka väistämättä vaikuttaa ja muuttaa aikuisosiaalityön tehtäviä. (Katainen hallitusohjelma 2011, 55.) Perustoimeentulotuen siirrolla Kelaan pyritään parantamaan kansalaisten yhdenvertaisuutta tuen saamisessa, tehostaa toimintaa ja vähentää kuntien tehtäviä tiukassa taloustilanteessa. Käytännössä useissa kunnissa perustoimeentulotukeen liittyvät asiat kuuluvat etuuskäsittelijöiden toimenkuvaan. Yleensä perustoimeentulotukipäätökset tehdään asiakasta tapaamatta, mutta työkäytänteissä voi olla kuntakohtaisia eroja. Sosiaali- ja terveysministeriön arviointiryhmä uskoo, että uudistuksella parannetaan asiakkaan asemaa ja sosiaalialan ammattilaisen mahdollisuuksia tehdä vaikuttavaa ja mielekästä työtä. Kuntien sosiaalityössä painopistealuetta pyritään siirtämään ennaltaehkäisevän asiakastyön suuntaan, jolla voidaan vähentää taloudellisen tuen tarvetta. Kuntien sosiaalityöntekijät päättävät harkintaa edellyttävästä täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta myös uudistuksen jälkeen. (Sosiaali – ja terveysministeriö 2014.)

Olen käytännön aikuissosiaalityössä huomannut, että taloudelliset toimeentulotuen vaikeudet kytkeytyvät usein myös muihin vaikeuksiin asiakkaan arjen eri osa-alueilla. Taloudellinen tuki on yksi merkittävä osa sosiaalihuoltoa, jolla voidaan vaikuttaa asiakkaan ja hänen koko perheensä tilanteeseen. Taloudellista tukea voidaan kohdentaa asiakkaan tarpeen mukaisesti. Asiakkaan kokonaisvaltainen tilanteen tarkastelu tuo näkyväksi syitä taloudellisille vaikeuksille. Syyt ovat usein keskeisiä tehtäväalueita aikuisosiaalityön kentällä. Toimeentulotuessa tehdyt päätökset vaikutta välillisesti myös perheen lapsiin, vaikka lapset eivät itse olekaan mukana aktiivisina toimijoina. Kelan etuuskäsittelyssä varmistetaan asiakkaiden ohjaus sosiaalipalvelujen piiriin yhteisesti sovituin perustein. (Sosiaali – ja terveysministeriö 2014).

Vuonna 2013 toimeentulotukea saavien lapsiperheiden osuus kaikista lapsiperheistä on liki 9%. Toimeentulotuessa tehdyt päätökset vaikuttavat myös perheen lapsen elämään. (Salmi ym. 2009, 88). Perheen lapsen kokemus perheen vähävaraisuuden vaikutuksista hänen elämäänsä voivat olla poikkeavat vanhemman kokemuksen kanssa. Taloudellinen niukkuus voi ilmetä mikrotasolla lapsen näkökulmasta toisin kuin vanhempi kertoo. Köyhä lapsuus on riski lapsen kasvulle ja hyvinvoinnille. Köyhyys voi vaikuttaa muun muassa terveys- ja hyvinvointikäyttäytymiseen sekä lapsen ja hänen vanhempiansa mielenterveyteen. Köyhyys aiheuttaa lapselle häpeää sekä monenlaisia ulkopuolisuuden ja osattomuuden tunteita. (Salmi ym. 2009, 88-90.)

Nuorin lapsi	Menojen kattaminen tuloilla hankalaa	Menojen kattaminen tuloilla helppoa	Kaikki
syö riittävästi terveellistä ruokaa	77	81*	80
liikkuu riittävästi	70	74*	72
nukkuu riittävästi	80	80	80
ulkoilee riittävästi	69	74*	72
on tyytyväinen elämäänsä	79	86*	83
kertoo iloistaan ja murheistaan	71	74*	73
noudattaa vanhemman ohjeita ja pyyntöjä	61	67*	65
pyytää tarvittaessa apua	78	82*	81
valittaa vatsakipua tai päänsärkyä	11	10	10
kärsii yksinäisyydestä	8	7	8
N	1 202	1 675	2 877

*p < .05 (ero toimeentulokokemuksen mukaan tilastollisesti merkitsevä)

Kuvio 2. Lasten hyvinvointi vanhempien toimeentulon kokemuksen mukaan (%) (Salmi ym. 2009, 89).

Vanhemmat ovat arvioineet lasten hyvinvointia Hypa – lapsiperhekyselyssä (kuvio 3). Perheet, jotka arvioivat taloudellisten varojen riittävän helposti tai melko helposti ajattelivat lasten hyvinvoinnista positiivisemmin kuin ne vanhemmat, joiden menojen kattaminen tuloilla oli hankalaa. Vanhempien arviot lapsen hyvinvoinnista ovat hieman heikommat perheissä, joissa talous on tiukoilla, vaikkakaan erot eivät ole suuria. Erot ovat systemaattisesti samansuuntaisia yhtäältä terveellisen ruokailun ja riittävän liikunnan, toisaalta lapsen tyytyväisyyden sekä lapsen ja vanhempien välisen kommunikaation osalta. Tutkimustulos antaa viitteitä siihen, että taloushuolien kanssa kamppailevien vanhempien voimavarat eivät riitä lapsen hyvinvoinnista huolehtimiseen ja vuorovaikutukseen lapsen kanssa samassa määrin kuin paremmassa taloudellisessa tilanteessa olevissa perheissä. (Salmi ym. 2009, 89.)

Sosiaalityön asiakkailla on usein työllistymiseen, kouluttautumiseen ja kuntoutumiseen liittyviä tarpeita. Työlle on ominaista useiden viranomaistahojen ja muiden toimijoiden kesken toteutettava laaja-alainen verkostotyö. Useimmat asiakkaat tarvitsevat työllisyys-, asumis-, terveys-, ja päihdepalveluja, joiden tulisi toimia kokonaisvaltaisesti yhdessä asiakkaan tarpeisiin vastaamiseksi. Työskentelyssä tulisi huomioida asiakkaan ympärillä oleva perhe, keneen esimerkiksi vanhemman päihdehoito voi vaikuttaa. Perhekohtaisessa sosiaalityössä erityinen huomio kiinnitetään lasten sosiaalisen turvallisuuden varmistamiseen ja vanhemmuuden tukemiseen. Jos sosiaalityön asiakkaalla on

alaikäisiä lapsia, on sosiaalityöntekijän aina kiinnitettävä erityistä huomiota myös lasten hyvinvoinnin ja toimintamahdollisuuksien turvaamiseen. Laki velvoittaa siirtymään pois yksilökohtaisesta sosiaalityöstä lapsiperheiden kohdalla. (Sosiaalihuoltolaki 2015, 30-31.)

Sosiaalityön yksi lähtökohtainen ajatus on muutoksen mahdollisuus ihmisen elämässä. Hyvin pienikin myönteinen kehitys voi olla merkityksellinen kokonaisuuden kannalta ja ehkä edesauttaa muutosten ketjua. Sosiaalityössä asiakas voidaan nähdä toimivana subjektina omiin asioihinsa nähden. Asiakas nähdään kokonaisuutena tuntevana, ajattelevana ja toimivana ihmisenä ja häntä kuullaan herkästi omassa asiassaan. Yksilön oman kokemuksen kautta työntekijän on mahdollisuus lähestyä ihmisen todellisuutta ja siirtyä hänen rinnalleen auttajana. (Pohjola 2010, 35.)

Laki antaa vahvan vaatimuksen huomioida asiakkaan alaikäiset lapset työskentelyssä kuntien sosiaalipalveluissa. Kuitenkin käytännön työssä aikuisten palveluissa ei tunnisteta asiakkaiden lasten tarpeita eikä reagoida niihin (Kananoja 2013, 48). Aikuissosiaalityössä työskentelevät sosiaalityöntekijät kohtaavat välillisesti työssään lapsia, jotka elävät vanhemman elämän haasteiden varjossa. Elämänkaariajattelumallin mukaisesti organisoidut sosiaalipalvelut ovat ohjanneet myös sosiaalityöntekijöitä kohdentamaan työnsä oman asiakaskuntansa mukaan, helposti ajatellaan lasten asioiden kuuluvan jollekin toiselle sektorille. Sosiaalityöllä pyritään edistämään muutosta perheissä, parantamaan perheiden elämänhallintaa ja itsenäistä suoriutumista. Näiden asioiden toteutuminen vaatii pitkäjänteistä työskentelyä asiakkaan ja hänen perheensä kanssa. Jotta perheen lapset saadaan näkyväksi aikuissosiaalityön kentällä, heidät täytyy tehdä näkyviksi siellä rakenteellisella tasolla, mutta myös työkäytännöissä. Lasten asioiden huomioiminen on laissa säädetty makrotasolla, nyt kuntien pitäisi peruspalveluissaan tuoda näkyväksi, mitä lasten huomioiminen ja osallisuus tarkoittaa mesotasolla kuntien arjen käytännöissä. Kun rakenteet ovat olemassa, sosiaalityöntekijöiden on helpompi lähteä toteuttamaan omassa työssään lain asettamia vaatimuksia.

2.3 Lapset osana aikuissosiaalityötä

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lasten oikeuksien yleissopimus (1989, 5) määrittelee perheen olevan yhteiskunnan perusr ryhmä, ja sen kaikkien jäsenten ja erityisesti lasten hyvinvoinnin ja kasvun luonnollinen ympäristö. Perheellä on oikeus saada tarvittavaa suojelua ja apua siten, että se pystyy täydellisesti hoitamaan velvollisuutensa yhteiskunnassa. Kolmannen artiklan mukaisesti kaikissa julkisissa tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntö elimien toimissa, jotka koskevat lapsia, lapsen etu on ensisijaisesti otettava huomioon. Valtion on kunnioitettava vanhempien vastuuta kasvatuksesta. (YK 1989, 7.)

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen selvityksen mukaan sekä lastensuojelun palvelujärjestelmä että siihen läheisesti liittyvät muut palvelujärjestelmät näyttävät olevan kykenemättömiä tarjoamaan tarpeellisia tukitoimia, jolloin perheiden ongelmat kärjistyvät purkautuen muun muassa kiireellisinä sijoituksina ja huostaanottoina. (Kananoja 2013, 13 – 14). Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota tukea tarvitsevien asiakkaiden edun toteutumiseen. Sosiaalihuoltolaki lähtee siitä, että lapsi on aina asiakas, kun sosiaalihuoltoa hakevassa, käyttävässä tai sen kohteena olevassa perheessä on lapsi. Asiakkaan etua arvioitaessa on huomiota, miten eri toimintatavat ja ratkaisut parhaiten turvaavat asiakkaan ja hänen läheistensä ja lastensa hyvinvoinnin, asiakkaan itsenäisen suoriutumisen ja omatoimisuuden vahvistumisen sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet. Asiakkaan etu on myös oikea-aikainen, oikeanlainen ja riittävä tuki ja mahdollisuus osallistumiseen ja omiin asioihin vaikuttamiseen. Erityistä tukea tarvitsema henkilö on lapsi, jonka terveys tai kehitys vaarantuu kasvuolosuhteiden tai oman käyttäytymisen vuoksi. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 3§, 4§, 8§.) Lasten ja perheiden omia voimavarojen vahvistamista tulee edistää (Heinonen ym. 2012, 3).

Lapsen kohtaaminen tasa-arvoisena asiakkaana aikuisten maailmassa on vaativa tehtävä. Kulttuurisesti lapsi asettuu aikuisen alapuolelle ja aikuisen suhde lapseen nähdään dominoivana. Perhekeskeisyys on lapsen kannalta osoittautunut pulmalliseksi, koska perhekeskeisyydessä saatetaan ohittaa lapsi yksilönä ja subjektina. Perhekeskeisyyden vaarana voi olla, että lapsen asiakkuus sekoittuu osaksi perheen vuorovaikutusta. Perheen etu voidaan nähdä lapsen etuna. Perheet muodostuvat yksilöistä, joilla on omia tavoitteita, ajatuksia ja toiminta-alueita. Perheen jokaisella jäsenellä on oman näkemyksensä asioihin. Kokonaisuuden eli perheen ja sen jäsenten suhteita on tärkeä pohtia mo-

nesta eri näkökulmasta. Tarkoituksena on löytää näiden sidosten välillä vallitsevat suhteet työskentelyn pohjaksi. (Pohjola 2010, 36.) Asiakkuuteen liittyviä kysymyksiä joudutaan pohtimaan uudelleen muuttuneen sosiaalihuoltolain myötä. Kysymykset asiakkaasta ja hänen ymmärtämisestään ovat vielä tavanomaista keskeisempiä, kun tehdään töitä lasten asioiden kanssa (Pohjola 1997).

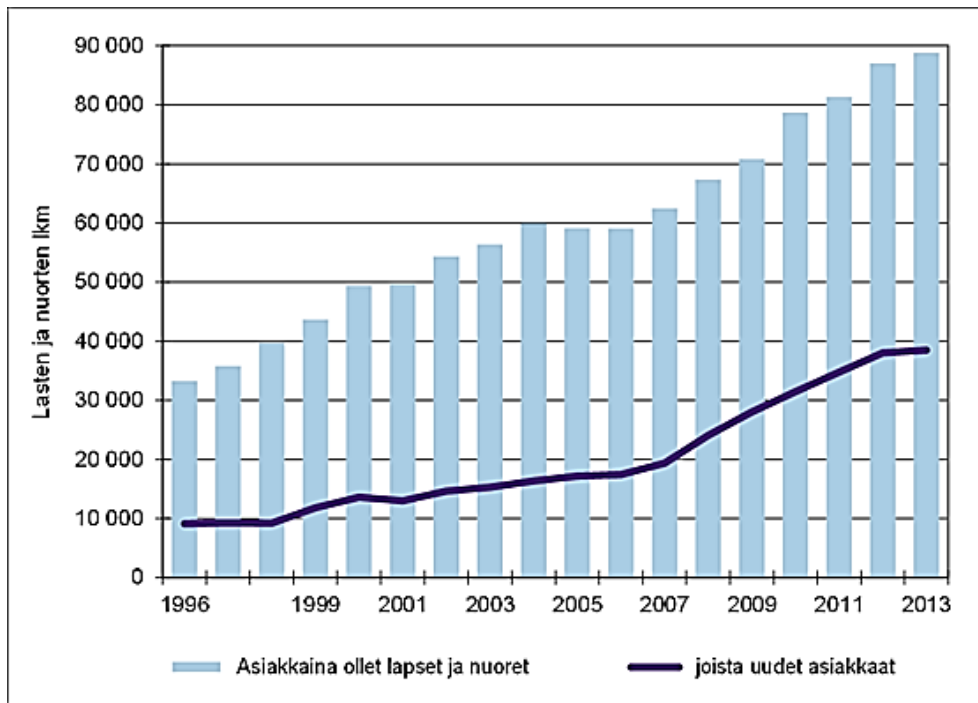
Lasten huomioimista aikuisten palveluissa on tutkittu erityisesti aikuispsykiatrian puolella (Inkinen 2001). Toistuvasti eri tutkimuksissa on todettu, että vanhemman mielen-terveydenhäiriöllä on todettu olevan yhteyttä lasten psykiatriisiin ongelmiin. Se altistaa lapsen psyykkiselle sairastumiselle ja erityisesti depressioille. Vanhemman psyykinen sairaus vaikuttaa lapseen sen mukaan, miten se vaikuttaa vanhemmuuteen. (Solantaus & Beardslee 2001, 118, 119, 120, 134; Solantaus 2006, Solantaus & Paavonen 2009.) Päihderiippuvaisten toipumista tutkittaessa on huomioitu vanhemmuuden toimivan toipumista tukevana elementtinä (Ruisniemi 2006, 5). Vanhempien päihteiden käytöllä on todettu olevan yhteyttä lasten sopeutumishäiriöihin (Keller ym. 2008) ja vanhempien välisen väkivallan kokeminen lapsuudessa altistaa teini-iässä epäsosiaaliseen käyttäytymiseen ja aiheuttaa jopa yli sukupolven ulottuvia biologisia aivomuutoksia (Cordero ym. 2012). Myös päihderiippuvuuden tiedetään siirtyvän usein sukupolvelta toiselle ja tiedostamalla ongelma siirtymisen kierre on mahdollista katkaista (Ruisniemi 2006, 5.)

Sosiaalihuoltolaissa (1301/ 2014) on lähdetty lain säädännön makrotasolla hakemaan ratkaisua tiedossa olevaan ongelmaan. Sosiaalihuoltolaki (1301 / 2014) vahvistaa peruspalveluja ja vähentää sitä kautta korjaavien toimenpiteiden tarvetta. Lain tavoitteena on madaltaa tuen hakemisen kynnystä järjestämällä sosiaalipalveluja muiden peruspalvelujen yhteydessä. Lapsen terveyden ja kehityksen turvaaminen on kirjoitettu näkyväksi sosiaalihuoltolakiin, mikä merkitsee käytännössä sitä, että lapsella ja hänen perheellään on oikeus saada lapsen terveyden ja kehityksen turvaamiseksi välttämättömät sosiaalipalvelut ilman, että perheen tarvitsee olla lastensuojelun asiakas. Tämä on merkittävä muutos lapsen asioiden huomioimisessa, aiemmin lapsen terveyden ja kehityksen turvaamisesta on säädetty vain lastensuojelulaissa (Lsl 417/2007.)

Tarja Heino (2007), Anniina Myllärniemi (2006) ja Laura Kestilä ym. (2012) ovat tuoneet tutkimuksissaan esille näkökulman, jonka mukaan yleisimpiä lastensuojeluasiakkuuden taustalla olevia syitä ovat vanhempiin liittyvät syyt kuten päihde- ja mielenterveysongelmat, jaksamattomuus, perheristiriidat, avuttomuus ja osaamattomuus. Hannele

Forsberg (1998) ja Johanna Hurtig (2003) ovat puolestaan tuoneet tutkimuksissaan esille huomion, miten lastensuojelussa elää vahvana ajatus lasten auttamisesta vanhempia auttamalla. Hurtigin (2003, 37 – 40) mukaan lapsi jää usein kertomuksineen kohtaamatta, kun vanhempien auttamisen ajatellaan vievän myös lapsen asioita eteenpäin. On tärkeää kiinnittää huomiota siihen, mihin myös tutkimukseni paikantuu, että lasten asioihin osataan kiinnittää huomiota aikuisille suunnatuissa palveluissa ja lisätä vanhempien tietoisuutta siitä, miten aikuisen ihmisen elämässä olevat haasteet voivat vaikuttaa perheen lapseen. Aikuisten palvelut ja vanhempien tukeminen ovat usein parasta lastensuojelua.

Perinteisesti lasten asiat sosiaalihuollossa on hoidettu lastensuojelussa. Lastensuojelun asiakasmäärät ovat jatkaneet kokonaiskasvuun useiden vuosien ajan (Heinonen ym. 2012, 1). Lastensuojelun tilastoraportin mukaan vuonna 2013 sijoitettiin kiireellisesti 4202 lasta, joka on 6.6 % enemmän kuin edellisellä vuonna. Kiireellisten sijoitusten määrä on kasvanut vuodesta 2005 lähtien. Huostassa olleiden lasten määrä pysyi edellisen vuoden tasolla. Kodin ulkopuolelle oli vuoden 2013 aikana sijoitettuna 18022 lasta ja nuorta. Sijoitetuista lapsista poikia oli 52 %. Lastensuojeluilmoitukset koskivat kaikkiaan 64471 lasta, mikä tarkoittaa, että yhtä lasta kohden tehtiin 1.7 lastensuojeluilmoitusta vuonna 2013. (Kuoppala ym. 2013, 1.) Kodin ulkopuolelle sijoittamisessa näyttäisi olevan yhteys perheen taloudellisiin ongelmiin, mielenterveysongelmiin, yksinhuoltajuuteen, vanhempien avioeroon sekä alhaiseen koulutustasoon. (Heinonen ym. 2012, 2.) Kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt liittyvät usein aikuissosiaalityön perustehtävään. Näin ollen voisi olla luontevaa ajatella, että lasten asioihin puututaan ennaltaehkäisevästi niissä palveluissa, joissa työskennellään aikuisen asiakkaan kanssa, jotka liittyvät vanhemman elämän haasteisiin. Samalla autetaan lasta varhaisessa vaiheessa ja voidaan välttyä perheen lastensuojeluasiakkuudelta.

Kuvio 3. Lastensuojelun avohuollon asiakkaina olleet lapset ja nuoret vuosina 1996 – 2013 (Kuoppala ym. 2013, 12).

Kuviosta neljä ilmenee, että lastensuojelun avohuollon asiakkaina vuonna 2013 oli 88 793 lasta ja nuorta, joista uusien asiakkaiden osuus oli 43,3 %. Lastensuojelun avohuollon asiakasmäärä kasvoi n. 2% edelliseen vuoteen verrattuna. (Kuoppala ym. 2013, 1.) Lastensuojelun toiminnasta 80 % keskittyy avohuollossa tapahtuvaan auttamiseen, jolla tarkoitetaan lapsen ja perheen tukemista kotona. Lastensuojelun avohuollon palvelut vaihtelevat kunnittain. (Heinonen ym. 2012, 5.) Suurin osa lastensuojelun avohuollon kustannuksista syntyy avohuollon sosiaalityöstä ja avohuollon tukitoimista. Jälkihuollon kustannukset kuuluvat myös avohuollon kustannuksiin. Vuonna 2014 avohuollon kustannukset olivat liki 68 miljoonaa euroa. (Ahlgren-Leinvuo 2015, 12.) Niukkojen resurssien aikoina kustannuksiin ei voi olla kiinnittämättä huomiota. Lastensuojelun asiakkaaksi päädytään monien vaiheiden ja useiden eri palvelukontaktien jälkeen. Ongelmien kasautuessa ja syventyessä kustannukset nousevat selvästi. (Heinonen ym. 2012, 5.)

Lastensuojelulaisissa (417/2007 35§, 36§) avohuollon tukitoimiksi on mainittu toimeentulon ja asumisen turvaaminen, lapselle ja perheelle annettava tuki ongelmatilanteista selviämiseen ja lapsen taloudellinen ja muu tukeminen koulunkäynnissä. Nämä ovat toimenpiteitä, joita tunnistetaan ja joissa toimitaan myös aikuissosiaalityön toimintaken-

tällä. Lapsen ja/tai vanhemman kanssa ei ole aina mahdollisuuksia työskennellä riittävän intensiivisesti lastensuojelussa. Lastensuojelun painopisteen pitäisi olla korjaavasta työstä ennalta ehkäisevän työn suuntaan. Lasten ja perheiden palvelujen kehittämisessä ja toteuttamisessa on huomioitava lasten, nuorten ja perheiden oma ääni, osallisuus ja toimijuus. (Heinonen ym. 2012, 1.)

Uudistuneen sosiaalihuoltolain (1301/214) myötä lastensuojelun avohuollon tukitoimia voidaan tarjota kunnan yleisinä perhepalveluina ilman, perheen lastensuojeluasiakkuutta. Tätä pidetään merkittävänä uudistuksena, sillä käytännössä perheillä on oikeus saada avukseen kotipalvelua ja perhetyötä sosiaalihuoltolain mukaisesti. Silloin perheen auttaminen arjessa, arjen mukanaan tuomissa vaikeuksissa on mahdollista. (Tesso 2014.) Tulevaisuudessa avohuollon tukitoimien tunnuslukujen pitäisi pienentyä lastensuojelun toimintaympäristössä ja kadota kokonaan, koska makrotaso ohjaa mesotasoa työskentelemään varhaisen tuen mukaisesti laissa säädetyllä tavalla.

Raahen seudulla on vuodesta 2012 alkaen työskennelty systemaattisesti Lapset Puheeksi toimintakokonaisuuden keinoin, joka on yksi kansallisen hyvinvointivointiohjelman toteutukseen valituista hyvistä käytänteistä. Lapset Puheeksi – työmenetelmien avulla lasten hyvinvoinnin ja kehityksen tuki saadaan kaikkien lapsiperheiden ulottuville. Lastensuojeluilmoitusten määrä on laskenut Raahessa 25 % ja aloitetut lastensuojeluasiakkuudet ovat samaan aikaan vähentyneet 58 %. Raahessa toimintamallia pidetään hyvänä ja toimivana ennaltaehkäisevänä toimintakokonaisuutena. Uudet lastensuojeluasiakkuudet ovat vähentyneet liki 60 %. Lasten hyvinvoinnista huolehtimalla vahvistetaan samalla kuntien elinvoimaa. (Pohjois-pohjanmaan sairaanhoitopiiri 2015.) Myös Imatralla on panostettu varhaisen tuen palveluihin ja Imatra on ollut mukana Toimiva lapsi – ja perhe hankkeessa, johon myös Raahessa käytetty Lapset Puheeksi – työmenetelmä kuuluu. Imatralla yhteinen menetelmäpohja on käytössä kaikissa palveluissa. Imatralla häiriöpalveluidein kustannukset ovat kääntyneet laskuun vuonna 2010 ja suunta on edelleen aleneva. (Kirmanen 2013.) Toimiva lapsi- ja perhe menetelmien kehittämiseen on liittynyt myös tutkimustoimintaa, jolla on voitu osoittaa, että menetelmän työtavat ovat lasten ja perheiden kannalta turvallisia ja vaikuttavia (Kananaja 2013, 48).

Toimiva lapsi & perhe -hanke on käynnistynyt vuonna 2001. Työmenetelminä hankkeessa on lapset puheeksi - keskustelu, lapset puheeksi - neuvonpito, lapset puheeksi - perheinterventio ja Vertti – toiminta. Toimiva lapsi & perhe -työn päämääränä on tukea

lapsen hyvää kehitystä ja ehkäistä yli sukupolvien siirtyviä ongelmia. Työtä tehdään yhteistyössä perheiden kanssa tilanteissa, joissa vanhemmuuden voimavaroja heikentää jokin iso tekijä perheen arjessa, esimerkiksi mielenterveys- tai päihdeongelma, vankeus tai lapsen käyttäytymiseen tai tunne-elämään liittyvät vaikeudet. Toimiva lapsi & perhe -menetelmät on tarkoitettu lapsen hyvinvoinnin kannalta keskeisten tekijöiden kartoittamiseen ja vahvistamiseen, lapsen kehityksen tukemiseen ja ongelmien ehkäisemiseen erityisesti silloin, kun vanhemmillä on vaikeuksia. Menetelmiä käytetään kunnissa, järjestöissä, seurakunnissa ja yksityisellä sektorilla lasten ja aikuisten psykososiaalisen työn palveluissa, kuten sosiaali- ja terveydenhuollossa, työvoimahallinnossa, sivistys- ja kasvatustoimissa, rikosseuraamustyössä ja opetusta järjestävissä organisaatioissa. Työssä rakennetaan lasten hyvinvointia tukevia ja ongelmia ehkäiseviä palvelurakenteita yhdessä eri organisaatioiden kanssa. (Toimiva lapsi & perhe 2015.)

Hallitusohjelmassa (Kataisen hallitusohjelma 2011, 62) on todettu, että kaikki keinot, joilla voidaan vähentää huostaanottojen määrää, on otettava käyttöön. On kuitenkin huomioita, että joissain tilanteissa huostaanotto on tarpeellinen toimenpide lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Mikäli avohuollon tukitoimin lapsen ja perheen tilannetta ei voida auttaa, tulee arvioida sijaishuollon ja korjaavien interventioiden tarve (Myllärniemi 2006, 25). Avohuollon tukitoimien ollessa ensisijaisia, varhaisten tukitoimien tulisi olla riittäviä perheille Sosiaalihuoltolain (1301/2014) myötä asiakkaan oikeus palvelujen saamiseen ja lasten asioiden huomioimiseen aikuisten palveluissa on aiempaa vahvempi. Lakimuutos edellyttää, että yleisiin perhepalveluihin lisätään palveluja. Se tarkoittaa käytännössä lastensuojelun ja muiden perhepalvelujen tiivistä yhteistyötä. Lain toivotaan pitkällä aikavälillä vähentävän raskaiden korjaavien toimenpiteiden tarvetta merkittävästi, kun tukea pystytään antamaan ajoissa. (STM 2015.)

Kunnallinen aikuissosiaalityö tutkimuksen toimintaympäristönä keskittyy 2000 – luvulle pro-gradu – tasoihin tutkimuksiin. Tiedonhaussa löysin yhden käytäntötutkimuksen, jossa lasten tilanteen huomioimista on tutkittu Espoon kaupungin aikuissosiaalityössä tehtyjen tilannearvioidokumenttien pohjalta. Tutkimustuloksen mukaan lasten asiat otetaan huomioon ennako-odotuksia paremmin. Erityisen onnistuneena näkyi Espoon tilannearvioissa lasta koskivien teema-alueiden laaja-alaisuus (Höfström 2013.)

Kunnan käytännön sosiaalityössä työssä tulisi kiinnittää enenevässä määrin huomiota niihin toimintaympäristöihin, joissa aikuiset asiakkaat voivat asioida. Lasten ja perhei-

den hyvinvoinnin edistäminen ja oikea-aikaisen, oikeanlaisen ja riittävän tuen tarjoaminen edellyttävät kaikilta toimijoilta yhteistä vastuuta lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnista. Vahvalla sosiaalityöllä varmistetaan se, että kaikkein vaikeimmassa asemassa olevat ihmiset saavat tarvitsemansa avun ja tuen. Oikea-aikaisuus tarkoittaa tässä tarpeisiin nähden riittävän varhaisia palveluja ongelmien pitkittymisen ja monimutkaistumisen estämiseksi. (Sosiaalihuoltolaki 2015, 12, 31; Heinonen 2012, 1.)

Aikaisemman tutkimustiedon pohjalta voidaan sanoa, että lasten asioiden huomioiminen tulisi tapahtua varhaisessa vaiheessa, jotta kauaskantoisilta seurauksilta vältyttäisiin. Lasten asiat tulee huomioida aina silloin, kun aikuisella asiakkaalla on alaikäisiä lapsia. Lastensuojeluasiakkuuksien taustalla ovat usein vanhemmuuteen ja aikuisen elämään liittyvät haasteet. Aikuisille suunnatuissa palveluissa ei voi sivuuttaa vanhemmuuteen ja lasten elämään liittyviä keskusteluja, vaan niitä tulisi käydä systemaattisesti, jotta asiakkaiden tasavertainen kohtelu ja oikeudenmukaisuus voisi toteutua. Yhteisten keskustelujen avulla perhe voidaan aktivoida työskentelemään asiantuntijoina perheen omissa asioissa ja samalla lisätään perheenjäsenten, myös lasten osallisuutta.

2.4 Lapsen osallisuus

Lapsen oikeus osallisuuteen kaikissa häntä koskevissa asioissa on suojattu erittäin vahvasti lainsäädännöllä. Suomen lainsäädännössä lapsilla tarkoitetaan kaikkia alle 18 -vuotiaita kansalaisia. Perustan kansalliselle lainsäädännölle luo kansainvälinen YK:n Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12. artikla. Sen mukaan osallisuus on yksi kaikkea viranomaistoimintaa koskeva perusoikeus. Suomen lainsäädäntö perustuslaista lähtien painottaa systemaattisesti sitä, että asianosaisilla on aina oikeus saada tietoa heitä koskevista asioista sekä oikeus lausua niistä omat näkemyksensä. Ikä ei ole peruste jättää ketään tämän oikeuden ulkopuolelle. Lasten kohdalla viranomaisilla on erityinen velvoite kohdella heitä tasa-arvoisesti yksilöinä ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Suomen perustuslaki 731/1999, 6§.)

Osallistava sosiaalityö tarkoittaa osallisuuden vahvistamista suhteessa asiakkaan omaan elämään. Osallisuudessa sosiaalityön asiakkaiden ääni tulee paremmin kuulluksi niin sosiaalityön omissa kohtaamisissa kuin myös laajemmin yhteiskunnassa. Osallistaminen koskee molempia osapuolia mesotason työskentelyssä, niin asiakasta kuin sosiaalityön-

tekijää. (Juhila 2006, 119,148.) Osallisuus on yksi keskeisimpiä keinoja torjua köyhyyttä ja ehkäistä syrjäytymistä (Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003, 15).

Sosiaali- ja terveysministeriön (2012, 20) määritelmän mukaan osallisuus on mukanaoloa, vaikuttamista sekä huolenpitoa ja yhteisesti rakennetusta hyvinvoinnista osalliseksi pääsemistä. Osallisuus syntyy yksilön omakohtaisena kokemuksena, ja sillä on yksilöä voimaannuttava vaikutus (Rouvinen-Wilenius ym. 2011, 50). Asiakkaan osallisuus on sosiaali- ja terveydenhuollossa tunnustettu arvo ja tavoite, mutta käytännön toteutuksessa on parannettavaa. Asiakkaiden kokemukset ja mielipiteet eivät näy riittävästi käytännön toiminnassa. (Laitila 2011.) Suomessa lasten oikeus osallisuuteen ja tasa-arvoiseen kohteluun on heikosti tunnettua (Lapsiasianvaltuutetun toimintakertomus 2006, 34).

Lasten osallisuutta voidaan tarkastella suhteessa aikuisiin ja aikuisten käyttämään valtaan. (Oranen 2007, 5; Reinikainen 2007, 15–16.) Aikuissosiaalityössä vastuu lasten osallisuudesta on vanhemmilla ja sosiaalityöntekijällä. Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän kohdatessa, käsittelyssä on asiakkaan oma elämä ja siihen liittyvät pulmat. Lapsia ei voi unohtaa. Yksinkertaistettuna osallistavalla sosiaalityöllä tarkoitetaan osallisuuden vahvistamista suhteessa asiakkaan omaan elämään, sen tapahtumiin ja elämänsuuntaan liittyviin ratkaisuihin. Asiakkaan osallisuus toteutuu parhaiten silloin, kun sosiaalityön lähtökohdana on asiakkaan omista lähtökohdista esiin nouseva tieto. Toisen tuottaman tiedon kuunteleminen harvoin riittää osallisuuden kokemukseen. Sosiaalityöntekijä voi välittää asiakkaalle kokemuksen siitä, että asiakas otetaan vakavasti ja hänen asiansa kuullaan, se voi olla merkittävä osallisuuden kokemus. Asiakkaiden tietojen tullessa asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden dialogin keskeiseksi elementiksi, niitä arvioidaan ja myös muutetaan. (Juhila 2006, 119- 120.)

Osallisuus ja osallistuminen voidaan käsitteinä erottaa toisistaan, mutta toiminnallisesti ne ovat sidoksissa toisiinsa. Osallistuminen mahdollistaa osallisuuden toteutumisen. Asiakasosallisuudella tarkoitetaan 1) asiakkaan osallistumista omien asioidensa ja palveluidensa suunnitteluun, saamiseen ja arviointiin ja 2) asiakkaan osallistumista palveluiden suunnitteluun, kehittämiseen ja arviointiin yleisellä tasolla. (Cowdenin & Singhin 2007, 14–15.)

Lapsen osallisuudessa on kyse siitä, miten hän voi olla mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Mahdollisuus olla osallisena ja mukana asioiden käsittelyssä itselle merkittävissä yhteisöissä on ratkaisevaa ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta. Kyse on yhdestä kasvun ja kehityksen perusedellytyksestä. Osallistumisen kautta opitaan olemaan ja elämään yhdessä. (THL 2015.) Lapsen osallisuus toteutuu luontevasti hänen omissa mesotason toimintaympäristöissään, kuten esimerkiksi päiväkodissa, koulussa ja harrastuksissa. Lasten osallisuus toteutuu kunnan rakenteissa usein erilaisten vaikuttajaryhmien tai muiden rakenteellisten mahdollisuuksien kautta. Nuorisovaltuustot ja oppilaskunnat ovat esimerkkejä vaikuttajaryhmistä. Pienten lasten osallisuus tapahtuu yleensä lähiympäristössä päivittäisissä toiminnoissa. (Kaarniemi & Hassi 2012, 7.)

Sosiaalityön kannalta on tärkeää puhua osallisuuden ja osallistumisen lisäksi osallistavasta sosiaalityöstä, jonka perustana on kumppanuussuhde, jossa sosiaalityöntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain ja yhdessä jäsentävät asiakkaan elämäntilannetta ja mahdollisia muutostarpeita. Osallistavassa sosiaalityössä asiakkaat osallistavat työntekijöitä omaan tietoonsa ja työntekijät puolestaan pyrkivät tukemaan asiakkaiden elämänpoliittisia ratkaisuja tavalla, joka mahdollistaisi heille täysivaltaisen kansalaisuuden. Täysivaltainen kansalaisuus on osallistavan sosiaalityön tavoite, mutta myös lähtökohta. (Juhila 2006, 118.)

Jotta osallisuus voi toteutua, asiakkuuden lähtökohtana on oltava inhimillinen ulottuvuus. Asiakas on aina sosiaalityöntekijään nähden toisenlainen ja erillinen. Sen ei kuitenkaan tarvitse merkitä vastakkaiseen tai hierarkiseen suhteeseen asettumista ja asettamista. Asiakkaan kunnioittava kohtaaminen hänen erilaisuudestaan huolimatta luo pohjan yhteiselle työskentelylle. (Laitinen & Pohjola 2010, 10.) Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen edellyttää asiantuntijuuden hierarkian – asiakas, asiantuntija – purkamista ja kääntämistä yhteistyösuhteeksi. Asiantuntijuus tulisi jakaa niin, että työntekijä tuntee ammatillisesti palveluiden antamat mahdollisuudet sekä työprosessin metodiset keinot, mutta asiakas tietää kokemukseen perustuen oman elämänsä puitteet ja tapahtumat. (Pohjola 2010, 59.) Osallisuuden kokemus voi syntyä asiakkaalle mesotason työskentelyssä vuorovaikutuksessa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä.

Asiakkuudessa testataan sosiaalityöntekijän ammatilliset taidot. Ammattitaitoon liittyvä asiakkaan osallisuuden mahdollisuus kohtaamisessa, vuorovaikutuksessa, tilanteen jä-

sentämisessä, yhteisessä työskentelyssä ja arvioinnissa. Osallisuus voi toteutua silloinkin, kun valinnanvapaus on rajattu. Sosiaalityön kannalta haasteeksi voi muotoutua asiakaslähtöisyyden ja asiakkaiden hyvinvoinnin tavoittelu työskentelyssä, mutta työtavat ja vuorovaikutuksen muodot eivät tunnista tai anna sijaa asiakkaiden osallistumiselle tai omatoimisuudelle. (Niiranen 2002b, 63.) Aito asiakaslähtöisyys voi toteutua vain, jos asiakas kokee osallisuutta. (Kujala 1996, 84; Kujala 2003, 41.)

Sosiaali- ja terveyspalveluissa asiakkaiden suorat osallistumismahdollisuudet vaikuttavat olevan vielä kehittymättömiä. Osallistumismahdollisuuksien kehittyminen edellyttää kokemusasiantuntijuuden tunnustamista. Palvelujärjestelmässä pitäisi arvostaa palvelujen käyttäjien tuottamaa tietoa omista kokemuksistaan. Tämä edellyttää niin työntekijöiden kuin organisaation johdonkin uutta osaamista ja orientaatiota asiakkaan osallisuuteen. (Eronen ym. 2009.) Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää on kuvattu sektorijakoiseksi, rationalisoiduksi sekä ongelma- ja asiantuntijakeskeiseksi. Tarvitaan ajattelutavan muutosta ongelmakeskeisestä voimavarakeskeiseen palvelutoimintaan, sektorikeskeisestä verkostomaiseen organisointiin ja asiantuntijakeskeisestä dialogiseen palveluun. (Arnkil ym. 2000.)

Lapsen osallisuus on riippuvaista siitä, miten aikuiset toimivat omissa toimintaympäristöissään ja miten lapsi huomioidaan niissä. Lapsen mielipiteet ja toivomukset on iästä riippumatta selvitettävä ja 12-vuotiaan lapsen osallisuuden oikeuksiin kuuluu kuuleminen, joka pitää sisällään oikeuden tietojen saamiseen ja omien näkemysten ilmaisemiseen. (Hallintolaki 434/2003, 34 §, 36§.) Lasten kuunteleminen, mielipiteiden ilmaisemisen tukeminen, heidän näkemystensä huomioon ottaminen, päätöksentekoon mukaan ottaminen sekä vallan ja vastuun jakaminen ovat lapsen osallisuuden eriasteisesti mahdollistavia tapoja. Osallisuuden yhtenä ulottuvuutena voidaan nähdä lapsen mahdollisuus valita osallistumisestaan johonkin prosessiin. Kieltäytyminen voi olla yksi osallistumisen muoto. Muita osallisuuden muotoja ovat mahdollisuus saada tietoa, vaikuttaa päätöksiin, ilmaista itseään, saada apua itsensä ilmaisemiseen ja mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. Osallisuuden toteutuminen on tilannesidonnaista. Toisille lapsille mielipiteen ilmaiseminen on helppoa saadessaan tarpeeksi tietoa tilanteesta. Toiset lapset tarvitsevat tukea ja rohkaisua itsensä ilmaisuun. (Thomas 2002, 174–176; ks. Oranen 2007, 5–7.)

Palveluja järjestettäessä ja kehitettäessä on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin (Lsl 1249/ 2014, 8§). Nuorille tulee luoda mahdollisuus osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja – politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Nuoria tulee myös kuulla heitä koskevissa asioissa. Nuorisolain mukaan nuoria ovat kaikki alle 29 –vuotiaat, joten se ulottuu myös lapsiin. Nuorisolaki ei aseta alaikärajaa nuoruudelle. (Nuorisolaki 72/2006, 8§.)

Osallisuutta pidetään sosiaalityössä tavoiteltavana siksi, että se vahvistaa asiakkaan sitoutumista ja vastuunottoa omasta tilanteestaan. Kun asiakas on palvelussa mukana ja sitoutuu, hänellä on paremmat mahdollisuudet sinitellä pois vaikeasta elämäntilanteestaan. Osallisuus vaatii onnistuakseen luottamusta, tiivistä vuorovaikutusta, avoimuutta ja näyttöä kuulluksi tulemisesta; varmistuksen siitä, että asiakkaan tieto huomioidaan palveluiden tuottamista koskevassa päätöksenteossa. Osallisuus ei siten ole ainoastaan asiakkaan ja työntekijän suhteessa rakentuva asia, vaan sen toteuttaminen on sidoksissa organisatorisiin, kunnallisiin ja yhteiskunnallisiin toimintaympäristöihin. Esimerkiksi avoin valmistelu- ja päätöksentekotyö, riittävän ja ajantasaisen tiedon tarjoaminen sekä kuntalaisten kuuleminen erilaisten osallistumistapojen avulla tukee osallisuuden rakentamista. (Laitinen & Niskala 2013, 13–14.)

Aikuissosiaalityön näkökulmasta lasten osallisuus käytännön työssä pitäisi toteutua mesotasolla. Toimintaan osallistuminen on alku osallisuuden toteutumiselle. Lasten osallisuuden vaade on tehty näkyväksi laissa ja lastenoikeuksien julistuksessa makrotasolla. Vaatimus lasten ja aikuisten osallisuuteen on samankaltainen, mutta lapsi on riippuvainen osallisuutensa toteutumisesta aikuisesta. Sosiaalityöntekijällä tai vanhemmalla on valta tehdä lapsesta osallinen aikuissosiaalityön prosessiin, siltä osin kuin se on lapsen ja hänen kehityksensä kannalta tarpeellista. Lasten ikä- ja kehitystaso tulee aina huomioida lasten kanssa työskentelyssä.

3 Tutkimuksen toteuttaminen

3.1 Tutkimuksen tehtävä

Näkemykseni mukaan lapsia ei huomioida systemaattisesti ja riittävästi aikuisille suunnatuissa sosiaalihuollon palveluissa. Tutkimustehtävänä on selvittää, miten sosiaalityöntekijät huomioivat lapset aikuissosiaalityössä kunnan peruspalveluissa. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) antaa vahvan vaatimuksen lasten asioiden huomioimiseksi aina, kun aikuisella asiakkaalla on alaikäisiä lapsia. Alakysymyksiksi muotoutuivat:

1. Miten sosiaalityöntekijät huomioivat alaikäiset lapset aikuissosiaalityössä?
2. Miten lasten osallisuus näkyy aikuissosiaalityössä?
3. Mitä muutoksia sosiaalityöntekijät kokevat tarvitsevansa lasten huomioimiseksi?

Tarkastelen tutkimuksessani, miten lasten asioiden huomioiminen ja osallisuus toteutuvat sosiaalityöntekijöiden kokemuksien mukaan aikuissosiaalityössä. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, mitä muutoksia sosiaalityöntekijät kokevat tarvitsevansa lasten osallisuuden vahvistamiseksi.

Olen kiinnostunut siitä, millaisen paikan lapset saavat sosiaalityöntekijöiden kerronnassa. Tutkimuksesta on hyötyä sosiaalityöntekijöille, koska se voi auttaa ymmärtämään lasten huomioimisen tärkeyden perheiden muuttuneissa tilanteissa. Ihmisen toimintaa ei voi täysin ymmärtää, jos tarkastelu rajoittuu vain ulkoisesti havaittavaan käyttäytymiseen. On tärkeää tarkastella myös ihmisen arkipäivän ajattelua ja toimintaa sosiaalisissa tilanteissa. Ihmisen tapoihin kokea eri tilanteita vaikuttavat hänen elämänsä varrella kehittyneet yksilölliset sisäiset mallit. (Eronen ym. 2001,142.) Tutkimustuloksia voi hyödyntää uusien toimintaprosessien kehittämiseksi käytännön työhön kunnan peruspalveluissa.

3.2 Metodologiset lähtökohdat

Epistemologinen lähestymistapa käsittelee tietämisen alkuperää. Tässä tutkimuksessa tutkittava todellisuus rakentuu sosiaalityöntekijöiden tietoisuudessa heidän kokemuksiensa pohjalta. Tutkimuksen suorittamiseen ainoa tapa on inhimillinen vuorovaikutus tutkijan ja tutkittavien välillä. Tutkittava asia on yksilön omaan yksityiseen kokemusmaailmaan kuuluva, eikä suoraan muiden ihmisten havaittavissa. (Eronen ym. 2001, 165.) Kokemusten pohjalta ei voida laatia yleistyksiä, vaan niiden avulla saadaan esiymmärrys, joka laajenee tulkinnan ja merkityksenannon kautta (Krause & Kiikkala 1996, 117.) Menetelmän valintaa ohjaa, millaista tietoa etsitään ja keneltä tai mistä sitä etsitään (Hirsijärvi ym. 2009, 111 – 157). Ymmärtämisellä tarkoitetaan merkityksen oivaltamista (Soininen 1995, 34).

Laadullinen tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista. Tietoa hankitaan ja aineistoa kerätään luonnollisissa olosuhteissa. Laadulliselle tutkimukselle on ominaista, että tutkittavien näkökulmat pääsevät esille. (Hirsijärvi ym. 2009, 164). Tässä laadullisessa tapaustutkimuksessa käytin tiedonkeruumenetelmänä teemahaastattelua. Halusin selvittää, millaisia kokemuksia sosiaalityöntekijöillä on alaikäisten lasten huomioimisesta aikuissosiaalityössä kunnassa.

Laadullisella tutkimusmenetelmällä tehdyssä tutkimuksessa tarkastellaan merkitysten maailmaa, joka on ihmisten välinen ja sosiaalinen. Merkitykset ilmenevät suhteina ja niiden muodostamina merkityskokonaisuuksina. (Varto 1992, 23-24.) Laadullisessa tutkimuksessa aineiston keruu, analysointi ja tulkinta sekä tutkimustehtävän täsmentyminen muodostavat kokonaisvaltaisen prosessin. Tapaustutkimuksessa tiettyä yksilöä tai tapahtumaa tutkitaan perusteellisesti. (Eronen ym. 2001, 140).

Laadullinen tapaustutkimus on kuvailevaa tutkimusta. Siinä pyritään löytämään ilmiöille selityksiä. Tapaustutkimus kohdistuu nykyhetkeen ja se tapahtuu todellisessa tilanteessa, jota tutkija ei voi keinotekoisesti järjestää. (Syrjälä ym. 1994, 11). Tapaustutkimukselle on ominaista käsitellä yhtä tai useampaa tapausta, joiden määrittely, analysointi ja ratkaisu on tapaustutkimuksen keskeisin tavoite. Tapaustutkimus kannattaa valita silloin, kun tutkijalla on vähän kontrollia tapahtumiin, aihetta on tutkittu vain vähän empiirisesti, tutkimuskohteena on jokin tämän ajan elävässä elämässä oleva ilmiö ja

tutkimuksessa keskeisellä sijalla ovat mitä-, miten- ja miksi – kysymykset. (Erikson & Koistinen 2005, 4- 5).

Tapaus sana on kuvaava, kun puhutaan ihmisestä, ihmisjoukosta, yhteisöstä, laitoksesta, jostakin tapahtumasta tai laajemmasta ilmiöstä. Tapaustutkimuksessa kiinnostuksen kohde on tietyssä ympäristössä tapahtuva käytännön toiminta, jokin tapahtumaketju tai jonkun yksittäisen kohteen toiminta. Tapaustutkimus on luonteva lähestymistapa silloin, kun kyseessä on kokonaisvaltaisen käytännön ongelman tarkastelu ja kuvaus, jota ei voi tehdä irrallaan tietystä yksittäisestä tilanteesta tai tapahtumaketjusta. Tapaustutkimuksen avulla voidaan ymmärtää syvällisemmin kyseistä tilannetta kaikkien osallistujien kannalta. (Syrjälä ym. 1994 10- 11). Tutkimukseen valikoitui tapaustutkimus tutkimusmenetelmäksi, koska olen kiinnostunut lasten huomioimisesta nimenomaan aikuissosiaalityön toimintaympäristössä. Tutkittavaa ilmiötä tarkastellaan vastaajiksi lupautuneiden sosiaalityöntekijöiden näkemyksen luoman todellisuuden näkökulmasta. Aikuissosiaalityöntekijät ovat keskeisiä toimijoita kunnan aikuissosiaalityössä, joten tätä tietoa ei voida muualta kerätä.

Tapaustutkimukselle on ominaista, että tutkija itse määrittää tapauksen. Tutkijan on perusteltava, miksi juuri tietty tapa määrittelee tapauksen. Oleellista on myös perustella, miksi juuri tietty tapa määritellä tapaus on hyödyllinen tai järkevä. Tapauksen kuvaus omassa kontekstissaan on tärkeää, koska juuri konteksti tekee tapauksen ymmärrettäväksi ja osaltaan myös selittää sitä. Keskeisenä valintaperusteena tapauksen valintaan on muun muassa se, onko kyseiseen tutkimuskohteeseen pääsy mahdollista, ja voiko tutkija varmistua luottamuksellisten suhteiden kehittymisestä (Syrjälä ym. 1994, 5,15). Oma työhistoriani on ohjannut minut valitsemaan juuri tämän tapauksen tähän tutkimukseen. Aikuissosiaalityö kunnassa luo kontekstin tutkimukselle.

3.3 Tutkimuksen suunnittelu

Laadullisen tutkimuksen haastateltaviksi valitaan henkilöitä, joilla on kokemusta tutkitavasta ilmiöistä ja tietoa aiheesta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73). Tämän tapaustutkimuksen kohderyhmänä ovat sosiaalityöntekijät, jotka tekevät pääasiassa aikuissosiaalityötä kunnassa. Heidän asiakkailtaan voi olla alaikäisiä lapsia. Haastateltaviksi valikoitui kahdeksan sosiaalityöntekijää, joista kaksi perui osallistumisensa. He perustelivat

kieltäytymistään sillä, että lapset eivät kuuluneet heidän työkenttäänsä, joka oli mielestäni mielenkiintoinen näkemys aikuissosiaalityötä tekeviltä sosiaalityöntekijöiltä. Haastatteluun osallistuneilla sosiaalityöntekijöillä oli kokemusta aikuissosiaalityöstä jo ennen huhtikuun 2015 sosiaalihuoltolain uudistusta. Haastateltavat ovat miehiä ja naisia, jotka työskentelevät Oulun seudun sosiaalitoimistoissa, neljän kunnan tai kuntayhtymän alueella. Valitsin sosiaalityöntekijät harkinnanvaraisen otannan perusteella, koska halusin tarkastella tutkittavaa ilmiötä aikuisten kanssa työskentelevien sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Näin ollessa esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijät rajautuivat pois tästä tutkimuksesta. En myöskään halunnut, että kaikki tutkittavat ovat saman kunnan palveluksessa. Oletin, että ohjeistuksissa ja sosiaalihuoltolain jalkauttamisessa on paikkakuntaakohtaisia eroja.

Sosiaalityöntekijät olivat valmistuneita yhteiskuntatieteen maistereita, pääaineena sosiaalityö tai valmistumassa olevia sosiaalityöntekijöitä. Ne, joilla koulutus oli vielä kesken, olivat aikaisemmalta koulutukseltaan sosionomeja (amk). Haastateltavat olivat työskennelleet keskimäärin viiden vuoden ajan kunnan aikuissosiaalityön toimintakentällä. Haastateltavat työskentelivät aikuissosiaalityössä ja vammaispalveluissa, mutta myös perhesosiaalityö kuului toimenkuvaan. Työtehtävät olivat laaja-alaisia lähtien etuuskäsittelijän töistä perheiden kriisitilanteisiin ja palvelutarpeen arviointiin.

Laadullisessa tutkimuksessa tietoa hankitaan ja aineistoa kerätään luonnollisissa olosuhteissa (Hirsijärvi ym. 2009, 164). Tässä laadullisessa tapaustutkimuksessa tiedonkeruumenetelmäksi valitsin teemahaastattelun sen joustavuuden ja monipuolisuuden vuoksi. Teemahaastattelussa tutkija ja haastateltava keskustelevat vapaamuotoisesti teema-alueiden ympärillä, jolloin voidaan ajatella heidän välisen keskustelun olevan avointa. (Eronen ym. 2001, 101). Teemahaastattelun aihepiirit eli teema-alueet määrittelin etukäteen, mutta kysymysten tarkka järjestys muuttui käytännössä haastattelujen edetessä. Aihepiirin järjestys ja laajuus voivat vaihdella eri haastatteluiden välillä. (Eskola & Suoranta 2009, 86 – 87.) Haastateltavat pääsivät puhumaan avoimesti ja vapaamuotoisesti omista kokemuksistaan. He voivat valita, mitä eivät halunneet kertoa. Haastateltavat pystyivät määrittelemään omaa suhdettaan tutkittavaan ilmiöön teemahaastatteluiden pohjalta.

Teema - alueet käsittelevät haastateltavien taustatietoja, aikuisille suunnatun sosiaalihuollon tehtävää kunnassa, sosiaalityöntekijän työnkuvaa aikuissosiaalityössä, lasten

asioiden huomioimista sosiaalityöntekijän työssä sekä lapsen osallisuutta työskentelyprosessissa ja kehittämisehdotuksia (ks. Liite1 s. 72). Haastattelurunko ohjasi haastattelun kulkua. Teemojen aiheet muotoilin Bronfenbrennerin ekologisen syteemiteorian mukaisten tasojen pohjalta, huomioimalla osallisuuden käsitteen. Haastattelut nauhoitin ja litteroin myöhempää käsittelyä varten.

Haastattelutilanteessa vuorovaikutuksen tulee olla luonteeltaan keskustelua, eikä kuulustelua. Tutkimuksessa on haitaksi, jos tutkittava kokee olevansa kuulusteltavana ja pyrkii ilmaisemaan sen, mitä tutkija odottaa, eikä sitä mitä todella ajattelee. Jos taas on kyse niin sanotusta arkaan tiedonalaan liittyvien näkemysten ja kokemusten tutkimisesta, haastateltava voi häveliäisyyttään vaieta. Tutkijan on rakennettava luottamus tilanteen ja henkilön mukaisilla toimenpiteillä. (Syrjälä ym. 1994, 137).

Haastattelutilanteet muistuttivat tavallista keskustelua, kuten haastatteluun kuuluu (Eskola & Suoranta 2009, 87). Haastattelutilanteen aluksi kerroin vielä tutkimuksesta ja keskustelimme tutkittavan kanssa teemahaastattelurungon pohjalta. Haastateltavalla oli mahdollisuus esittää tarkentavia kysymyksiä teemahaastatteluun liittyen ennen nauhoituksen aloittamista. Haastattelut olivat kestoaltaan puolesta tunnista tuntiin.

Tutkittavia valitessani kartoitin ensin oman tuttavapiirin sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät kunnan sosiaalitoimistossa aikuissosiaalityössä. Perehdyin kuntien ja kuntayhtymien nettisivuihin ja etsin sieltä sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelivät aikuissosiaalityön sektorilla. Tämän jälkeen olin puhelinyhteydessä sosiaalityöntekijöihin, joiden ajattelin soveltuvan tutkimukseeni. Lähtökohtaisesti ajattelin, että sosiaalityöntekijät suostuvat mielellään tutkimukseeni.

Tutkimusaineiston keräsin syksyllä 2015. Teemahaastattelun kysymysten sisältöä ja muotoa mietin tarkkaan, jotta sain eri teema-alueilla mahdollisimman kattavan aineiston tutkimuskysymyksiä ajatellen. Teemahaastattelut olivat vapaamuotoisia haastatteluja, sillä tiedonantajat saivat vastata kysymyksiin haluamallaan tavalla (Kuula 2006, 129). Teemahaastattelurunkoa testasin käytännössä ennen varsinaisia haastatteluja. Tällä sain tietoa teemahaastattelulomakkeen toimimisesta kentällä ja minulla oli mahdollisuus vielä muuttaa haastattelurunkoa toimivammaksi.

Puhelinkeskustelujen aikana kerroin mahdollisille haastateltaville tutkimukseni taustaa. Sovimme, että lähetän teemahaastattelurungon haastateltaville etukäteen sähköpostitse, jotta he voivat perehtyä teema-alueisiin ja valmistautua haastatteluun. Viisi haastattelua tein eri kuntien sosiaalitoimistoissa ja yhden haastattelun tein puhelimitse. Puhelinhaastattelun nauhoitin samaan aikaan ja kahden haastattelemani sosiaalityöntekijän kanssa sovittiin, että he voivat palauttaa vastauksensa sähköpostitse. Sähköpostivastaukset jäivät saamatta kahdesta pyynnöstä huolimatta. Aikataulullisista syistä en jäänyt odottamaan vastauksia. En myöskään halunnut painostaa vastaajia enempää. Haastattelutilanteissa vallitsi luonteva ilmapiiri ja keskustelu sujui jouhevasti. Osalla haastateltavista vastaukset olivat hyvin napakoita ja koostettuja, toisten puhuessa laveammin ja pohdiskellen eri teema-alueista.

Haastattelujen jälkeen siirsin tiedostot tietokoneelle litterointia varten. Litterointi vaiheessa merkitsin haastattelut koodein, joissa ensimmäinen haastattelu on H1, toinen haastattelu, H2 jne.. Toivoin tämän helpottavan aineiston käsittelyä ja analyysiä myöhemmässä vaiheessa. Aineiston litteroinnin tarkkuudesta ei ole yksiselitteistä ohjetta. (Hirsijärvi ym. 2009, 164). Tässä laadullisessa tutkimuksessa litteroitua aineistoa kertyi noin 30 sivua 1½ rivivälillä. En kiinnittänyt litteroinnissa huomiota äänenpainoihin tai taukoihin puheessa, paitsi niissä kohdissa, missä selkeästi kysymys aiheutti hiljaisuuden ja haastateltava koki, että hänellä ei ole asiasta mitään sanottavaa. Usein sosiaalityöntekijät sanoivat, että tämä asia ei toteudu tässä kunnassa. Tämä oli arvokasta tietoa tutkimustani varten. Litteroinnin jälkeen luin aineistoa useita kertoja läpi saadakseni siitä kokonaiskuvan analysointia varten.

3.4 Tutkimusaineiston analysointi

Laadullisen aineiston analyysin tarkoitus on luoda aineistoon selkeyttä ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysillä pyritään tiivistämään aineisto kadottamatta silti sen sisältämää informaatiota. (Eskola & Suoranta 2009, 104.) Analyysin tarkoituksena on ymmärtää millaisia merkityksiä tutkittavat antavat ilmiölle (Krause & Kiikkala 1996, 117).

Analyysimenetelmäksi valitsin sisällönanalyysin. Se perustuu useimmiten haastattelurunkoon, mutta ennen kaikkea se on tutkijan ajattelua ja pohdintaa. Sisällönanalyysin

avulla tutkittavaa ilmiötä kuvaillaan, järjestetään ja luokitellaan. Tämä auttaa tutkijaa tekemään selkeitä ja luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta aiheesta. (Hämäläinen 1987 33–35.) Sisällönanalyysin voi toteuttaa aineistolähtöisesti, teoriaohjaavasti tai teorialähtöisesti. Aineistolähtöisessä analyysissä tutkittavaa aineistoa lähestytään ilman teoreettista etukäteisolettamusta. Teorialähtöisesti tai – ohjaavassa analyysissä teoria ohjaa aineiston analyysiä vahvemmin. Teorialähtöisessä analyysissä sisällönanalyysi pohjautuu tutkimuksen viitekehykseen, kuten teoriaan tai käsitejärjestelmään. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä tutkimuksen viitekehysellä ei ole niin suurta merkitystä kuin teorialähtöisessä analyysissä. Siinä ainoastaan käsitteistö tulee valmiina teoriasta. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95 – 99, 107 – 108, 113). Analyysin onnistuminen ja tulosten luotettavuus vaatii tutkijalta onnistunutta teoretisointia, johon päästään perehtymällä omaan aineistoon ja tuntemalla kirjallisuus. (Syrjälä ym. 1994, 89.) Käytin tutkimuksen analyysimenetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, koska analysoin tutkimusaineistoa teoreettisesta viitekehuksesta muodostuvien käsitteiden ohjaamana ja niihin perustuen.

Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä aineiston analyysin perustuu teoreettisessa viitekehyksessä esiintyvään käsitteistöön. Teoriaohjaava sisällönanalyysi koostuu useammasta eri vaiheesta, kuten redusoinnista eli pelkistämisestä, klusteroinnista eli luokittelua, abstrahoinnista eli teoreettisten käsitteiden muodostamisesta ja kvantifioinnista eli samojen asioiden esiintymisen laskemisesta aineistossa. Nämä vaiheet voivat vaihdella. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108 – 114.) Tässä tutkimuksissa etenin pelkistämisestä klusterointiin ja klusteroinnin kautta abstrahointiin.

Teoriaohjaava sisällönanalyysi alkaa aineiston karkealla luokittelulla tutkimustehtävän perusteella. Sisällönanalyysin tavoitteena on kuvata aineiston jakautumista luokkiin ja kategorioihin ja siten ilmaista sisällön olemusta. Sisällönanalyysissä tarkoitus on etsiä tekstile merkityksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 106, 120.) Ensimmäinen tehtävä laadullisessa analyysissä on aineiston järjestäminen sen jälkeen, kun se on kerätty, purettu tekstiksi ja valmisteltu teknisesti käsiteltävään muotoon (Eskola ja Suoranta 1998, 151). Tutkimusaineiston käsittely alkoi haastattelujen kuuntelulla ja aukikirjoituksella sana sanalta. Aukikirjoituksen jälkeen perehdyin haastatteluilla saatuun tutkimusmateriaaliin lukemalla sitä useaan kertaan lävitse, jotta hahmottaisin aineiston keskeiset elementit. (Syrjälä ym. 1994, 163).

Analyysiprosessissa muodostetaan aikaisempaan tietoon perustuva analyysirunko, joka voi olla väljä tai strukturoitu. Pelkistämällä tarkoitetaan tutkimustehtävään ja analyysirunkoon sopivien ilmaisujen koodaamista aineistosta. Pelkistettyjä ilmauksia yhdistämällä syntyy alaluokkia. Luokitteluyksikkönä voi käyttää tutkittavan ilmiön ominaisuutta, piirrettä tai käsitystä. Luokittelussa aineisto tiivistyy. Sisällönanalyysiin kuuluu klusterointi, jolloin tutkija yhdistää ne asiat, jotka näyttävät kuuluvan yhteen. Tässä ilmiöiden yhdistelyssä ja ryhmittelyssä aineisto pienenee. Abstrahoinnissa muodostetaan teoreettisia käsitteitä ja johtopäätöksiä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 110.)

Analyysirungon sisälle rakennetaan erilaisia luokituksia eli ryhmitellään aineistoa. Aineistosta voidaan poimia ne asiat, jotka kuuluvat analyysirungon sisälle ja sellaiset asiat, jotka jäävät sen ulkopuolelle. Analyysirungon ulkopuolelle jäävistä asioista muodostetaan uusia luokkia. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä voidaan aluksi kerätä joko alaluokkaa tai yläluokkaa kuvaavia ilmiöitä ja sijoittaa ne analyysirungon sisään. (Tuomi – Sarajärvi 2009, 108 – 114.)

Analyysiprosessi alkoi haastattelujen litteroinnista eli kirjoitin haastattelut sana sanalta auki. Purin teemahaastattelut tekstimuotoon heti haastatteluiden jälkeen. Koska haastateltavia oli vähän, häivyin haastatteluista yksittäiset haastattelut ja käsittelin aineistoa yhtenä isona aineistona, josta lähdin etsimään vastauksia tutkimuskysymyksiin. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin mukaisesti rakensin strukturoidun analyysirungon perustuen tutkimustehtävään ja Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaisiin tasoihin. Teemahaastatteluissa olin ajatellut teema – alueiden tuovan vastaukset Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian tasojen mukaisesti. Teemahaastattelurungot muodostuivat tutkimuskysymysten ja tutkimustehtävän perusteella. Ensimmäisen teemahaastattelurungon yhdistäväksi käsitteeksi muodostui lasten huomiointi Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaisissa tasoilla aikuissosiaalityön toimintakentällä (Kuvio 5). Toinen teemahaastattelurunko käsitteli lapsen osallisuutta Bronfenbrennerin systeemiteorian mukaisissa tasoissa (Kuvio 6). Kolmas temarunko käsitteli sosiaalityöntekijöiden esille tuomia muutostarpeita alaikäisten lasten osallisuuden lisäämiseksi aikuissosiaalityössä (Kuvio 7). Yläluokat muodostuivat mikro-, meso-, ekso-, ja makrotasoisista. Mikrotaso kuvastaa perheen sisäistä vuorovaikutusta ja toimintaa, siten kuin sosiaalityöntekijät sitä kuvaavat puheessaan. Mesotasoon kuuluu viranomaisverkostot, lähiverkostot ja sosiaalitoimi käytännön työn kannalta. Eksotasoon kuuluu kunnan sosiaalitoimi organisaationa, joka luo puitteet käytännön sosiaalityölle ja mahdollistaa ra-

kenteissaan aikuisen alaikäisen lapsen huomioon. Makrojärjestelmään kuuluu lain-säädäntö, yhteiskunnan arvot ja asenteet, joiden mukaan määritellään lapsen osallisuuden toteutumista ja siihen annetaan laintasolta vaatimus. Toin analyysin yläluokat valmiina tutkimuksen teoreettisesta viitekehystä. Alaluokat loin aineistosta käsin, mutta tarkastelin aineistoa suhteessa valitsemaani teoriaan.

Alkuperäinen ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Yhdistävä käsite
”Vanhemmilta kysytään lapsista” ”Vanhempien puheessa” ”Joskus voin kysyä lapsista” ”Niukasti tulee puhuttua”	Lapsi vanhempien ja sosiaalityöntekijän välisessä vuorovaikutuksessa	Lapsen huomiointi aikuissosiaalityön mikrotasolla	Lapsen huomiointi Bronfenbrennerin ekologisen systeemitieteen mikrotasossa aikuissosiaalityössä
”Vanhemmat puhuvat lapsen ongelmista” ”Lapsella vaikeuksia koulussa” ”Ei ole varaa harrastuksiin”	Lapsi vanhempien huolena		
”Mitä niistä kysyis?” ”Ei näy lapset” ”Ei huomioida” ”Lasta ei kuulla” ”Lasta ei nähdä”	Lasta ei huomioida aikuissosiaalityössä		

Kuvio 4. Lasten huomiointi aikuissosiaalityön mikrotasolla. Esimerkki teoriaohjauksesta sisällön analyysistä.

Alkuperäinen ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Yhdistävä käsite
<p>”Ei kovin tarkasti kysellä”</p> <p>”Jos asiakas ei kerro, niin eipä sitä tiiä”</p> <p>”Tavataan lyhyesti, ei ole aikaa keskustella muusta”</p>	Asiakkaalla valta, voi jättää kertomatta tilanteestaan	Lapsen osallisuus mesotason työkentelyssä	Lapsen osallisuus aikuissosiaalityössä Brofenbrennerin ekologisen systeemiteorian mesotasolla
<p>”Lapsen kanssa ei jutella”</p> <p>”Ei lapsi ole asiakkaana”</p> <p>”Lasta ei kuulla”</p>	Lapset eivät ole osallisia aikuissosiaalityön prosessiin		
<p>”Jos on lapsia, maksetaan vuokratit”</p> <p>”Helpompi perustella täydentävän päätöksiä, jos on lapsia”</p> <p>”Sähkölaskut maksetaan, jos sähköt on katkolla ja on lapsia”</p>	Täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen päätöksiin lapset vaikuttavat		
<p>”Nythän pitäisi tehdä ne palvelutarpeen arvioinnit”</p> <p>”Kokonaistilanteen kartoituksessa kysytään lapsista”</p> <p>”Lapset tulee esille perheen kokonaistilanteen arvioinnissa”</p> <p>”Ei niitä vielä tehdä”</p>	Lasten näkyvyys palvelutarpeen arvioinneissa		
<p>”Katotaan mitä ohjeistus sanoo”</p> <p>”Pyritään kohteilemaan tasavertaisesti muiden kanssa ohjeistuksen mukaisesti”</p>	Lapset vaikuttavat päätöksen teossa ohjeistuksen mukaisesti		

Kuvio 5. Lasten osallisuus aikuissosiaalityön mesotasolla. Esimerkki teoriaohjaavasta sisällön analyysistä.

Alkuperäinen ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Yhdistävä käsite
”Voisi olla koulutusta” ”Tarvis ehdottomasti lisäkoulutusta”	Koulutustarve lasten huomioimiseen	Eksotasoin muu- tostarpeet lasten huomioinnin li- säämiseksi	Sosiaalityöntekijöiden kokemat muutostar- peet alaikäisten lasten huomioinnin lisää- miseksi aikuissosiaali- työssä Bronfenbrenne- rin ekologisen systeemiteorian eksotasolla
”Lapset puheeksi koulutus on menossa” ”Lapset puheeksi koulutus on alkamassa” ”Lapset puheeksi koulutus jää irralliseksi”	Lapset puheeksi – koulutus lasten huomioinnin lisäämiseksi		
”Pitäs tietää, mitä meiltä vaaditaan” ”Toimitaanko lain mukaan?” ”Toimitaanko oikein?”	Ohjeistuksien kehittäminen lasten huomioimiseksi		
”Pitäisi puhua asioista yhdessä” ”Yhteisen ymmärryksen löytäminen toimintaan”	Yhtenäiset toimintatavat lasten huomioimiseen		
”Työajan organisointi” ”Mikä tehtävä kuuluu kenellekin” ”Työtä joutuu rajaamaan” ”Ei ole aikaa” ”Lasten kanssa menee enemmän aikaa”	Resurssointi kysymykset lasten huomioimisen lisäämiseksi		

Kuvio 6. Muutostarpeet alaikäisten lasten huomioinnin lisäämiseksi eksotasolla. Esimerkki teoriaohjaavasta sisällön analyysistä.

Luin litteroitua haastatteluaineistoa useita kertoja läpi, jotta se tuli tutuksi. Aineiston pelkistäminen tapahtui siten, että etsin litteroidusta aineistosta tutkimuskysymyksiä kuvaavia ilmaisuja, jotka alleviivasin erivärisin kynin. Alleviivaukset listasin. Seuraavaksi listasin pelkistetyt ilmaisut ja muodostin ryhmiä samaa tarkoittaville ilmauksille eri alaluokkiin. Abstrahointivaiheessa yhdistin samansisältöiset alaluokat toisiinsa ja muodos-

tin niistä analyysirungon käsitteiden mukaisesti neljä yläluokkaa. Aineistoa työstin ensin ruutupaperilla, jonka jälkeen siirsin analyysihahmotelmat tietokoneen tiedostoihin jatkotyöstämistä varten. Tutkimukseni tuloksia kuvaan luvussa neljä.

3.5. Tutkimuksen eettisyys

Tutkimustani ohjaa sosiaalityöntekijän etiikka. Sosiaalityön näkökulmasta keskeiseksi ohjeksi voi nostaa sosiaalityön ammattieettisen ohjeistuksen. Sosiaalialalla on tärkeä suhde etiikkaan ja ihmisoikeuksiin. Sosiaalialalla työskennellessä tavoitteena on hyvän tekeminen, ihmisten auttaminen, puutteen ja kärsimyksen vähentäminen, muutos ja kehitys. Eettisyyden vaatimusta lisää työhön tai ammattiasemaan usein liittyvä valta ja mahdollisuus vaikuttaa asiakkaan elämään ja sitä kautta koko yhteiskuntaan. Sosiaalialalla ja julkisen sektorin toiminnassa lainsäädäntö ja toiminnan laillisuus ovat keskeisessä asemassa. Ne liittyvät yhteiskunnan demokraattisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen. Perustuslain mukaan yhteiskunnalla on velvoite huolehtia kaikista jäsenistään ja sosiaaliala toteuttaa tätä velvoitetta. (Talentia 2005, 5.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2015) on laatinut yhteistyössä suomalaisen tiedeyhteisön kanssa tutkimuseettiset ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkauksen käsittelemisestä. Yksi tieteellisen tutkimuksen eettisen hyväksyttävyyden sekä sen luotettavuuden ja tulosten uskottavuuden edellytys on, että tutkimus on suoritettu hyvän tieteellisen käytännön (*good scientific practice*) edellyttämällä tavalla. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu muun muassa, että tutkijat noudattavat tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja eli rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimusmateriaalin hankinnassa ja aineiston tallentamisessa, tutkimustyössä, tulosten analysoinnissa, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa.

Tutkimukseni paikantuu kunnan sosiaalityöhön, jossa virassa toimivat sosiaalityöntekijät voivat käyttää julkista valtaa toimiessaan asiakkaiden asioiden eteenpäin viemiseksi. Sosiaalityöllä on erityinen eettinen velvollisuus hyvinvointityönä (Pehkonen & Väänänen-Fomin 2011, 7). Sosiaalityöntekijöiden työtä ohjaa eettinen näkökulman ja lainsäädäntö, joka ohjaa sosiaalityöntekijöiden työtä heidän toimittaessaan virkaa. Arvot, asenteet ja lainsäädäntö paikantuvat Bronfenbrennerin ekologisessa systeemiteoriassa makrotasolle. Jotta sosiaalityö voi toimia ongelmien ratkaisemiseksi, se tarvitsee osaavia, eettisesti herkkiä ja vahvoja sosiaalityön ammattilaisia (mt. 2011, 7).

Tietoperustana tutkimuksessani olen pyrkinyt käyttämään monipuolisesti alan kirjallisuutta, siltä osin kuin se kohtuudella on ollut saatavissa. Tietoperustana olen käyttänyt tieteellisiä julkaisuja, kuten artikkeleita ja tutkimuksia ja kansainvälisiä lähteitä. Lähde

valinnassa olen pyrkinyt arvioimaan lähteen tieteellisen arvon. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas on ollut yhtenä lähteenä, koska uudistuneesta sosiaalihuoltolaista ei vielä ole tutkittua tietoa saatavilla. Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2015) on määritellyt, että hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu, että tutkija ottaa muiden tutkijoiden työn ja saavutukset asianmukaisella tavalla huomioon siten, että kunnioitetaan näiden työtä ja annetaan heidän saavutuksilleen niille kuuluva arvo ja merkitys omassa tutkimuksessa ja sen tuloksia julkaistaessa.

Arja Kuulan (2006, 11) mukaan eettiset kysymykset kulkevat tavalla tai toisella mukana tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Lasten aseman tutkiminen aikuissosiaalityön toimintakentällä on eettisesti perusteltua sen vuoksi, että sosiaalihuoltolaki (1301/2014) on uudistunut muutama kuukausi aikaisemmin ja aikaisempiin tutkimuksiin perehtyessä on löytänyt tutkimusta, jossa olisi tutkittu lasten asemaa aikuisten sosiaalihuollon palveluissa. Muilla toimintakentillä kuten aikuispsykiatriassa ja päihdetyöskentelyssä on havaittu, että vanhemman elämäntilanteen muutokset voivat vaikuttaa lapsen tilanteeseen. Jotta aikuisten kanssa tehtävää sosiaalityötä voitaisiin kehittää tulevaisuudessa, täytyy tietää lähtötilanne kehittämistyöhön. Lasten huomioimisesta aikuissosiaalityön toimintakentällä saadaan kokemustietoa haastatteleamalla sosiaalityöntekijöiltä. Asiakastyötä tekevällä sosiaalityöntekijällä on oltava sosiaalisen hyvinvointityön ammattitaitoa ja eetosta, jotta hän kykenee tukemaan asiakasta avun tarpeessa (Niemelä 2011, 21).

Olen pyrkinyt huomioimaan tutkimuksen kaikissa vaiheissa eettisen näkökulman. Avoimuus, läpinäkyvyys ja ihmisarvon kunnioittaminen ovat keskeisessä asemassa. Se on ilmennyt pyrkimyksenä turvata tutkittavien itsemääräämisoikeutta, vahingoittamattomuutta sekä yksityisyyttä. Julkisella sektorilla työskenneltäessä voidaan hakea tutkimussuunnitelmasta myönteinen lausunto ennen tiedonkeräämisen aloittamista. Työelämän tutkimusta tehdään paljon erilaisissa organisaatioissa, joten ensisijainen lupa niiden toteuttamiseen tarvitaan tavallisesti ylimmältä johdolta. (Kuula 2006, 60, 145.)

Tutkimukseeni haastateltavat valikoituvat usean kunnan alueelta. Alun perin aioin kertoa organisaatioille tutkimuksesta ja hankkia mahdolliset luvat tutkimuksen suorittamiseen. Luovuin tästä ajatuksesta, koska kaikki haastateltavat eivät olleet haastattelujen toteuttamisajankohtana aktiivisessa työsuhteessa. Päätöstä tuki myös se, että näkemykseni mukaan aikuissosiaalityössä ei huomioida lapsia. En halunnut asettaa ketään työntekijää tai yksittäistä kuntaa hankalaan asemaan sen vuoksi, että tutkimuksessani mah-

dollisesti tulee esille tämä näkökulma. Lisäksi pienissä kunnissa työskentelee usein yksi aikuissosiaalityöntekijä, joten haastateltavien henkilöllisyyden suojaamisen näkökulmasta pidin tätä tärkeänä. Haastateltaville kerroin tutkimuksesta ja sen toteuttamistavasta jo ensimmäisen yhteydenoton aikana.

Haastateltavat puhuivat omasta kokemuksestaan lasten huomioimisesta aikuissosiaalityössä. He eivät puhu yksittäisistä asiakkaista muuten kuin yleisellä tasolla, koska haastateltavia sitoo vaitiolovelvollisuus. Minua tutkijana ei kiinnosta asiakkaiden tilanteet, vaan sosiaalityöntekijöiden kokemukset tutkittavasta ilmiöstä. Näkemyseni oli, että lapsia ei huomioida riittävästi aikuissosiaalityössä. En halunnut tehdä tutkimusta yksittäisen kunnan alueella, jotta tulokset eivät olisi leimaavia. Näin ollen en hakenut tutkimuslupaa organisaatioilta erikseen. Haastateltavat osallistuivat vapaaehtoisesti tutkimukseen. Haastateltavien henkilöllisyys, sukupuoli tai työskentelykunta ei missään vaiheessa ole tunnistettavissa, eikä tutkimus ole tilaustyö mihinkään kuntaan.

Aineiston hankintaa ohjaa ihmisarvon suojeluun liittyvät seikat kuten heidän kohtaamista, suhtautumista ja heitä koskevan tiedon käsittelyä (Kuula 2006, 60, 200). Haastatteluihin osallistuneiden sosiaalityöntekijöiden henkilöllisyyden olen pyrkinyt suojaamaan. Haastateltaville kerroin tutkimuksen tavoitteista ja korostin vapaaehtoisuutta osallistua tutkimukseen. Sosiaalialan ammatillisessa työssä kunnioitetaan asiakkaan oikeutta ja vastuuta päättää itseään koskevista asioista (Talentia 2005, 14). Sosiaalityöntekijät ovat tietoisia siitä, että tuloksia käytetään ainoastaan tässä tutkimuksessa. Informoin tutkimukseen osallistujia aineiston säilyttämiseen ja hävittämiseen liittyvistä seikoista. Puhuttaessa tutkimusaineiston luottamuksellisuudesta, viitataan siihen, että yksittäisiä ihmisiltä kerättyä tietoa käytetään, käsitellään ja säilytetään sovitulla tavalla (Kuula 2006, 64). Tutkimusaineisto on ainoastaan tutkijan tietoisuudessa ja niistä kertyneet tiedostot ovat tutkijan tietokoneella salasanan takana. Tiedostot hävitetään tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

Avoimuus tarkoittaa raportointivaiheessa erityisesti sitä, että pyrin kuvaamaan tutkimusprosessin vaiheittain siten, kuin se on edennyt. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisää mahdollisimman tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisesta eri vaiheineen. Analyysin vaiheista liitän esimerkin omaisesti osan kategorioinnista tutkimukseen, jotta lukija voi nähdä, miten olen saavuttanut tutkimustulokset. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu, että tutkijat soveltavat tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eetti-

sesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä ja toteuttavat tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluvaa avoimuutta tutkimuksensa tuloksia julkaistessaan (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2006, 406 – 407).

Aineiston hankintaa ohjaa ihmisarvon suojeluun liittyvät seikat kuten heidän kohtaamista, suhtautumista ja heitä koskevan tiedon käsittelyä (Kuula 2006, 60, 200). Sosiaalialan ammattieettinen ohjeistus (2013, 5) korostaa ihmisarvoa ja oikeudenmukaisuutta. Pidän tärkeänä, että haastateltavat suostuvat tehtäväänsä vapaaehtoisesti. En halunnut haastattelujen koituvan sosiaalityöntekijöille työtaakaksi muiden työtehtävien ohella. Jokainen sosiaalityöntekijä arvioi oman työtilanteensa, miten he löysivät aikaa haastatteluiden tekemiseen. Tutkijana joustin aikatauluissa ja tapaamisten järjestelyissä siten, että niistä ei koitunut lisätyötä haastateltaville. Haastateltavien valinnanvapaus tukee myös itsemääräämisoikeutta, vahingoittumattomuutta ja yksityisyyttä. Tutkittaessa ihmisen ajatuksia, mielipiteitä, asenteita tai elämänhistoriaa, mahdollisia haittoja on vaikea arvioida. Kokemus siitä, että tutkija on loukannut vastaajan yksityisyyttä, ei ole mitattavissa. (Kuula 2006, 124.)

Tutkimukseni ei käsittele erityisen arkaluontoisia asioita, koska jokainen haastateltava voi kertoa omasta työstään haluamallaan tavalla. Tutkijana en kuitenkaan voi tietää, miten haastateltavat kokevat arkaluontoisuuden käsitteen, joten sen määrittely on hyvä jättää tutkittaville itselleen (Kuula 2006, 136.) Teemahaastattelun alussa tarkensin sosiaalityöntekijöille, että he voivat kertoa työstään vapaasti ja vastata siten, kuin kokevat asian. Lähtökohtaisesti ajattelin, että kriittisiä puheenvuoroja voi syntyä organisaation ohjeistuksista ja rakenteista huomioida aikuissosiaalityössä alaikäisiä lapsia. Tutkijana tiedostin, etten voi antaa omien ennakko-käsitysten vaikuttaa haastattelutilanteissa tiedonantajan tuotettuun tietoon, enkä myöskään tutkittavan ilmiön käsittelemiseen analyysivaiheessa. Päätelmä perustuu niihin tosiseikkoihin, jotka tutkimus toi esille (Heikkilä 2002, 176).

Tutkijan etiikka joutui koetukselle useita kertoja tutkimuksen eri vaiheissa, tehdessäni päätöksiä tutkimusprosessin kuluessa. Tutkimusetiikka tulee ottaa erityisesti huomioon tutkimusluvan hankinnassa, tutkimusaineiston keruussa, tutkimuskohteen hyväksikäytössä, tutkijan rooliin osallistumisessa tutkimukseen sekä tutkimuksesta tiedottamisessa. Tutkimuksen tiedottaminen ja raportointi asettavat eettisiä haasteita, onko tutkittavat tunnistettavissa, mikäli mainitaan esimerkiksi kunta, jonka työntekijöitä on tutkittu.

(Kuula 2006, 11.) Tämä eettinen kysymys on oleellinen myös tutkimuksessani, koska otanta on pieni ja alueella, josta aineistonkeruu on suoritettu, aikuissosiaalityössä työskentelee pieni määrä ihmisiä. Sen vuoksi ajattelen haastattelevani sosiaalityöntekijöitä, jotka työskentelevät aikuissosiaalityössä useamman kunnan tai kuntayhtymän alueelta Oulun seudulla. Kooltaan pieniä ja maantieteellisesti paikannettavia ryhmiä voi joskus tunnistaa, vaikka tiedonantajat pyrittäisiin tekemään tunnistamattomiksi (Kuula 2006, 204).

Oma asiantuntijuuteni voi heikentää tutkimuksen luotettavuutta, mutta toisaalta se voi tuoda syvyyttä tarkastella tutkittavaa ilmiötä. Tämän tiedostaminen on luotettavuuden kannalta tärkeää. Toisaalta työhistoriani aikuisille suunnatuissa sosiaalihuollon palveluissa on pientä. Sosiaalityöntekijät, jotka toimivat haastateltavina ovat työskennelleet huomattavasti pitempään aikuissosiaalityössä. He tulevat myös usean kunnan alueelta ja eivät muodosta täysin homogeenistä ryhmää. Eri kuntien alueella voidaan toimia toisistaan poikkeavalla tavalla ja kunnissa voi olla omia sisäisiä ohjeistuksia lasten asioiden huomioimiseksi. Sosiaalityöntekijät, joita haastattelin, eivät ole entisiä tai nykyisiä työkavereita. Meiltä puuttuu yhteinen historia. Tämä voi lisätä tutkimuksen luotettavuutta.

Tutkimuksen aineisto on pieni, mutta riittää kuvamaan tutkimaani ilmiötä ja aineisto mahdollistaa vastaamisen asettamiini tutkimuskysymyksiin. Tutkimustuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkia aikuissosiaalityöntekijöitä eri kunnissa.

4 Tutkimustulokset

4.1 Lapsen huomioinnin toteutuminen

Tutkimustulosten mukaan lapsen huomioinen mikrotasolla tapahtui vanhempien puheesta tai vanhempien kuvaamana huolena lapsesta, jolloin sosiaalityöntekijä saattoi kysyä lapsesta lisää. Lapsen kehityksen kannalta merkityksellisiä ovat arjen vuorovaikutustilanteet (Beardslee 1998, 525). Usein lapset huomioitiin aikuisen asiakkaan taustatiedoissa. Ajattelen huomioinnin olevan sellaista toimintaa, jossa lasta ei tavata erikseen, vaan huomioiminen tapahtuu vanhempien ja sosiaalityöntekijän välisessä vuorovaikutuksessa. Lapsiperheet, jotka eivät tarvitse lastensuojelua, kuuluvat aikuissosiaalityön palveluiden piiriin (Borg 2011, 1).

”--Katotaan koneelta, mitä asiakkuuksia on vireillä - - todella niukasti huomioidaan lapset--”H2

Mikrotasoon kuuluu asiakkaan läheisverkosto. Läheisverkoston kartoittaminen on osa perussosiaalityötä, joka toteutetaan esimerkiksi palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä (Shl 1301/2014, 33§). Palvelutarpeen arvioinnin lisäksi asiakkaan mikrotaso voidaan huomioida asiakassuunnitelmissa ja kokonaistilanteen kartoituksissa. Mikrotason jäsentäminen lähtee aikuissosiaalityön asiakkaan kerronnasta, jota voivat ohjata sosiaalityöntekijän esittämät kysymykset. Asiakkaalla on vastuu siitä, mitä hän haluaa kertoa mikrotasosta ja, mitä jättää kertomatta. Systemiteoria on kiinnostunut eri järjestelmien välisistä suhteista ja vuorovaikutuksesta. Tasapainoin puute yksilön ja ympäristön välillä ilmenee ongelmina, joka kuvastaa yksilön ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen toimimattomuutta (Compton ym. 2005, 24-37.)

Lapset tulivat esille mikrotason kerronnassa taustatietojen osalta. Lasten iät ja sosiaalinen ympäristö kiinnostivat sosiaalityöntekijöitä, joista kysyttiin vanhemmilta. Sosiaalisella ympäristöllä tarkoitettiin ensisijaisesti lapsen päiväkotia tai koulua, joissa lapsen osallisuus tapahtuu käytännön toiminnassa (Kaarniemi & Hassi 2012, 7). Työntekijät kysyivät myös lasten harrastuksista. Aineistosta ei käynyt ilmi läheisverkoston kartoittaminen lapsen näkökulmasta, vaan keskusteluissa sivuttiin viranomaisyhteistyötä muiden aikuisten elämään liittyvien toimijoiden kanssa. Sosiaalityöntekijöiden välillä oli

eroja siinä, miten läheisverkosto kartoitettiin ja miten keskusteluun tuotiin esimerkiksi vanhemmuuteen liittyvät teemat ja lapsen hyvinvointi perheessä. Aineistosta ei tullut esille keskustelun teemoina aikuisen asiakkaan kanssa puutteelliseen vanhemmuuteen liittyviä seikkoja, kuten osaamattomuutta, jaksamiskysymyksiä, perheristiriitoja tai vanhemman päihde- tai mielenterveysongelmia, jotka ovat kytköksissä lastensuojelun taustalla oleviin syihin (Heino 2007, Myllärniemi 2006; Kestilä 2012).

Aikuissosiaalityön toimintakenttä paikantuu Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaisissa tasoissa mesotasoon. Sosiaalityöntekijät kertoivat teemahaastattelussa toimenkuvastaan kunnan aikuissosiaalityössä. Kertomuksissa ei tullut esille lapset itsenäisenä asiakasryhmänä. Sosiaalityöntekijät käyttivät puheessaan luontevammin sanaa perhe kuin lapsi, kun puhuivat aikuisen asiakkaan lähipiiristä. Tämä tukee väitettä, että aikuisten palveluissa ei tunnisteta asiakkaiden lapsia eikä reagoida niihin (Kakanoja 2013, 48). Toimenkuvaan kuului osalla vastaajista etuuskäsittelijän työt sosiaalityöntekijän työtehtävien ohella. Toimeentulotukityö pitää sisällään perustoimeentulotuen-, täydentävän- ja ehkäisevän toimeentulotukityöhön liittyvät päätökset. Myös välitystiliasiakkuuksien hoito kuului sosiaalityöntekijän tehtäviin niissä kunnissa, jossa sosiaalityöntekijä teki myös etuuskäsittelijän työtehtäviä.

”-- Lapset näkyy perhetiedoissa paperilla ja tulona perustoimeentulotuksessa,-- jos on lapsia, niin mietitään harkinnanvaraista tukea tarkemmin--”H5

Lapset näkyivät konkreettisimmin toimeentulotuen työtehtävissä aikuissosiaalityön toimintakentällä. Toimeentulotukipäätöksissä lapsilisät huomioidaan perheelle tulona. Vaikka sosiaalityöntekijöiden työtehtävistä merkittävä osa kuului toimeentulotukeen liittyviin asioihin, työntekijät eivät halunneet puhua työstään vain taloudellisen tuen kautta. Toimeentulotuen siirtoa Kelalle pidettiin hyvänä vaihtoehtona. Sen ajateltiin lisäävän asiakkaiden tasavertaista kohtelua valtakunnallisesti ja vähentävän sosiaalityöntekijöiden työtä. Täydentävän- ja ehkäisevän toimeentulotuen päätöksenteko pysyy edelleen sosiaalityöntekijöillä, vaikka perustoimeentulotuen käsittely siirtyy Kelaan (STM 2014). Täydentävän- ja ehkäisevän toimeentulotuen päätöksissä lapsiperhe on peruste myöntää esimerkiksi vuokratästeihin täydentävää toimeentulotukea. Lapset vaikuttavat myönteisesti sosiaalityöntekijän päätöksiin toimeentulotussa. Vuokratästien maksamisella turvataan koko perheen asuminen ja yritetään tukea perheen itsenäistä suoriutumista. Lapsiin kohdistuvia selkeitä etuisuuksia täydentävässä toimeentulotussa

olivat vaaterahat ja harrastusrahat. Myös harkinnanvaraista täydentävää toimeentulotukea tai ennaltaehkäisevää toimeentulotukea myönnettäessä lapset vaikuttivat sosiaalityöntekijöiden myönteisiin päätöksiin. Lapsen kehitystä voidaan tukea ja edesauttaa tarjoamalla palveluja, jota parantavat ja ylläpitävät perheen selviytymistä arkipäiväisistä asioita. (Mattus 2011, 16.)

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että aikuisen asiakkuudessa on usein kyse taloudellisista seikoista, jolloin lapset sivuutetaan herkästi puheessakin. Taloudellisissa asioissa sosiaalityöntekijät eivät olleet huolestuneita vanhemmuuteen liittyvistä kysymyksistä, vaikka taloudellinen huoli vaikuttaa vanhemmuuteen jatkuvana huolena perheen toimeentulosta (Krok 2009, 188) ja huoli vanhempana jaksamisesta liittyy perheen tulotasoon (Salmi & Lammi – Taskula 2004). Tämän vuoksi toimeentulotukiasiakkuudessa olisi perusteltua ottaa lasten tilanne ajoittain tarkastelun kohteeksi. Tämä tulisi huomioida myös perustoimeentulotuen toimintakentällä etuuskäsittelijöiden työssä. Perhe voi olla pitkäaikainen toimeentulotukiasiakas ilman, että perheeseen liittyy muuta huolta. Tämä tukee väitettä siitä, että aikuisten palvelujen merkittävyys lastensuojelun keskeisenä työmuotona jää usein liian vähän huomiolle (Heinonen ym. 2012, 5).

”--Lapset otetaan huomioon, mutta eivät sinällään tule itse kuulluksi -- vanhemman kautta siinä jutustellaan--”H3

Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät työskentelivät kattavasti aikuissosiaalityön kentällä kunnassa. Aikuissosiaalityö on yhteiskunnan tarjoamaa toimintaa, joka paikantuu Bronfenbrennerin mukaisesti mesojärjestelmään (Härkönen 2007, 30- 31). Haastatellut työskentelivät aikuis- ja perhesosiaalityössä. Kunnissa noudatettiin elämäkaarimallia, joten aikuissosiaalityön asiakkaita ovat 18 – 65 vuotiaat (Juhila & Jokinen 2008, 7). Kaksi sosiaalityöntekijää, jotka työskentelivät samassa organisaatiossa, toivat esiin näkökulman, jossa perheet, joissa oli alaikäisiä lapsia, katsottiin kuuluvan aikuissosiaalityön toimenkuvaan. He kertoivat, että ajattelutavan muutos oli tullut lakimuutoksen jälkeen ohjeistuksena sosiaalityöntekijöille. Käytännössä se tarkoitti lasten huomioimista palvelutarpeen arvioinnissa, mutta käytännön kokemukset olivat vielä vähäisiä. Ennen lakimuutosta lapsiperheiden katsottiin kuuluneen lastensuojelun asiakkuuksien piiriin, mikä ohjasi muiden vastaajien kerrontaa. Perheiden kriisitilanteet kuuluivat aikuissosiaalityön toimintakenttään. Perheen keskeinen yhteiskunnallinen tehtävä on kasvatustehtävä (Paananen 1990, 9). Perheen kriisitilanteissa vanhempien kasvatus-

vastuu saattaa heikentyä ja aikuissosiaalityössä tämä täytyy tiedostaa. Eräs haastatelluis- ta otti esille puheessaan uuden sosiaalihuoltolain mukaisesti perheiden avustamisen avohuollon tukitoimena. Päihde- ja mielenterveystyön nähtiin olevan keskeisessä roolis- sa aikuissosiaalityössä sekä aktivointisuunnitelmat ja kuntouttavaan työtoiminnan jär- jestäminen asiakkaille. Nämä kuuluvat aikuissosiaalityön perustoimintaan (Juhila 2008, 26 - 44). Lapset eivät näissä keskusteluissa tulleet esille, vaikka näissä toimintaympäri- töissä toimiminen ja päätöksenteko vaikuttavat oleellisesti lapsen elämään. Sosiaali- työntekijöiden tuottaman kerronnan mukaan aikuissosiaalityössä on kyse yksilölähtöi- sestä työotteesta, vaikka sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 15) velvoittaa siirtymään pois yksilökohtaisesta sosiaalityöstä lapsiperheiden kohdalla.

Bronfenbrennerin ekologisen systeemitteorian mukaan eksojärjestelmä käsittää kunnan sosiaalitoimen organisaationa ja julkisena vallan käyttäjänä (Bronfenbrenner 1979, 25). Sosiaalityöntekijöiden kerronnan mukaan kunta organisaationa ei ollut ohjeistanut sosi- aalityöntekijöitä vielä muuttamaan toimintaansa uudistuneen sosiaalihuoltolain mukai- sesti. Kahden sosiaalityöntekijän kerronnassa tuli esille palvelutarpeen arvioinnit, jotka olivat tulleet muutoksena työnkuvaan sosiaalihuoltolain muuttuessa. Sosiaalityöntekijät eivät olleet saaneet ohjeistusta esimiehiltään, mitä käytännössä tarkoittaa lasten huomi- ointi palvelutarpeen arvioinnissa. Tarkoittaako se lasten tapaamista ja haastattelua vai onko riittävää keskustella lapsista vanhempien kanssa?

*”- - Tarvisi työkaluja reppuun, ei lasten kanssa lähdetä vain jutustele-
maan- -” H4*

Makrojärjestelmä on kaukaisin yksilön ja perheen näkökulmasta. Makrojärjestelmään kuuluu lainsäädäntö, yhteiskunnan arvot ja asenteet (Härkönen 2007, 31 – 32). Tutki- muksessa mukana olleet sosiaalityöntekijät olivat tietoisia sosiaalihuoltolain muutokses- ta, mutta eivät vielä tieneet, mitä muutos tarkoittaa heidän käytännön työssään. Sosiaa- lityöntekijöiden kerronnassa tuli esille sosiaalityön eettiset ohjeet, lakien soveltamisoh- jeet ja lainsäädäntö, joka ohjaa heidän työtään. Tämä kuvaa sosiaalityöntekijöiden toi- minnassaan tiedostavan asiakkaan osallisuuden olevan arvo ja tavoite työskentelylle, mutta käytännön toteutuksessa on parannettavaa (Laitila 2011, 137). Sosiaalityöntekijät toivoivat yhteisiä keskustelutilaisuuksia, joissa yhteisesti voisi keskustella ohjeistuksis- ta, jotka vaikuttavat työhön.

4.2 Lapsen osallisuuden toteutuminen

”- - osallisuudessa on siitä kyse, että ei pelkkää paperityötä, pitäisi olla paljon enemmän aikaa tapaamisiin ja yhdessä työskentelyyn - - ”H5

Jotta lapsen osallisuus toteutuu, siihen kuuluu lapsen kuunteleminen, mielipiteen ilmaisun tukeminen, lapsen näkemysten huomiointi, päätöksen tekoon mukaan ottaminen, vallan ja vastuun jakaminen lapsen ikätason mukaisesti, lapsen mahdollisuus saada tietoa, lapsen mahdollisuus vaikuttaa päätöksiin ja ilmaista itseään. (Thomas 2002, 174 – 176; ks. Oranen 2007, 5 – 7). Aikuissosiaalityön toimintakentällä nämä lapsen osallisuuden vaatimukset ei toteudu. Sosiaalityöntekijöiden kerronnan mukaan, lapsia ei tavata aikuissosiaalityön toimintakentällä ja heidän kanssaan ei jutella henkilökohtaisesti. Lapset vaikuttavat positiivisella tavalla täydentävän- ja ehkäisevän toimeentulotukipäätöksiin, mutta lasten olemassaolo paperilla riitti niihin. Sosiaalityöntekijät eivät tavanneet lapsia päätöksen tueksi. Lapsen osallisuus on riippuvaista siitä, miten aikuiset toimivat omissa toimintaympäristöissään (Reinikainen 2007, 15). Vastuu lasten osallisuuden toteutumisesta aikuissosiaalityössä on vanhemmilla ja sosiaalityöntekijällä.

Käytännön työnkuva, jossa lasten osallisuus voisi toteutua, rakentui aineiston mukaan toimeentulotukityöstä ja aikuissosiaalityön työtehtävistä. Sosiaalityöntekijät laativat asiakassuunnitelmia, palvelusuunnitelmia ja palvelutarpeen arviointeja asiakkailleen. Käytännön työssä korostuu asiakasvastaanotto, kotikäynnit ja asiakkaiden ja perheiden kriisitilanteisiin vastaaminen. Yhteistyöpalaverit eri viranomaisten kanssa kuuluivat myös käytännön työhön. Aikuissosiaalityön asiakkaina nähtiin aikuiset ja lapsiperheet, joilla on elämässään vaikeuksia. Hankaluudet liittyivät usein esimerkiksi talouteen, päihdeongelmaan, mielenterveysongelmiin, kouluttamattomuuteen ja huono-osaisuuteen. Nämä syyt vaikuttavat myös kodin ulkopuolelle sijoittamiseen ja olivat perusteita avohuollon tukitoimille (Heinonen ym 2012, 2; Lsl 417/2007, 35§, 36§). Sosiaalityöntekijät kuvasivat asiakkaiksi yksittäisiä ihmisiä, vaikka asiakkaan mikrotasolla oli mukana perhe. Asiakkaana on ensisijaisesti henkilö, joka hakemuksen sosiaalipalveluihin esittää. Lapsia ei erikseen mainittu aikuissosiaalityön asiakkaina.

”- - Kyllähän se asiakas on hakemuksen jättäjä - - ”H6

Sosiaalityöntekijöiden puheessa ei tullut lapsi itsenäisenä yksilönä esille, jolloin osallisuuskaan ei voi toteutua. Sosiaalityöntekijät puhuivat aikuisista asiakkaista ja perheistä. Perhekeskeisyys on lapsen kannalta pulmallista, koska silloin lapsi saatetaan ohittaa yksilönä ja subjektina (Pohjola 2010, 36). Sosiaalityöntekijät ajattelivat, että ensisijaisesti aikuiset asiakkaat ovat yksilöinä heidän asiakkaitaan. Asiakkuutta määriteltiin aineiston perusteella sillä, kuka on ensisijaisesti ottanut yhteyttä sosiaalitoimistoon. Sosiaalitoimen asiakkuus alkaa yleensä siitä, kun henkilön hakemus sosiaalipalveluun tulee viranomaisen käsiteltäväksi. Toissijaisesti asiakkuus alkaa toisen viranomaisen ohjaamana. Viranomaisyhteistyötä tehtiin ensisijaisesti terveydenhuollon ja poliisin kanssa. Viranomaisyhteistyö ja verkostomainen työskentelytapa on sosiaalihuollon perustyötä, joka tulisi toteuttaa jouhevasti yli sektorirajojen. Palveluiden tulisi hahmottua perheiden näkökulmasta helposti hahmotettavaksi kokonaisuudeksi. (Sosiaalihuoltolaki 2015, 75.) Lapsia ei asiakkuus keskustelussa mainittu. Sosiaalityöntekijöiden toimintaa ei ohjannut systemaattinen tapa ottaa puheeksi tiettyjä teemoja vanhemmuuteen ja lapsiin liittyen, kun perheessä oli alaikäisiä lapsia. Osallisuudessa vahvistetaan asiakkaan sitoutumista ja vastuunottoa omasta tilanteestaan (Laitinen & Niskala 2013, 13). Mikäli vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden välisessä keskustelussa lapset ei tule huomioiduksi edes keskustelun tasolla, niin silloin osallisuus ei voi toteutua.

”- - Todella niukasti lapsia jututetaan - - ehkä tosiaan pitäisi tehdä kulttuurin muutos uuden sosiaalihuoltolainkin mukaan - -”H5

Tutkimustulosten mukaan sosiaalityöntekijät olivat hyvin tietoisia makrotason vaatimuksesta eli lain ja oppaiden asettamista velvollisuuksista toteuttaa sosiaalityöntekijän virkaa kunnassa. Ohjeistukset liitettiin suoraan aikuissosiaalityön toimintakenttään. Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa ei noussut esille lastensuojelulaki, joka voi ohjata työskentelyä myös aikuissosiaalityössä. Laista puhuttaessa lasten asiat eivät määrittäneet aikuissosiaalityön asiakkuutta tutkimusaineiston pohjalta. Sosiaalityöntekijät nimesivät kattavasti eri lakeja, jotka ohjaavat aikuissosiaalityötä. Sosiaalihuoltolaki (1401/2014) on keskeinen sosiaalityön määrittäjä, joka ohjaa huomioimaan aikuisen asiakkaan alaikäiset lapset. Muita työtä ohjaavia keskeisiä lakeja vastaajien mukaan ovat laki toimeentulotuesta, hallintolaki, laki asiakkaan asemasta - ja oikeuksista ja laki kuntouttavasta työtoiminnasta. Keskeisimpinä ohjeistuksina pidettiin sosiaalihuoltolain soveltamisohjetta ja kunnan omaa toimeentulotukilain soveltamisohjetta. Sosiaalihuoltolain soveltamisohje on vuodelta 2015. Sosiaalityöntekijät kokivat, etteivät he ole ehti-

neet vielä paneutua uuteen sosiaalihuoltolain soveltamisoppaaseen riittäväällä huolellisuudella. Epätietoisuutta herätti uusiutuneen sosiaalihuoltolain toteutuminen kunnissa. Viranhaltijapäätösten aikarajat ohjasivat työskentelyä käytännön sosiaalityössä. Muut työtehtävät saivat väistyä, jotta lain asettamissa aikavaatimuksissa päätösten teossa pystyttiin.

Aikuissosiaalityö ja lastensuojelu toimintaympäristöinä kuuluvat mesotasoon. Lapsen kannalta on merkityksellistä, miten eri tasot toimivat yhteen (Härkönen 2007, 30). Aikuissosiaalityön ja lastensuojelutyön välistä suhdetta kuvattiin tutkimuksessa selkeärajaiseksi. Vastauksissa ei tullut selkeästi esille lastensuojelun ja aikuissosiaalityön välinen yhteistyö. Yhteistyötä tarvitaan sekä toimialojen sisällä että välillä, kunnan ja muiden lapsille ja lapsiperheille palveluja ja tukitoimia tuottavien tahojen kanssa (Sosiaalihuoltolaki 1401/2014 41§). Muutamassa kunnassa lapsiperheet olivat systemaattisesti lastensuojelun asiakkaita, vaikka vanhempi oli omien ongelmiansa vuoksi esimerkiksi aikuissosiaalityön asiakas. Aikuissosiaalityöntekijöiden kerronnassa kävi ilmi, että lasten asiat siirretään helposti lastensuojelun sosiaalityöntekijälle. Haastattelussa ei tullut esiin vaihtoehtoa, jossa aikuissosiaalityöntekijä olisi alkanut hoitaa lapsiperheen asioita systemaattisesti eteenpäin, vaan asiakkuudet siirrettiin luontevasti lastensuojeluun. Yksittäisissä tapauksissa sosiaalityöntekijät olivat työskennelleet työparina. Mutkikkaissa asiakastilanteissa olennaista olisi käynnistää nopeasti sektorirajat ylittävää, joustavaa yhteistyötä, joka kannustaa asiakasta toimijuuteen yhteiskunnassa (Sosiaalihuoltolaki 2015, 30).

Sosiaalityöntekijät, joiden työhistoria oli kestänyt yli viisi vuotta, kokivat lasten huomioiden luonnollisena asiana osana aikuisille suunnattua sosiaalityötä. Pienessä kunnassa sosiaalityö ei ole niin sektoroitunutta, vaan työtä on tehty tarpeen mukaan yli mahdollisten sektorirajojen. Toisaalta pienen kunnan rakenteissa ei välttämättä ole ollut mahdollisuutta siirtää asiakkuutta toiselle työntekijälle. Sosiaalityöntekijä on itse hoitanut asiakkaan asioita mahdollisimman pitkälle alusta loppuun. Sosiaalityöntekijän kokemuksen mukaan tässä työskentelyssä on ollut paljon hyvää asiakkaan kokonaistilanteen hahmottamisen kannalta. Kokonaisvaltaisessa, yli sektorirajojen ulottuvassa työskentelyssä on näkynyt piirteitä systeemiteorian mukaisesta vuorovaikutuksesta eri toimijoiden välillä ja asiakkuuden taustalla on nähty lapset, joiden tilanteeseen vanhemman asiakkuus vaikuttaa vanhemmuuden teeman kautta.

”- Työtä voi tehdä laajasti, syvällisesti ja kokonaisvaltaisesti tai sitten sitä voi sopeutua työnmäärään ja tehdä sillä tavalla, että selviää. Käsitellään pääasiassa sosiaalitoimistossa asioivan eli hakijan asioita - - ”H2

Makrotason arvot, etiikka ja moraalit nousivat esille työtä määrittävänä tekijänä kaikissa vastauksissa. Asiakkaita halutaan kohdella tasavertaisesti ja oikeudenmukaisuuden periaatetta kunnioittaen. Sosiaalityön eettiset ohjeistukset tulivat esille toistuvasti. Sosiaalityöntekijät kokivat välillä ristiriitaa toiminnassaan asiakkaan edun toteutumiseksi noudattaessaan kaikkia vallitsevia ohjeistuksia. Tasavertaisuuden periaate tuli erityisesti esille toimeentulotuen asiakkuuksissa. Toimeentulotukea haluttiin myöntää asiakkaille ensisijaisesti yhdenmukaisilla perusteilla ja yksilölliset ratkaisut toimeentulotukea myönnettäessä olivat toissijaisia. Avoin valmistelu ja päätöksenteko työ tukee asiakkaan osallisuutta (Laitinen & Niskala 2013, 13). Sosiaalityöntekijän noudattaessa tiukasti ohjeistuksia, osallisuuden toteutuminen jää vähäiseksi. Sosiaalityöntekijät miettivät ensisijaisesti toimeentulotuen asiakkuuksissa lain asettamia vaatimuksia huomioida lasten tilanne.

”- - missä määrin lasten on oltava tietoisia aikuisten asioista esimerkiksi työllisyystilanteesta tai perheen taloudellisesta tilanteesta - - ”H6

Haastateltavat pohtivat vastauksissaan, kuuluvatko lapset millään tavalla asiakkuuteen aikuisen asiakkaan rinnalla. Lapset näkyivät tutkimustulosten mukaan asiakastietojärjestelmässä merkintänä taustatiedoissa aikuisen asiakkaan asiakkuudessa. Toimeentulotuen asiakkuuksissa lapset tulivat selvimminkin esille. Lapsille kuuluu perustoimeentulotuen oma perusosa, joten lapset tulevat huomioiduksi automaattisesti. Toisaalta Kelan maksama lapsilisä huomioidaan perheelle tulona, joka näkyy myös asiakastietojärjestelmässä. Täydentävänä toimeentulotukena maksettava vaateraha ja harrastusraha oli lapsille kohdennettu selvä etuisuus, kun ohjeistuksessa mainitut kriteerit täyttyivät. Aineistosta kävi ilmi, että sosiaalityöntekijät ajattelivat, että ehkäisevää toimeentulotukea voisi käyttää perheen taloudellisen tilanteen tukemiseen. Näin toimittiin kuitenkin harvoin erityistilanteissa. Ehkäisevän toimeentulotuen ajateltiin olevan ensisijaisesti lastensuojelun kentälle kuuluva asia. Yksi keskeisimpiä keinoja torjua köyhyyttä ja ehkäistä syrjäytymistä, on lisätä osallisuutta (Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003, 15).

”- - Asiakkaana on yleensä aina perheen aikuinen - - että kaikki tulisi nähdä, kuulla ja huomioiduksi - - ”H1

Lapsen osallisuus aikuissosiaalityössä herätti kaikissa sosiaalityöntekijöissä pohdintaa. Heille ei vielä ollut selvää, miten sosiaalihuoltolaki käytännössä ohjaa toimimaan aikuissosiaalityössä lasten huomioimisessa ja osallisuuteen liittyvissä kysymyksissä. Sosiaalityöntekijät miettivät, pitääkö heidän tavata lasta ja haastatella heitä? Mikä riittää sosiaalihuoltolain vaatimukseen? Tämä oli keskeinen pohdinta alue. Sosiaalityöntekijät ajattelivat, että heillä ei ole riittävää ammatillista kompetenssia haastatella lapsia. Osallisuus vaatii toteutuakseen mukanaoloa, vaikuttamista sekä huolenpitoa (STM 2012, 20), joka ei voi toteutua ilman vuorovaikutusta ja kohtaamista. Tämä huomio tukee myös väitettä siitä, että lasten oikeus osallisuuteen ja tasa-arvoiseen kohteluun toteutuu heikosti Suomessa (Lapsiasiainvaltuutetun toimintakertomus 2006, 34).

Keskustelua herätti myös se, mitkä asiat aikuissosiaalityön toimintakentällä kuuluvat lapsille? Aikuissosiaalityöntekijät ajattelivat, että on olemassa aikuisten asioita ja lasten asioita. Kaikki aikuisten asiat eivät kuulu lapsille. Keskusteluissa kävi ilmi, että lasten elämäntodellisuus omista perheissään voi olla jotain sellaista, mistä työntekijöillä ei ole tietoa, eikä kokemusta. Sosiaalityöntekijät olivat tietoisia virkavastuustaan, mutta käytännön menetelmistä oli puutetta.

” - - Työ on tekijänsä näköstä, sitä voi tehdä niin monella tapaa. Samasta asiasta voidaan ajatella monin eri tavoin, että mikä on oikea vastaus niihin asiakkaan todellisiin tarpeisiin - - kummalla asiakas tulee autetuksi, se on vähä miltä kannalta sitä katsoo - ” H2

Tilanteet, jotka sosiaalityöntekijä koki haasteellisina lasten osalta, oli tyypillinen toimintatapa erityisesti pienissä kunnissa kääntyä lastensuojelun sosiaalityöntekijän puoleen. Tätä keskustelua voitiin käydä nimettömänä asiakkaan tietämättä ja sitä ei aina kirjattu mihinkään. Osallistavalla sosiaalityöllä tarkoitetaan osallisuuden vahvistamista suhteessa omaan elämään, sen tapahtumiin ja elämänsuuntaan liittyviin ratkaisuihin (Juhila 2006, 119; Cowden & Signhin 2007, 14 – 15). Mikäli asiakkaan kanssa ei keskustella lapsiin liittyvistä asioista, asiakkaan osallisuus jää toteutumatta. Isommissa organisaatioissa pulmallisena koettiin salassapitoon liittyvät seikat. Perheen lasten tietoja ei voinut mennä katsomaan asiakastietojärjestelmästä ilman perustetta. Perusteeksi ei riittänyt sosiaalityöntekijän viranhaltijapäätöksen tueksi tarvitsema tieto lasten asioista. Käytännössä tämä aiheutti ylimääräistä työtä, kun työntekijät yrittivät tavoitella toisiaan puhelimitse. Asiakkaan asioista uskallettiin puhua esimerkiksi puhelimesta, jolloin kes-

kusteluja ei dokumentoitu. Tämä tukee näkemystä siitä, että aikuispalveluiden ja lastensuojelun välinen yhteistyö ei suju saumattomasti (Kananoja 2013, 48).

Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että lasten osallisuus toteutuu heikosti. Osallisuuden tunnuspiirteinä pidetään mukana oloa, vaikuttamista, huolenpitoa ja olemassa oleviin hyvinvointirakenteisiin osalliseksi pääsemistä. (Thomas 2002, 174 – 176). Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa näitä asioita ei tullut ilmi. Lasten kohdalla kuvaavampaa on puhua lasten asioiden huomioimisesta aikuisille suunnatuissa sosiaalipalveluissa. Jotta lasten osallisuus voisi toteutua, heidät tulisi saada näkyväksi aikuissosiaalityön työprosessissa systemaattisesti. Kun perustaso lasten asioiden huomioimiseksi on saavutettu, voidaan työskentelyä lähteä kehittämään lasten osallisuuden suuntaan.

4.3 Kehittämisehdotuksia lapsen huomioinnin ja osallisuuden edistämiseksi

Sosiaalityöntekijöiden puheessa korostuivat vahvasti rakenteelliset uudistukset lasten huomioinnin parantamiseksi ja osallisuuden lisäämiseksi. Rakenteellinen sosiaalityö (Shl 7§) vaatii sosiaalityöntekijöitä puuttumaan työssään havaitsemiinsa epäkohtiin. Lasten huomioimista voitaisiin parantaa sosiaalityöntekijöiden asennemuutoksella, perehdytyksellä, palveluiden yhtenäistämällä, ohjeistuksilla, kehittämispäivillä, yhteisillä keskustelufoorumeilla, koulutuksella, palvelutarpeen arvioinnilla, työajan organisoinnilla ja resursoinnilla. Muutostarpeet sijoittuivat ensisijaisesti makro- ja eksotasoon. Merkittävä makrotason muutos tuli sosiaalihuoltolain myötä voimaan huhtikuussa 2015, joka ohjaa sosiaalityöntekijöiden toimintaa. Kunnat organisaatioina joutuvat miettimään eksotason muutoksia lasten huomioimiseksi.

Aineiston perusteella mikrotason muutostarpeena aikuissosiaalityön toimintakentällä lasten huomioiminen vaatii uudenlaista orientoitumista työtehtäviin. Osallistumismahdollisuuksien kehittyminen edellyttää kokemusasiantuntijuuden tunnustamista (Eronen ym. 2009, 7). Sosiaalityöntekijät ajattelivat tarvitsevansa asennemuutosta omaa työtappaa ja asiakaskuntaa kohtaan. Osa vastaajista oli valinnut aikuissosiaalityön omaksi toiminta-alueekseen sosiaalityön moninaisella kentällä, jotta voi työskennellä aikuisten asiakkaiden kanssa. Aikuissosiaalityössä työskenteleminen oli selkeä valinta vastaajille. He eivät olleet ajautuneet tekemään kyseisiä työtehtäviä. He tiedostivat sen, että lapset tulee huomioida työskentelyssä, mutta käytännön työtavoissa se ei juuri näkynyt.

Sosiaalityöntekijät nimesivät mikrotason kehittämisehdotukseksi asiakkaan mikrotason huomioinnin vahvistamisen. Sosiaalityöntekijät ajattelivat, että systemaattisella keskustelulla lapset voidaan huomioida aikuissosiaalityön toimintakentällä. Lasten osallistumismahdollisuudet vaikuttavat olevan vielä kehittymättömiä (Eronen ym 2009, 7). Sosiaalityöntekijät toivoivat yhtenäistä sovittua työtapaa lasten huomioimiseksi. Se voisi olla Lapset puheeksi – keskustelu, mikäli sosiaalityöntekijät saavat siihen riittävän perehdytyksen omassa työssään. Sosiaalityöntekijät ajattelivat, että asiakastietojärjestelmään voitaisiin tehdä kysymyspatteristo, joka tulee esittää kaikille lasten vanhemmille. He toivoivat myös yhtenäisiä toimintaohjeita lasten huomioimiseksi ja osallisuuden lisäämiseksi.

”- - Se [lapset puheeksi - menetelmä] jää ilmaan roikkumaan, se vaatis käytännön kokemuksia muiltakin ja yhteistä miettimistä - - ”H4

Sosiaalityöntekijät toivoivat eksojärjestelmän muutoksena selkeitä ohjeistuksia organisaation taholta siitä, mitä lakimuutos tarkoittaa kunnan toimintatavoissa ja sosiaalityöntekijöiden työkäytänteissä. Tämä edellyttää työntekijöiden ja organisaatioiden johdon uutta osaamista ja orientaatiota asiakkaan osallisuuteen (Arnkil ym. 2000, 55). Sosiaalityöntekijät toivoivat yhteisiä kehittämispäiviä ja asian avaamista puheessa käytännön työtä tekevien sosiaalityöntekijöiden kanssa. Sosiaalityöntekijöiden mukaan yhteiset keskustelufoorumit auttaisivat jakamaan työtä ja toisten työtavoista voisi saada uutta näkökulmaa myös omaan työhön. Haastatellut kuvasivat aikuissosiaalityön arkea kiireiseksi, ja että uudistuksista ei useinkaan ehditty keskustelemaan. Tämän seurauksena sosiaalityöntekijöille voi syntyä virheellisiä käsityksiä siitä, miten työt tulisi käytännössä hoitaa. Osallisuuden toteutuminen on sidoksissa organisatorisiin, kunnallisiin ja yhteiskunnallisiin toimintaympäristöihin (Laitinen & Niskala 2013, 13), jolloin sosiaalityöntekijät tarvitsevat työnsä tueksi organisaation tuen.

”- - ei ole koskaan käsitelty missään, mikä olisi aikuissosiaalityöhön sopivaa ja mikä on [asiakastietojärjestelmässä] otsikon ymmärrys, sen ymmärtää eri ihmiset eri tavalla - - käytäis yhdessä työyhteisön kanssa läpi mitä tekstiä ja miten otsikoita tulkitaan, tällä hetkellä työ on yhden aikuisen ongelman ratkaisua - - ”H3

Myös asiakastyöhön sosiaalityöntekijät kaipasivat koulutusta erityisesti lasten kanssa työskentelyyn ja lasten osallisuuden huomioinnin lisäämiseksi. Sosiaalityöntekijät kertoivat, että heillä ei välttämättä ollut mitään tarttumapintaa lasten asioihin. Sosiaalityön-

tekijät tunsivat oman vastuunsa kohdata lapsia. He ajattelivat, että jos ei ole tarpeeksi ymmärrystä lasten asioiden käsittelyyn, se voi olla vahingollista lapselle. Lasten huomioimiseen ohjaavaan koulutukseen ei sosiaalityöntekijän oman koulutuksen aikana ole välttämättä osallistuttu tai sitä ei ole ollut, eikä lasten huomioimista ole korostettu näiden sosiaalityöntekijöiden maisterikoulutuksen aikana. Osalla haastatelluista oli lyhyitä itse hankittuja koulutuksia, mutta vastaajat kokivat, että organisaatioissa pitäisi järjestää yhdenmukaisia koulutuksia, jotta asiakkaiden tasavertainen kohtelu voisi toteutua.

Kaikissa kunnissa, joissa haastateltavat työskentelivät, oli Lapset puheeksi – koulutus meneillään, jolla pyritään kartoittamaan lasten hyvinvoinnin kannalta keskeiset tekijät (Toimiva lapsi & perhe 2015). Kunnat, joihin tämä menetelmä oli tulossa, sosiaalityöntekijät olivat toiveikkaita. Sosiaalityöntekijät, jotka olivat osallistuneet lapset puheeksi koulutukseen, eivät olleet aivan vakuuttuneita menetelmän toimivuudesta ja soveltuvuudesta aikuissosiaalityön toimintakenttään. Suurimpana esteenä sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan oli, että työmenetelmää ei ole jalkautettu aikuissosiaalityön toimintakenttään omassa kunnassa ja sosiaalityöntekijöillä oli vaikeuksia hahmottaa, missä vaiheessa sitä voi soveltaa asiakastyöskentelyssä. Sosiaalityöntekijät kokivat menetelmän työnantajan tapana ohjailta sosiaalityöntekijöiden työtä sen sijaan, että he itse voisivat valita itselleen sopivat työskentelymenetelmät asiakastyöhön.

*”- - Ohjataan toimimaan tietyllä tavalla, ommaa harkintaa ei saa käyttää
-- ohjeet on puutteelliset,-- ettei tässähi mentäis peppu eellä puuhun - -”
H4*

Vastauksissa kävi ilmi, että eri työmenetelmien käyttö oli työntekijäsidonnaista. Työmenetelmät koettiin työläinä ja ajateltiin, että keskustelemalla asiakastilanteet etenevät jouhevammin eteenpäin. Työmenetelmien käyttö vaatii sosiaalityöntekijöiltä aikaa ja osaamista. Sosiaalityöntekijöillä oli käsitys siitä, miten asiat käytännön työssä voisi hoitaa hyvin ja asiakkaan osallisuutta lisäämällä. Osallisuuden tiedetään toteutuvan parhaiten silloin, kun sosiaalityön lähtökohdana on asiakkaan omista lähtökohdista esiin nouseva tieto (Juhila 2006, 119). Käytännössä resurssikysymykset ohjasivat käytännön työtä ja sosiaalityöntekijät pyrkivät tekemään työssään minimin, jotta lain asettamat vaatimukset täyttyivät. Tämä oli hyvin ristiriitainen kokemus sosiaalityöntekijöille.

*”- - Työkaluja saisi olla enemmän, ehkä jotenkin semmosta täsmätietoa - -
Vois olla hyödyllistä käyttää muutakin kuin haastattelumenettelyä - -”H2*

Sosiaalityöntekijöiden vastauksissa kävi ilmi, että käytännön työtä ohjaa oma kiinnostus asiakkaan asioihin. Työajan ollessa rajallista, työssään joutuu miettimään, miten priorisoi työaikansa. Makrotason vaatimus huomioida aikuisen asiakkuudessa alaikäiset lapset mesotasolla on säädetty sosiaalihuoltolaissa (1308/2014). Kaikissa kunnissa sosiaalihuoltolaki ei ollut vielä tullut näkyväksi kunnan organisaatioon. Kaksi haastatelluista puhui perhesosiaalityöstä. Perhesosiaalityöllä pyritään vastaamaan sosiaalihuoltolain mukaiseen vaatimukseen, että sosiaalipalveluihin voi hakeutua riittävän varhaisessa vaiheessa oma-aloitteisesti. Asiakkaan hakeutuessa palveluun hänen kanssa tehdään palvelutarpeen arviointi, johon tulee yhteenveto asiakkaan tilanteesta sekä sosiaalipalvelujen ja tuen tarpeesta. Sosiaalityö perustuu suunnitelmalliseen työskentelyyn. Arvioinnista tulee käydä ilmi, onko palvelu tilapäistä, toistuvaa vai pitkäaikaista. (Shl 1301/2014 36 – 38 §; Juhila & Jokinen 2008, 15). Sosiaalityöntekijät, jotka puhuivat perhesosiaalityöstä, kokivat, että heille on annettu uusi työtehtävä lisää, mutta opastus ja ohjeistukset sen toteuttamiseen ovat olleet puutteellisia. Neljä haastatelluista koki, että heillä ei ollut vielä käytännön tietoa siitä, miten uusi sosiaalihuoltolaki vaikuttaa heidän toimintaan kunnassa. He miettivät omaa vastuutaan viranhaltijoina tilanteessa, jossa taustaorganisaatiolta ei ole annettu vielä uutta toimintaohjetta lakiuudistuksen jälkeen.

Yhtenäisten toimintatapojen kehittäminen kunnan sisälle vaatii vahvaa esimiestyötä kuntaorganisaation joka tasolla. Olipa uusi työskentelymalli sosiaalihuoltolain toteuttamiseksi mikä tahansa, se vaatii organisaatioilta yhteen hiileen puhaltamista ja työskentelyä yhteisen valitun tavoitteen eteenpäin viemiseksi. Jotta toimintamallista tulee osa käytäntöä, kehittämiseen tulisi ottaa mukaan käytännön työntekijät, mutta myös asiakkaiden osallisuus näkökulma tulisi huomioida kehittämistyössä. Aito asiakaslähtöinen toiminta perustuu ennen muuta yhdessä tekemiseen ja yhteistyötön asiakkaan kanssa sekä kumppanuussuhteeseen (Keronen 2013; Juhila 2006, 118).

”- - Työskentelyä ja työparityöskentely, sitä jo onkin, mutta milloin on ohjaaja, milloin psykiatrinen sairaanhoitaja milloin lääkäri, sellaista jouhevuuutta tarvitaan siihen - - ”H3

Työnjaolliset kysymykset nousivat myös keskusteluun. Erityisesti sosiaalityöntekijän ja ohjaajan toimenkuvien tarkennusta kaivattiin niissä kunnissa, joissa ohjaajat olivat tukemassa asiakasprosesseja aikuissosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät ajattelivat, että ohjaajien toimenkuvaan kuuluu intensiivinen ohjaus perheessä. Ohjaajien tulisi tuottaa tietoa sosiaalityöntekijöiden työskentelyn tueksi. Työparityöskentely nostettiin selkeäksi

kehittämisen kohteeksi. Työparin tulisi olla organisaatiosta, joka tukee perhettä siinä hetkessä parhaiten. Sosiaalityöntekijöiden tavoitetilana tutkimustulosten mukaan oli, että sosiaalityöntekijän ja asiakkaan väliset kahden keskeiset keskustelut olisivat toissijaisia ja työskentelyssä pyrittäisiin siihen, että työpari työskentelyn avulla keskittyttäisiin asiakkaan elämän haasteisiin. Työpari tulisi tällöin esimerkiksi päihdepuolelta, mielen-terveyspalveluista tai lastensuojelusta. Työparityöskentelyn haasteena pidettiin yhteisen ajan löytymistä. Asiakkaan kannalta on kestävätilanne, jos tapaaminen siirtyy kuu-kaudenkin päähän. Asioiden pitkittyessä se yleensä tarkoittaa myös niiden mutkistumista.

Kehittämistyöhön ja toimintamallien uudistamiseen liittyy usein muutosvastarintaa. Se tuli esille myös tässä tutkimuksessa. Sosiaalityöntekijät halusivat säilyttää autonomisen asemansa ja päätösvaltansa työmenetelmien suhteen, joita he käyttävät työssään asiakkaiden kanssa. Toisaalta työmenetelmiä ja koulutusta pyydettiin työnantajaorganisaatioilta lisää, mutta mallien toivottiin olevan valmiina käytäntöön siirrettäviksi. Yhteiskunnallisesti olemme uudessa tilanteessa, jossa sosiaalihuoltolaki on muutettu ja jota ollaan siirtämässä kunnan toimintakäytänteisiin. Valmiita toimivia ratkaisuja ei välttämättä ole vielä olemassa tai ne eivät ole vielä saavuttaneet kaikkia. Sosiaalityöntekijöiltä vaaditaan tässä tilanteessa kehitysmuotoista työskentelyilmapiiriä lähteä kokeilemaan esimerkiksi Lapset puheeksi – työmenetelmää. Sen jälkeen sosiaalityöntekijät ovat menetelmän toimivuuden suhteen viisaampia. Muutosvaihe vaatii rohkeutta heittäytyä mukaan uudistuksiin.

5 Pohdinta

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten perheen alaikäiset lapset huomioidaan aikuissosiaalityön toimintakentällä. Halusin selvittää, miten lasten huomioiminen ja osallisuus toteutuu aikuisten sosiaalipalveluissa. Lasten osallisuuden ja huomioinnin toteutumista tarkastelin Bronfenbrennerin ekologisen systeemiteorian mukaisissa tasoissa. Lasten huomioimista aikuissosiaalityössä voidaan perustella kansainvälisillä sopimuksilla ja Suomen lainsäädännön velvoittavuudella. Huomioitavaa on, että lastensuojelun voimavarat eivät ole riittäviä vastata yksin avohuollon tukitoimien järjestämisestä. Perheellä on muuttuneen lain myötä myös oikeus saada tukea vaikeassa tilanteessaan ilman lastensuojelun asiakkuutta

Tutkimustulosten mukaan lapsen osallisuus ei näy konkreettisesti työssä aikuissosiaalityön toimintakentällä. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan lapsia ei huomioida systemaattisesti aikuisille suunnatuissa sosiaalipalveluissa. Lapsia ei oteta mukaan työskentelyyn osana aikuisille asiakkaille suunnattuja palveluita. Lasten asioiden ajatellaan kuuluvan lastensuojeluun. Sosiaalityöntekijöillä on ymmärrys vanhemman tilanteen vaikutuksesta lapsen asioihin, mutta konkreettisista toimintatavoista ja –käytännöistä on puute. Tutkimustulokset kuvaavat paremmin lasten huomioimista aikuissosiaalityön toimintakentällä, joka sekään ei ole systemaattista, vaan työntekijä ja tilannesidonnaista. Tämä on epäkohta, johon pitää puuttua, jotta toiminta täyttää lain vaatimuksen ja tuottaa asiakkaille oikea-aikaista palvelua, johon heillä on oikeus. Jotta voidaan puhua lapsen osallisuudesta, hänet täytyy ensin saada näkyväksi aikuissosiaalityön palveluissa.

Sosiaalihuoltolaissa veloitetaan ottamaan mukaan työskentelyyn asiakkaan lähiverkosto. Tutkimustulosten mukaan aikuisen asiakkaan verkostoissa näkyivät ainoastaan viranomaisverkostot. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että läheisverkostoa tai lasten osallisuutta verkostoihin ei huomioitaisi työskentelyssä. Voi olla, että sosiaalityöntekijät eivät tuoneet sitä esille kertomuksissaan. Viranomaisverkostot olivat tuttu työskentelyympäristö vastaajille, mutta niitä pitäisi lisätä työskentelyyn. Sosiaalityöntekijät kokivat mielekkäämpänä tavoitteellisen verkostotyöskentelyn asiakkaan asioiden eteenpäin viemiseksi. Verkostotyöskentelyyn voisi tulevaisuudessa kiinnittää entistä enemmän huomiota esimerkiksi kutsumalla aina viranomaisverkostoon myös asiakkaan lähiverkostoa, kun asiakas kokee sen hyvänä. Vähintä mitä viranomaisverkostoissa voi tehdä,

on huomioida siellä tehdyt päätökset lasten näkökulmasta. Jos esimerkiksi päihteitä käyttävä vanhempi on lähdössä päihdekuntoutukseen, miten se vaikuttaa lapseen, joka mahdollisesti jää toisen vanhemman kanssa kotiin? Lasten osallisuuden lisääminen lähete siitä, että heidät tehdään näkyviksi aikuissosiaalityön toimintakentällä ja systemaattisesti aletaan työskennellä siten, että lapset tulee huomioiduksi.

Lapsi näkyy parhaiten toimeentulotukityössä. Lapsiin kohdistuvat lapsilisät otetaan toimeentulotukilaskelmassa tulona huomioon. Alaikäiset lapset olivat myös yleensä perusteena myöntää perheelle harkinnanvaraista toimeentulotukea esimerkiksi vuokratästeihin. Myös Tiina Höfströmin (2013, 28) tutkimustuloksen mukaan lapset huomioitiin parhaiten toimeentulotukeen ja asumisen ongelmiin liittyvissä kysymyksissä. Lasten huomiointi toimeentulotukikysymyksissä ja suunnitelmallisessa jatkotyöskentelyssä korostuvat. Tämä kertoo siitä, että sosiaalityöntekijät pyrkivät huomioimaan lapsen aikuissosiaalityössä jossain määrin.

Tutkimuksen mukaan lasten asioita huomioidaan työntekijäkohtaisesti, mikäli sosiaalityöntekijällä herää huoli lapsen tilanteesta. Jotta lapsi voisi olla osallisena työskentelyssä, hänet pitää tehdä näkyväksi jokaisessa palvelutarpeen arvioinnissa ja aikuissosiaalityön asiakassuunnitelmassa. Kohtaamisissa aikuisen asiakkaan kanssa voidaan kartoittaa asiakkaan mikrojärjestelmä. Mikäli siihen kuuluu lapsi, lapsen mikrojärjestelmä pitää tehdä myös näkyväksi. Mikrojärjestelmän kartoittamiseksi tulisi kehittää yhtenäinen malli: mitkä ovat tarpeellisia tietoja, jotka sosiaalityöntekijän pitäisi minimissään kysyä ja kirjata asiakastapaamisissa käydyistä lasten asioista?

Tutkimustulosten mukaan lapsen osallisuus vanhemman ja aikuissosiaalityöntekijän yhteistyösuhteessa (mesotason) ovat vielä kehittymättömiä. Lasten huomioiminen aikuissosiaalityön toimintakentällä oli tilannesidonnaista. Jokin vanhemman kerronnassa sai sosiaalityöntekijän kysymään lisää lapsen tilanteesta. Tässä tutkimuksessa jäi epäselväksi, mikä vanhemman kerronnassa aiheutti sosiaalityöntekijässä tarpeen tarkastella lapsen tilannetta tarkemmin. Lapsen huomioimiseen aikuisen asiakkuudessa ei ollut yhtenäisiä toimintatapoja. Tämä voi tarkoittaa, että näissä tilanteissa eksotason rakenteissa ei ole vielä tarpeeksi toimivaa rakennetta ja toimintamahdollisuuksia toteuttaa tätä työskentelyä. Aikuissosiaalityön toimintakentällä lapsen osallistaminen vaatii myös resursseja.

Lasten kohtaamisten suurimmaksi haasteeksi sosiaalityöntekijät nimesivät resurssipulan. Töitä on paljon ja aikaa vähän. Murrosvaiheen työskentelyssä resursseja tarvitaan ja työtä tulisi kohdentaa oikein. Kun työnkuvat kohdentuvat oikein ja täsmällisesti, se auttaa kohdentamaan resursseja myös oikein. Päällekkäiseltä työltä voidaan välttyä, kun eri toimijoilla on selvillä, mikä tehtävä kuuluu kenellekin. Jotta toimenkuvat ja toimintamallit selkeytyvät, se vaatii esimiesten ja työntekijöiden välillä keskustelua sekä päällekkäisyyksiin ja epäkohtiin puuttumista. Kehittämistyötä eivät voi tehdä esimiehet tai työntekijät yksinään. Keskustelujen avulla voidaan rakentaa yhteinen todellisuus toimenkuvien sisällöistä ja työtehtävistä. Kehittämistyössä tulisi huomioida asiakasnäkökulma. Pitkällä aikavälillä systemaattisen kehittämistyön tuloksena lasten osallisuudesta tulee arkipäivää myös aikuissosiaalityön kentällä.

Tutkimustulokset tukevat Hanna Heinosen (2012) ja kumppaneiden näkemystä, että kiireellisten sijoitusten ja vastentahtoisten lastensuojelun toimenpiteiden määrä kertoo siitä, että lasten tilanteisiin puututaan liian myöhään. Myös Kananojan (2013, 48) johtamassa selvitysryhmän raportissa käy ilmi, että aikuisten palveluissa ei tunneta asiakaiden lasten tarpeita eikä niihin reagoida. Lapsia pitäisi voida auttaa ennaltaehkäisevillä toimenpiteillä. Tämän tutkimuksen mukaan lapsia ei huomioida systemaattisesti aikuissosiaalityön toimintakentällä. Sen sijaan Espoossa aikuissosiaalityön tilannearvioissa lapset näkyivät ennako-odotuksia paremmin dokumenteissa (Höfström 2013). Tämä tulos on erisuuntainen minun tutkimukseni kanssa. Mielenkiintoista olisi tietää, miten Espoon kaupungissa on ohjeistettu huomioimaan lapset aikuissosiaalityössä ja, miten niihin on resurssoitu työaikaa. Tutkimustulosten mukaan sosiaalihuoltolain (1302/2014) asettama vaade lapsen hyvinvoinnin turvaamiseen aikuisten palveluissa ei toteudu systemaattisesti kaikkien lasten kohdalla. Tämä asettaa lapset eriarvoiseen asemaan aikuisten palveluissa.

Kananoja (2013, 48) työryhmineen on esittänyt, että toimiva lapsi ja perhe – hankkeessa kehitetyt työmenetelmät lasten huomioimiseksi aikuisten palveluissa otetaan käyttöön kansallisesti ja niiden leviämistä tuetaan aktiivisesti. Lapset puheeksi – keskustelu käydään vanhemman kanssa ja sen tarkoituksena on tunnistaa lapsen hyvinvointia haittaavia ja edistäviä tekijöitä. (Toimiva lapsi ja perhe 2015). Hurtig (2003, 37- 40) on tuonut tutkimuksessaan esille näkökulman, jonka mukaan lapsi jää kertomuksineen kohtaamatta, kun vanhempien auttamisen ajatellaan vievän lasten asioita eteenpäin. Lapset puheeksi työmenetelmässä vanhemmat kertovat lapsistaan, jolloin vanhemmalla on val-

ta kertoa lapsen asioista haluamallaan tavalla. Voiko lapset puheeksi - työmenetelmässä lasten ääni jäädä kuulumattomiin ja osallisuus toteutumatta? Sitä ei voida vielä sanoa, koska menetelmästä ei vielä ole olemassa kunnan rakenteissa aikuissosiaalityön toimintakentällä pitkäaikaisia tutkimustuloksia. Kunnissa, joissa on panostettu varhaiseen tukeen lastensuojelun kustannukset ovat pienentyneet jo lyhyemmällä aikavälillä (Kirmanen 2013; Pohjois –Pohjanmaan sairaanhoitopiiri 2015).

Lapset puheeksi – työmenetelmäkoulutusta on toteutettu laajasti Pohjois – Pohjanmaan alueella. Tätä työmenetelmää voi hyödyntää systemaattisesti aikuisen kanssa työskennellessä. Lapset puheeksi haastattelun voi toteuttaa kaikille vanhemmille, tulipa työntekijälle huolta lapsen tilanteesta tai ei. Työmenetelmä auttaa tekemään lapsesta näkyvän vanhemmille ja sosiaalityöntekijälle. Lapsi voi olla mukana keskustelussa, jos näin arvioidaan, mutta lapsen tulee silloin olla täysivaltainen toimija. Kunnissa pitäisi olla yhteinen sovittu työskentelytapa lasten asioiden huomioimiseksi, koska silloin työn tuloksellisuudesta ja laadusta voidaan sanoa jotain. Lapset puheeksi - toimintamallia aikuissosiaalityön toimintakentällä olisi mielenkiintoista tutkia niissä kunnissa, jossa työmallia on toteutettu systemaattisesti jonkin aikaa. Miten lasten osallisuus toteutuu kunnissa, jossa lapset puheeksi keskustelua käydään järjestelmällisesti kaikkien aikuissosiaalityön asiakkaiden kanssa, joilla on alaikäisiä lapsia? Mielenkiintoista olisi tietää, miten sosiaalityöntekijät huomioivat lapset työssään näissä kunnissa.

Lapset puheeksi - menetelmä täyttää makrotason vaatimuksen lainsäätäjän näkökulmasta huomioida lapset, kuntien omat ohjeistukset ja toimintatavat voidaan tehdä eksotason työnä. Kun sosiaalityöntekijöillä on ymmärrys lasten asioiden huomioimisesta ja eksotason tarjotessa sosiaalityöntekijälle raamit lasten asioiden huomioimiseen ja mahdollisesti myös työvälineen siihen, lasten huomiointi paranee. Kuntien ohjeistuksissa tulisi ottaa kantaa myös siihen, mikä on riittävä tapa ottaa lapsen osallisuus huomioon aikuissosiaalityössä. Riittääkö lapsen huomioimiseksi keskustelut vanhemman kanssa lapsen tilanteesta vai tarvitaanko riittävään huomioimiseen keskusteluja lapsen kanssa, jotta lapsen todellinen kuuleminen toteutuu?

Tulevaisuudessa aikuissosiaalityön minimitavoitteena pitäisi olla lasten asioiden huomioiminen jokaisessa palvelutarpeen arvioinnissa ja aikuissosiaalityön asiakassuunnitelmassa. Huomioni kiinnittyi haastatteluja tehdessäni siihen, että sosiaalityöntekijät eivät puhuneet juurikaan lapsista ja perheet koettiin asiakkaiksi yksilön ohella. Tämä

todennäköisesti johtui siitä, että he puhuessaan perheistä sosiaalityöntekijät tarkoittivat samalla myös lapsia. Joka tapauksessa tulkitseen asiaa siten, että lapset eivät ole keskiössä aikuissosiaalityön toimintakentällä. Tämä vaatii aikuissosiaalityöntekijöiltä asenne muutosta, jotta lapset tulevat heidän puheisiin. Sosiaalityössä asiakastietojärjestelmä voi ohjata toimintaa käytännön työssä. Asiakastietojärjestelmiin voi luoda lomakepohjia, joihin voisi luoda kysymyspatteriston, joka ohjaa sosiaalityöntekijää kysymään ja kirjaamaan lasten asioista. Tämä rakenteellinen uudistus olisi helposti toteutettavissa kunnan omissa eksotason rakenteissa. Silloin sosiaalityöntekijöiden tekemää työtä voi myös seurata ja arvioida. Se vaikuttaa myös palvelun laatuun.

Tutkijana minua jäi kiinnostamaan, miten lasten asioista dokumentoidaan aikuissosiaalityössä? Vastaajat sivusivat tätä aihepiiriä vastauksissaan. Dokumentointiin liittyy tietosuoja seikat, joten tämä kysymys ei vielä oletettavasti ole täysin selkiintynyt kuntien käytännöissä. Nyt käytäntö on, että lasten asiat dokumentoidaan lasten omiin asiakirjoihin lastensuojelussa. Näin ollen, jos vanhempi ei kerro ja sosiaalityöntekijä ei tiedä lapsen lastensuojeluasiakkuudesta voi syntyä tilanne, jossa perheen asioita hoitaa kaksi eri viranomaista. Erityisesti minua jäi kiinnostamaan, miten aikuissosiaalityön dokumenteissa näkyy lapsen osallisuus ja, miten lapset huomioidaan viranomaispäätöksissä. Tätä voisi tutkia olemassa olevista aikuissosiaalityön asiakassuunnitelmista ja päätöksistä.

Haastateltavia hankkiessani kaksi sosiaalityöntekijää kieltäytyi osallistumasta tutkimukseen, koska lapset eivät kuuluneet heidän toimintakenttäänsä aikuissosiaalityössä. Minun oli vaikea hahmottaa aikuissosiaalityön toimintaympäristöä, jossa lapsia ei huomioida työskentelyssä. Tutkimustulosten pohjalta oivalsin, että ennen sosiaalihuoltolain muutosta lapsiperheiden on ajateltu kuuluvan lastensuojelun asiakkuuden piiriin. Sosiaalityöntekijöiden ajatus työstä on sektoroitunutta ja sen vuoksi on perusteltua heidän näkökulmastaan, että lapsiperheasiakkuudet hoidetaan lastensuojelussa. Tämä selittää niiden sosiaalityöntekijöiden näkemystä, jotka kokivat, ettei heillä ole minun tutkimuskysymysten kannalta sanottavaa omasta työstään. Tämän tiedon valossa, se on ollut aivan loogista.

Jäin miettimään myös sektoroitunutta sosiaalityöntoimintakenttää. Työntekijät, joilla oli työkokemusta yli kymmenen vuoden ajalta, kertoivat lasten olevan luonnollinen osa työtä. Heillä oli kokemus työskentelystä pienemmässä kunnassa, jossa kaikki työntekijät joutuvat tarvittaessa tekemään töitä yli sektorirajojen. Sektorirajat ovat häilyvämpiä

pienemmässä kunnassa. Työvuosiltaan nuoret työntekijät olivat tulleet töihin toimintakulttuuriin, jossa keskitytään pääasiassa yhteen toimintakenttään, esimerkiksi aikuis-sosiaalityöhön, lastensuojeluun tai vammaispalveluihin. Silloin on mahdollisuus olla huomioimatta muita toimintakenttiä. Tämä rakenteellinen eksotason malli mahdollistaa sosiaalityöntekijöiltä sen, että keskitytään systemaattisesti hoitamaan ensisijaista asiakasta ja jätetään asiakkaan ympäristö huomioimatta. Oulun Kaupungin nettisivujen mukaan aikuissosiaalityö kuuluu perhepalveluihin. Tämä voi kertoa suuntauksesta, että aikuinen asiakas nähdään tulevaisuudessa osana perhettä ja tavoitteena on paneutua koko mikrotason asioihin sosiaalityössä. Palvelujen kehittämisen tavoitteena on kyetä riittävän ajoissa havaitsemaan lapsen tuen tarve (Sosiaalihuoltolaki 2015, 17).

Tutkimuksessa tuli esille, että sosiaalityöntekijät kokivat tarvitsevansa täydennyskoulutusta huomioidakseen lapset työskentelyssään. Sosiaalityöntekijät kokivat, että sosiaalityön maisterikoulutuksessa ei tule konkreettisia työvälineitä lasten asioiden huomioimiseen. Koulutuksen koettiin olevan teoriapainotteista, eikä se varsinaisesti anna työvälineitä käytännön työhön. Sosiaalihuoltolaki on keskeinen ohjaava mekanismi sosiaalityön toteuttamisen kannalta. Sosiaalityön toimintakenttä on usein asiakastyössä, jolloin konkreettisia työskentelyvälineitä tarvitaan. Sosiaalityötä pääaineena opiskeleville opiskelijoille voisi tarjota mahdollisuuden valita opintoihinsa työmenetelmiä käytännön työhön. On myös opiskelijälähtöistä, mitä opintoja opiskelija valitsee opintoihinsa oman mielenkiintonsa mukaan. Koulutustarjonnassa tähän tulisi kiinnittää huomiota.

Sosiaalityöntekijät kantoivat huolta siitä, mitä aikuisten kokemusmaailmaan kuuluvista asioista on tarvetta jakaa lapsille. Itse kääntäisin mieluummin lasten kanssa työskentelyn lähtökohdaksi ajattelun, että mitä lapset tietävät perheen tilanteesta ja miten he kokevat sen. Miten lapsi näkee ja kokee esimerkiksi työttömän vanhemman toiminnan arjessa ja millaista arki heidän perheessään on? Silloin sosiaalityöntekijä tai vanhempi ei tuo lapsen kokemusmaailmaan sellaista tietoa, mitä hänellä ei vielä ole, mutta he voivat vastata kysymyksiin, joita lapsella herää ja joihin lapsi tarvitsee vastauksen. Lapsen näkyvyys ja osallisuus perheen asioihin lisääntyy toimintatapaa muuttamalla. Lapset elävät arkea perheissä, joissa on taloudellisia vaikeuksia, työttömyyttä ja päihde- ja mielenterveysongelmia. Heillä on kokemus tästä elämästä ja he voivat kertoa siitä, jos sitä heiltä kysytään ja heillä on lupa siihen. Lapset pärjäävät yleensä arjessaan ja elämässään perheen haasteista huolimatta, mutta ajoittain näiden kysymysten ääreen on hyvä pysäh-

tyä myös aikuisen asiakkaan alaikäisen lapsen kanssa. Tämä työskentely lisäisi myös lapsen osallisuutta.

Tutkimuksen toteuttaminen on aina sidoksissa aikaan ja paikkaan. Jos tämän saman tutkimuksen tekisi vuoden päästä samoille haastateltaville, tutkimustulokset voisivat olla toisensuuntaisia. Tutkimukset toteuttaminen ajoittuu eräänlaiseen sosiaalityön murrosvaiheeseen, jossa haetaan uudenlaisia työtapoja sosiaalihuoltolain tuomiin muutoksiin. Perinteisesti lakimuutokset siirtyvät käytännön työtavoiksi viiveellä. Lapset puheeksi – menetelmä voi tuoda sosiaalityöntekijöille uudenlaisen näkökulman aikuissosiaalityössä lapsen huomioimiseen. Lisäksi toimintamenetelmän juurtuminen työyhteisöön toimintatavaksi vaatii aikaa ja kehittämistyötä.

Tutkimuksen toteuttaminen oli mielenkiintoinen ja antoisa projekti. Sosiaalityöntekijöiden haastattelut toivat uusia näkökulmia aikuissosiaalityön toimintakenttään ja sosiaalityöntekijöiden tavasta toimia siellä. Oli kiinnostavaa huomata, miten kuntien välillä oli eroavaisuuksia toimintatavoissa, mutta toisaalta myös yhtäläisyyksiä. Toimintaa ohjaa kunnissa sama kansallinen lainsäädäntö ja toimintaohjeet. Kuntakohtaisesti on sovellettu lain asettamat vaatimukset käytännön toimintatavoiksi. Toisaalta tutkijan tuoma näkökulma lasten asioiden huomioimisesta saattoi jättää tutkimukseen osallistuneille ajatuksen mahdollisesta uudelleen orientoitumisesta työhön. Tässä tutkimuksessa pidän ansiona sitä, että haastatteluun suostuneet sosiaalityöntekijät havahtuivat ajatukseen, että aikuisen asiakkaan alaikäiset lapset pitäisi huomioida omassa työskentelyssä ja päätöksenteossa. Tietoisuuden lisääminen voi toimia eteenpäin vievänä voimana sosiaalityöntekijöille. Kaikki tutkimukseen osallistuneet kertoivat, että ovat tietoisia perheen kokonaistilanteesta, mutta asiakkuudessa on tällä hetkellä yksilö.

Aikuissosiaalityön kehittämistyössä tulee huomioida lapset osana aikuisten palveluita, eikä lasten omaa ääntä, osallisuutta ja toimintaa voi sivuuttaa (Heinonen 2012, 1). Laki on asettanut vaatimuksen lasten asioiden edistämiseksi yhteiskunnassa. Kuntien on organisaatioina vastattava tähän lain tuomaan vaatimukseen siitä, miten käytännön työntekijät toteuttavat työssään lasten osallisuuden toteutumisen yhteistyössä asiakkaiden kanssa. Lapsissa on tulevaisuus, joten heidän hyvinvointinsa tulee ottaa huomioon kaikissa palveluissa, joissa työskennellään niiden aikuisten asiakkaiden kanssa, joilla on alaikäisiä lapsia.

Lähteet

- Ahlgren – Leinvuo, Hanna 2015: Kuuden suurimman kaupungin lastensuojelun palvelujen ja kustannusten vertailu vuonna 2014. Kuusikko työryhmän julkaisusarja 4/2015. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa & Arnkil, Robert 2000: Palvelujen dialoginen kehittäminen kunnissa. Projektien kaaoksesta ja sektorikeskeisyydestä joustavaan verkostointiin. Raportteja 253. Helsinki: Stakes.
- Beardslee, William 1998: Prevention and the clinical encounter. *American Journal of Orthopsychiatry* 68 (4) 521-533.
- Borg, Pekka 2011. Kuuden suurimman kaupungin aikuissosiaalityö 2011: Kuusikko työryhmän julkaisusarja 8/2011. Helsingin sosiaalivirasto, Espoon sosiaali- ja terveystoimi, Vantaan sosiaali- ja terveystoimi, Turun sosiaali- ja terveystoimi, Tampereen hyvinvointipalvelut sekä Oulun sosiaali- ja terveystoimi.
http://www.kuusikkokunnat.fi/SIRA_Files/downloads/Aikuissosiaalityo_toimeentulotuki/Aikuissosiaality%C3%B6n_raportti_2011. Viitattu 15.7.2015.
- Bronfenbrenner, Uri 1979: *the Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Design*. Harvard university press. Cambridge, Massachusetts and London, England.
- Compton, Beulah Roberts, Galaway, Burt & Cournoyer, Barry 2005: *Social Work Processes*. /painos. Belmont, CA: Brooks/Cole
- Cordero, M.I. & Poirier, G.L. & Marquez, C. & Veenit, V. & Fontana, X. & Salehi, B. & Ansermet, F. & Sandi, C. 2012: Evidence for biological roots in the transgenerational transmission of intimate partner violence. *Translational Psychiatry* 2 (4), e106.
- Cowden, Stephen & Singh, Gurnam 2007: The ”User”, Friend, Foe or Fetish? A Critical Exploration of User Involvement in Health and Social Care. *Critical Social Policy* 27(1), 14-15.
- Erikson, Päivi & Koistinen Katri. 2005: *Monenlainen tapaustutkimus*. Julkaisuja / kuluttajatutkimuskeskus 0788 – 5415. Helsinki.
- Eronen, Sanna & Kalakoski, Virpi & Kanninen, Katri & Katainen, Sanna & Laarni, Jari & Lähdesmäki, Mari & Oksala Elsi & Paavilainen, Pekka & Pakaslahti, Liisa & Penttilä, Mia 2001: *Persoona psykologian perusteet*. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Eronen, Anne & Londén, Pia & Perälähti, Anne & Siltaniemi, Aki & Särkelä, Riitta 2009. *Sosiaalibarometri 2009: Ajankohtainen arvio kansalaisten hyvinvoinnista, palveluista ja palvelujärjestelmän muutoksesta*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2009: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Forsberg, Hannele 1998: *Perheen ja lapsen tähden - etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Tampereen yliopisto väitöskirja.
- Habermas, Jürgen 1987: *Theories des kommunikativen Handelns. Band 2: Zur kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Heikkilä, Matti 2002: Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen ja Juhani Pietarinen (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Yliopistokustannus: Tampere. 165-176.

- Hallintolaki 6.6.2003/434.
- Heino, Tarja 2007: Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. THL-raportti. Helsinki. Valopaino Oy.
- Heinonen, Hanna & Väisänen Antti & Hipp Tiia 2012: Miten lastensuojelun kustannukset kertyvät? Lastensuojelun keskusliitto: Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009: Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Vantaa: Tummavuoren kirjapaino Oy.
- Hurtig, Johanna 2003: Lasta suojelemassa - etnografia lastenpaikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Electronica universitatis Lapponiensis 9. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Hämäläinen, Juha 1987: Laadullinen sosiaalitutkimus käytännössä. Johdatus sosiaalitutkimuksen ”käsityötaitoon”. Tilastot ja selvitykset 2/1987. Kuopio: Kuopion Yliopisto.
- Härkönen, Ulla 2007: Teorian ja tutkimuskohteen vuorovaikutus- Bronfenbrennerin ekologinen systeemiteoria ihmisen kehittymisestä. Teoksessa Niikko, Anneli & Pellikka, Ismo & Savolainen, Erkki (toim.) Oppimista, opetusta ja monitieteisyyttä – Kirjoituksia Kuninkaanmäeltä. Savonlinnan opettajakoulutuslaitos. Savonlinna: 21-39.
- Höfström, Tiina 2013: Alaikäisten lasten huomioonottaminen aikuissosiaalityössä. 26-40 vuotiaiden ikäryhmissä tehdyt tilannearviot Espoon kaupungin aikuisosiaalityössä. Sosiaalityönkäytäntötutkimus. Julkinen tutkimusraportti.
- IFSW 2000: International federation of social workers. definition of Social Work. <http://www.ifsw.org/en/p38000279.html>. Viitattu 15.8.2015.
- Inkinen, Matti 2001: Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Helsinki: Tammi.
- Johansen, Synnöve Ballari 2007: ”...ovat aina eläneet keskinäisessä rauhassa ja yhteisymmärryksessä” Ongelmia norjalaistamisen vanavedessä. Teoksessa Eidheim, Harald & Stordahl, Vigdis (toim.): Kulttuuritietoisia kohtaamisia: sosiaali- ja terapiatyöstä saamelaisalueella. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Rovaniemi. 93- 117.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.
- Juhila, Kirsi 2008: Osa1 lähtökohdat. Teoksessa Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: vastapaino, 16-87.
- Juhila, Kirsi & Jokinen Arja 2008: Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: vastapaino. Julkisuuslaki 21.5.1999/621.
- Julkunen, Raija & Nätti, Jouko & Anttila, Timo 2004: Aikanyrjähdys. Keskiluokka työn puristuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Kaarniemi, Asta & Hassi, Leena 2012: Ripaus osallisuutta, hyppysellinen vaikuttamista. Osallisuuden reseptejä Oulun seudun kunnissa. Oulu: Painatuskeskus.
- Kananoja, Aulikki & Mikko Oranen & Marjo Lavikainen 2013: Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013: 19. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-26809.pdf Viitattu 28.7.2015.
- Kirmanen, Tiina 2013: Imatra pystyy tuottamaan peruspalvelunsa itse. http://yle.fi/uutiset/kirmanen_imatra_pystyy_tuottamaan_peruspalvelunsa_itse/6444154. Viitattu 1.9.2015
- Katainen hallitusohjelma 2011: Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelma. <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/147449/Kataisen+hallituksen+ohjelma/81f1c20f-e353-47a8-8b8f-52ead83e5f1a>. Viitattu 10.10.15
- Keller, Peggy S. & Cummings, Mark & Davies, Patrick T. & Mitchell, Patricia 2008: Longitudinal relations between parental drinking problems, family func-

- tioning and child adjustment. Cambridge University Press, *Development and Psychopathology* 20, 195 – 212.
- Kestilä, Laura & Paananen, Reija & Väisänen, Antti & Muuri, Anu & Merikukka, Marjo & Heino, Tarja & Gissler, Mika 2012a: Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät. Rekisteripohjainen seurantatutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 77:1. 34–52. <http://www.thl.fi/attachments/yp/2012/1/kestila.pdf> . Viitattu 10.7.2015.
- Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Väyrynen, Sanna & Ojaniemi, Pekka 2015: Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. Teoksessa Kaisa Kostamo-Pääkkö & Sanna Väyrynen & Pekka Ojaniemi (toim.) *Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä*. United Press Global. Painettu EU:ssa, 7-11.
- Kuivalainen, Susan 2013: Toimeentulotuen muuttunut asema. Teoksessa Susan Kuivalainen (toim.) *Toimeentulotuki 2010 – luvulla*. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. *Terveiden – ja hyvinvoinninlaitos raportti 9/2013*, 15-36.
- Kujala, Eila 2003: Asiakaslähtöinen laadunhallinnan malli. Tilastolliseen prosessin ohjaukseen perustuva sovellus terveystieteeseen. Väitöskirja. *Acta Universitatis Tamperensis* 914. Tunkkarin terveydenhuollon kuntayhtymä. Tampereen yliopisto, hoitotieteen laitos, Tampere.
- Kujala, Eila 1996: Osallisuus omaan hoitoonsa: hoitotyöpalvelujen käyttäjien kokemuksia perusterveydenhuollossa. *Lisensiaatintutkimus*: Tampereen yliopisto, hoitotieteen laitos.
- Kuoppala, Terhi & Säkkinen, Salla 2012: Lastensuojelu 2011. Tilastoraportti 26/2012. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/90891/Tr26_12.pdf?sequence=5. Viitattu 25.9.2015
- Kuula, Arja 2006: Jyväskylä. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys: Gummerus kirjapaino Oy.
- Krause, Kaisa & Kiikkala, Irma 1996: *Hoitotieteellisen tutkimuksen peruskysymyksiä*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Krok, Suvi 2009: Hyviä äitejä –arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 1437. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma 2003: Saatavissa Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuitioita 2003:23. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=28707&name=D_LFE-3784.pdf. Viitattu 13.9.2015.
- Laakso, Riitta 1998: Ehdot selviksi. Pakkahuostaanotettujen lasten vanhempien kokemuksia huostaanotosta ja ehdotuksia huostaanottomenettelyn parantamiseksi. Teoksessa Riitta Laakso & Peppi Saikku (toim.) *Hyvä huostaanotto? Aiheita 28/1998*. Helsinki: Stakes, 4 – 41.
- Laitila, Minna 2011: Asiakkaan osallisuus mielenterveys- ja päihdetyössä. *Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Health Sciences* 31 Itä-Suomen Yliopisto. Kuopio.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta 2013: Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 9 – 18.
- Laitinen, Merja & Pohjola Anneli 2010: Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus, 7-18.
- Laki asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

- Lammi-Taskula, Johanna & Karvonen, Sakari & Ahlström Salme 2009: Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Stakes, 11- 19.
- Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna 2008: Huoli jaksamisesta vanhempana. Teoksessa Moisio, Pasi & Karvonen, Sakari & Simpura, Jussi & Heikkilä, Matti (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2008. Helsinki: Stakes, 38–61.
- Lapsiasiainvaltuutetun toimintakertomus 2006: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:33. Helsinki.
- Lastensuojelulaki 22.8.2014/ 679.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.
- Lastensuojelu 2010: Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2011: 29. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lämsä, Anna - Liisa 2009: Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Acta Universitatis Ouluensis E Scientiae Rerum Socialium 102. Oulu: Oulun yliopisto.
- Mattus, Marjo - Riitta 2001: Valtaistava ja yhteistyötä avaava haastattelumenetelmä perhelähtöisessä interventiossa. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 34. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Myllärniemi, Anniina 2006: Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. Helsinki: SOCCA.
- Niiranen, Vuokko 2002b: Kaksijakoinen politiikkasuhde – sosiaalityön osaaminen ja kunnallinen päätöksenteko. Teoksessa Ulla Ryyänen ja Riitta Vornanen (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön politiikkasuhde. Helsinki: Talentia, 19-22.
- Niemelä, Hilka 2000: Koti SOS – lapsikylässä – uusi mahdollisuus. Jyväskylä: PS kustannus.
- Niemelä, Pauli 2011: Sosiaalityö hyvinvointietiikan toteuttajana. Teoksessa Pehkonen, Aini & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-Kustannus, 13–43.
- Nummela, Tuija 2011: Asiakkaan asema ja oikeuksien toteutuminen aikuissosiaalityössä. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 17. Itä-Suomen yliopisto: Kuopio.
- Nuorisolaki 13.4.2007/417.
- Oranen, Mikko 2007: Mitä mieltä!/? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Lastensuojelun kehittämisohjelman osahankkeen raportti. Saatavissa <http://www.sosiaaliportti.fi> Luettu 10.9.2015.
- Oulun kaupunki 2015: Sosiaali- ja perhepalvelut aikuissosiaalityö. <http://www.ouka.fi/oulu/sosiaali-ja-perhepalvelut/aikuissosiaalityo>. Viitattu 15.8.2015
- Paananen, Sinikka 1990: Perhe kuin joukkuepeli. Keuruu: Otava.
- Payne, Malcolm 2005: Modern Social Work Theory. Basingstoke: Palgrave McMillan.
- Pehkonen, Aini & Väänänen – Fomin Marja 2011: Arvojen ja etiikan dilemma sosiaalityössä. Teoksessa Aini Pehkonen ja Marja Väänänen – Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: Bookwell oy. 7 – 12.
- Pohjois-Pohjanmaan sairaanhoitopiiri 2015: Lapset puheeksi – toimintamallilla saatu erinomaisia tuloksia. https://www.ppshp.fi/tietoa_toiminnasta/prime101/prime127.aspx. Viitattu 10.10.2015.
- Pohjola, Anneli 1993: Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Riitta Granfelt, Harri Jokiranta, Synnöve Karvinen, Aila-Leena Matthies & Anneli Pohjola: Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Sosiaaliturvan kirjallisuus. Sarja Sosiaalityö 1. Helsinki: Sosiaaliturvan Keskusliitto, 53 – 95.

- Pohjola, Anneli 1994: Näemme köyhyyden, mutta emme köyhiä. Teoksessa: Heikkilä M. & Vähätalo K. (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus, 191–211.
- Pohjola, Anneli 2010: Asiakas sosiaalityön subjektina. Teoksessa Merja Laitinen ja Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 19–74.
- Pohjola Anneli 2015: Yhteisöt ja yhteisöllisyys monimuotoisena ilmiönä. Teoksessa Kaisa Kostamo-Pääkkö & Sanna Väyrynen & Pekka Ojaniemi (toim.) Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. United Press Global. Painettu EU:ssa, 15-34.
- Raunio, Kyösti 2004: Olennainen sosiaalityössä. Tampere: Tammer-Paino.
- Reinikainen, Sarianna 2007: Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Stakes. Raportteja 7: Helsinki.
- Rouvinen-Wilenius, Päivi & Aalto-kallio, Mervi & Koskinen –Ollonqvist Pirjo & Nikula Tuula 2011: Osallisuus osana tasa-arvoa. Teoksessa Päivi Rouvinen-Wilenius & Pirjo Koskinen-Ollonqvist (toim.) 2011. Tasa-arvo ja osallisuus väylä terveyteen. Järjestöt suunnan näyttäjinä. Helsinki: Terveyden edistämisen keskus. 49-71. http://www.soste.fi/media/pdf/julkaisut/tasa-arvo_ja_osallisuus_2012.pdf. Viitattu 11.9.2015.
- Ruisniemi, Arja 2006: Minäkuvan muutos päihderiippuvuudessa toipumisessa. Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntoutuksesta. Acta Universitatis Tamperensis 1150. Tampere: Tampereen yliopistopaino oy.
- Salmi, Minna & Sauli, Hannele & Lammi – Taskula Johanna 2009: Lapsiperheiden toimeentulotulo. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.). Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Terveyden – ja hyvinvoinninlaitos. Helsinki. Yliopiston Kirjapaino, 78 – 93.
- Salmi, Minna & Lammi-Taskula, Johanna 2004: Puhelin, mummo vai joustava työaika? Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Helsinki: Stakes.
- Soininen, Marjaana 1995: Tieteellisen tutkimuksen perusteet. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Julkaisuja A:43.
- Solantaus, Tytti & Beardslee, William 2001: Kun isä tai äiti sairastaa depressiota: Interventio lasten psyykkisten häiriöiden ehkäisemiseksi. Teoksessa Inkinen, Matti (toim.). Näkymätön lapsi aikuispsykiatriassa. Tammi. Helsinki. 117–134.
- Solantaus, Tytti 2006: Lapset puheeksi, kun vanhemmalla on mielenterveyden ongelmia. Manuaali ja lokikirja. Toimiva lapsi ja perhe – hanke. Helsinki: Stakes.
- Solantaus, Tytti & Paavonen, Juulia 2009: Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja lasten psykiatriset ongelmat. Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim 125 (17), 1839-1844.
- Sosiaalialan ammattieettiset ohjeet 2013: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki: 6. painos
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.
- Sosiaalihuoltolaki 2015: Opas sosiaalihuoltolain soveltajille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja.
- Sosiaali – ja terveysministeriö 2012: Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012–2015. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2012:1. <http://stm.fi/kaste>. Viitattu 11.9.2015.
- Sosiaali – ja terveysministeriö 2014: Toimeentulotuen siirto Kelalle lisää yhdenvertaisuutta. http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/toimeentulotuen-siirto-kelalle-lisaa-yhdenvertaisuutta. Viitattu 12.9.2015.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

- Syrjälä Leena & Ahonen Sirkka & Syrjäläinen Eija & Saari Seppo 1994: Laadullisen tutkimuksen työtapoja. 1.–3. painos. Rauma: Kirjapaino Oy West Point.
- Talentia 2005: Sosiaalialan eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, ammattieettinen lautakunta. Helsinki.
- Tampereen kaupunki 2015: <http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut.html> Viitattu 10.8.2015.
- Taskinen, Sirpa & Törrönen, Maritta 2004: Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta. Teoksessa. (toim) Jukka-Pekka Roos Huostaanottokirja. Turku: Desing Nurmi-saari, 12-20.
- Terveyden – ja hyvinvoinnin laitos 2015: Lapsen osallisuus. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>. Viitattu 1.8.2015.
- Tesso 2014: Sosiaalihuoltolain uudistus madaltaa tuen hakemisen kynnystä. <http://tesso.fi/artikkeli/lapsiperheille-tukea-nopeasti-ja-jarkevasti>. Viitattu 6.10.15.
- Thomas, Nigel 2002: Children, family and the state. Decision-making and child participation. Bristol: Policy Press.
- Toimiva lapsi & perhe - työ 2015: <http://www.mielenterveysseura.fi/fi/kehitt%C3%A4mist%C3%A4mistoiminta/lapset-ja-nuoret/toimiva-lapsi-perhe-ty%C3%B6>. Viitattu 1.8.2015.
- Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli 2009: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. painos. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2015: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_verkkoversio040413.pdf.pdf#overlay-context=fi/ohjeet-ja-julkaisut. Viitattu 28.7.2015
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2006: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötvönen ja Irma Sorvali (toim.) Etiikka ihmistieteille. Tietolipas 211. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 404 – 415.
- Toimeentulotukilaki 30.12.1997/1412.
- Varto, Juha 1992: laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki. Kirjayhtymä.
- YK 1989: YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Yhdistyneet Kansakunnat.
- YK 1948: YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Yhdistyneet kansakunnat.

Liite 1: Haastattelun teemarunko

Taustatiedot

- Koulutus?
- Kuinka kauan olet ollut nykyisessä työssäsi?
- Paljonko sinulla on työvuosia kunnan sosiaalityöstä?

Aikuissosiaalityön tehtävä kunnassa oman toimenkuvan näkökulmasta?

- Millainen on toimenkuvasi?
- Kuka on asiakkaasi?
- Millaisin perustein asiakkaat ohjautuvat sinulle asiakkaiksi?
- Mitkä asiat tai tekijät ohjaavat tai määrittävät työtäsi?

Lapset osana aikuissosiaalityötä kunnassa

- Miten aikuissosiaalityössä näkyvät asiakkaiden alaikäiset lapset?
- Miten lapsia koskevia asioita otetaan mielestäsi huomioon aikuissosiaalityön tilannearvioita tehdessä?
- Millaisia lapsia koskevia asioita mielestäsi jätetään huomioimatta?

Sosiaalityöntekijän kompetenssi lasten asioiden huomioimiseen

- Millaisia valmiuksia koet sinulla olevan kohdata aikuisen asiakkaan alaikäiset lapset?
- Miten sinut on ohjeistettu aikuissosiaalityössä huomioimaan alaikäiset lapset työnantajan taholta?
- Onko työssäsi sovittu joku systemaattinen toimintatapa lasten asioiden huomioimiseksi?

Lapsen osallisuus asiakasprosessissa

- Miten lapsi voi osallistua ja vaikuttaa omiin asioihin vanhemman ollessa aikuissosiaalityön asiakas?
- Miten lapset voivat osallistua heitä koskevaan päätöksentekoon?
- Miten työntekijä varmistavat lapsen kuulluksi tuleminen aikuissosiaalityön asiakasprosessin aikana?
- Miten työntekijä varmistaa lapsen osallisuuden aikuissosiaalityön työskentelyprosessin aikana?

Sosiaalihuoltolain mukaisen toiminnan kehittäminen

- Millaisia kehitystarpeita sinulla on työssäsi liittyen asiakkaan alaikäisten lasten tilanteen huomioimiseen aikuissosiaalityön toimintakentällä?
- Kaipaanko täydennyskoulutusta alaikäisten lasten asioiden huomioimiseen? Jos, niin millaista?
- Miten työtä tulisi kehittää, jotta asiakkaan alaikäiset lapset tulisivat huomioiduksi parhaalla mahdollisella tavalla?
- Mitä kehittämistarpeita näet lähitulevaisuudessa alaikäisten lasten asioiden huomioimiselle aikuisille suunnatuissa kunnan peruspalveluissa?